

Simon István

III/1.

A Belügyminisztérium állambiztonsági vizsgálati osztálya
1962–1989

ÁBTL FÜZETEK 1.

SIMON ISTVÁN

III/1.

**A BELÜGYMINISZTERIUM
ÁLLAMBIZTONSÁGI
VIZSGÁLATI OSZTÁLYA
1962–1989**

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
Budapest, 2021

A kötet az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
gondozásában jelent meg

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta

© Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2021

© Simon István, 2021

Felelős kiadó: az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára főigazgatója

Olvasószerkesztő: Czókos Gergely

Könyvterv: Varga Júlia

Borítófotó: Folyosórészlet a Gyorskocsi utca 31.-ben, a III/1. Osztály egykori székhelyén. A felvételt Kovalovszky Dániel készítette 2019-ben a Nemzeti Emlékezet Bizottsága A szenvedés színhelyei című projektjének keretében

Nyomta: Stanctech Digitál Kft.

ISBN 978-615-6052-09-4

ISSN 2786-2348

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
SZERVEZETI KERETEK	17
MŰKÖDÉSI REND	51
ÜGYEK ÉS „ÜGYFELEK”	73
A VEZETŐI ÁLLOMÁNY	101
AZ OSZTÁLY MEGSZÜNTETÉSE	121
KARRIERUTAK	129
FORRÁSOK, IRODALOM.....	163

ELŐSZÓ, AMELY UTÓSZÓNAK IS OLVASHATÓ¹

7

A Belügyminisztérium III/1. Osztálya a politikai rendőrség 1962. augusztusi átszervezésével létrejött s egészen a rendszerváltoztatás időszakáig fennállt III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség nyílt nyomozásokért felelős szervezeti egysége volt. Kihallgatótisztjei folytatták le a vizsgálatot a hálózatokat működtető elhárító csoportfőnökségek, a III/II-es (kémelhárítás), a III/III-as (belsőreakció-elhárítás) és a III/IV-es (katonai elhárítás) által titkos módszerekkel felderített, valamint feljelentés vagy tettenérés alapján ismertté vált politikai színezetű vagy egyéb, az állam biztonságának érdekében hivatkozva az osztály hatáskörébe utalt ügyekben. Az osztály bizalmi pozícióját jelzi, hogy az itt szolgáló állományra hárult a vezető beosztásban lévő állami és pártfunkcionáriusok napvilágra került, elsősorban anyagi visszaéléseinek felgöngyölítése is, de ezen túlmenően főcsoportfőnöki engedéllyel bármilyen folyamatban lévő ügyet magához vonhatott. A vizsgálók az eljárások során titkos eszközöket (például zárkalehallgatás) is felhasználhattak, szorosan együttműködtek az elhárítótisztekkel, s feladataik közé tartozott a gyanúsítottaktól az adott ügy keretein túlmutató „felderítő jellegű” információk beszerzése. Az osztály – többek között – ezért operatív szervnek is minősült.

Írásomban a Kádár-korszak politikai rendőrségének e központi szerepet betöltő egységét mutatom be: szervezeti felépítésének változásait, működési rendjét, az általa vizsgált ügyek bűncselekmény szerinti megoszlásának és nagyságrendjének alakulását, vala-

1 Gárdonyi Géza *A láthatatlan ember* című regénye után.

mint vezetői állományát. Kitérek a szakmai szempontból a központi vizsgálati osztály alá rendelt területi (budapesti, megyei) III/1-es alosztályokra is.

A megértést elősegítendő néhány általános, akár végkövetkeztésként is értelmezhető megállapítást előre kell bocsátanom a III/1. Osztályról. Ismeretük alátámasztja azt, ami a talán száraz intézménytörténetből nem lenne egyértelmű. A III/1. Osztály a konszolidált Kádár-rendszerre optimalizált változata volt hírhedt elődszerveinek, a Péter Gábor vezette ÁVH-n belül is élet-halál uraként számon tartott, a koncepciós perek lebonyolításában meghatározó szerepet játszott VI. (Vizsgálati) Főosztálynak (1950–1953), az úgynevezett szocialista törvényesség helyreállításával megbízott BM Vizsgálati Főosztálynak (1954–1956) és az 1956-os forradalom utáni megtorlásban élenjáró BM II/8. (Vizsgálati) Osztálynak (1956–1962). Sőt, néhány lényeges pontban közvetlen folytonosság figyelhető meg közöttük. A III/1. Osztály szervezete az ötvenes években kialakított struktúrára nyugodott, vezetői állománya túlnyomó többségben egészen az 1980-as évek első feléig volt ávósokból állt, s ha a hetvenes évekre kitanulták is a burkoltabb hatalomgyakorlási technikákat, az osztály – és az egész politikai rendőrség – alapfeladata végig ugyanaz maradt: a pártállam ellenségeivel való leszámolás.

*

A vizsgálati részleg 1946-tól, a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya (ÁVO) létrejöttétől a politikai rendőrség önálló egysége volt, kezdetben alosztályi, 1950-től egy rövid időszak kivételével főosztályi, 1956 végétől osztályszinten. A későbbi III/1. Osztály alapja már az önálló főhatóságként működő Államvédelmi Hatóság (ÁVH) alatt (1950–1953) megvetették, szervezete a BM-be integrált ÁVH időszakában (1953–1956) tovább formálódott. Azt, hogy 1956 mennyire kevésbé jelentett cezúrát a kommunista politikai rendőrség történetében, jól jelzi, hogy a forradalom után újjáalakított, 1957. májusban a II. (Politikai Nyomozó) Főosztályon belül a VIII-as fedőszámot kapott vizsgálati osztály (később II/8.) teljes egészében megörökölte az 1956 októbere előtti szervezeti felépítést. Mindössze annyi változás történt, hogy a megtorlás hatékonyabbá tétele érdekében a bün-

tetés-végrehajtástól hozzácsatolták a vizsgálati foglyokat őrző úgynevezett házifogda őrségét és az elítéltek közötti ügynökhálózatot megszervező és foglalkoztató börtönelhárító alosztályt. A struktúrához a forradalmárok elleni vizsgálati eljárások legnagyobb részének lezárását követően, 1959-ben nyúltak hozzá először. A II/8. Osztályon kívüli, attól részben vagy egészen függetlenül működő, a megtorlásban jelentős szerepet kapott vizsgálati szerveket (pl. a BRFK állambiztonsági vizsgálati alosztálya, a katonai elhárítás vizsgálati alosztálya) különböző módokon integrálták az osztály szervezetébe, a segédfeladatokat ellátó alegységek egy részét pedig megszüntették, teendőiket a konkrét vizsgálati tevékenységet folytató úgynevezett szakalosztályok között osztották meg, amivel nem utolsósorban azok belső önállóságát is erősítették. Mindez olyan zökkenőmentesen zajlott le, hogy a III/1. Osztály szerkezete 1962 májusára, négy hónappal hivatalos létrejötte előtt készen állt, s 1989-ig már csak egy tartósnak bizonyuló, ugyanakkor inkább technikai jellegű átalakítást hajtottak végre: 1976 végén a közvetlen vizsgálati tevékenységet nem végző részlegeket egy alosztályba vonták össze.

A szervezeti felépítés időszakos módosulásaiban az eredményesség szempontja mellett aktuálpolitikai megfontolások is tetten érhetők. Így például 1954-ben hívták életre a BM Vizsgálati Főosztályán a Különleges Ügyeket Vizsgáló Osztályt, amely a konstruált perek újratárgyalását készítette elő. A főosztály 1956. júliusi állománytáblázatában ez az egység már nem szerepelt, vagyis további felülvizsgálatokat, legalábbis nagyobb léptékben, már nem terveztek. Egy másik példa: az új gazdasági mechanizmus előkészítése folyamán, 1966. júniusban javaslat született a III/1. Osztályon egy önálló népgazdaság-védelmi vizsgálati alosztály felállítására, amely 1967. márciusban, közel egy évvel a reformfolyamat hivatalos megindítása előtt meg is kezdte működését. (Az alosztályt négy évvel később, 1971. júliusban, a III. Főcsoportfőnökség nagy átszervezése részeként feloszlatták.)

A III/1. Osztály tehát kontinuus volt a forradalom utáni megtorlásokban főszerepet kapott BM II/8. Osztállyal, amely pedig az 1956 előtti BM Vizsgálati Főosztály örökösének számított. Személyi állomány tekintetében a képlet az 1957 utáni létszámingadozás miatt némileg bonyolultabb, az osztály vezető beosztású tisztjei életútjainak elemzése után annyi mindenestre megállapítható: a III/1. Osztály

vezetőgárdájának gerincét a megalakítása utáni két évtizedben azok a volt ávosok alkották – nem csupán az egykori vizsgálati főosztályról –, akik az 1956-os forradalom idején – legalábbis önéletrajzaik szerint – „nem inogtak meg”, a november 4-i szovjet intervenció után pedig, többek között a forradalom alatt elszenvedett sérelmeik hatására, habozás nélkül a Kádár-féle vezetés oldalára álltak. A vizsgálótisztek azonnal szolgálattételre jelentkeztek, mások beléptek a karhatalomba, vagy egyéb módon segédkeztek az erőszakos restaurációban, a forradalmárok letartóztatásában, a társadalom megfélemlítésében. A jogi eszközökkel végrehajtott megtorlás időszakában kiemelkedő szerepet játszottak az ötvenhatosok vesztőhelyre vagy börtönbe juttatásában. A legtöbben közülük 1959 után kerültek vezetői, először általában alosztályvezető-helyettesi pozícióba. Elkerülte őket az 1962. augusztusi KB-határozat nyomán lezajlott elbocsátási hullám, vagyis az 1956 utáni pártvezetők megítélése szerint a negyvenes-ötvenes évek fordulóján nem kompromittálták magukat a kommunista, illetve a velük együttműködő volt szociáldemokrata pártfunkcionáriusokkal szembeni koncepciók eljárásokban. Mindez elsősorban – de nem kizárólagosan – a hajdani „közkatonákról” mondható el, akik 1956 után bizonyítottak, így 1962-től ők léptek a testülettől eltávolított, különböző polgári pozíciókba átmentett addigi előjáróik nyomdokába. Külön említést érdemel közülük Csillag György, aki 1947-ben kihallgatótisztként vett részt a második világháború utáni első nagyszabású koncepciók persorozat, az úgynevezett köztársaság-ellenes összeesküvés ügy előkészítésében, 1950-től a Mosonyi utcai állambiztonsági fogház, 1952–1953-ban a kazincbarcikai internálótábor parancsnoka volt, a forradalom utáni megtorlás során pedig tizenkilenc olyan eljárásban volt szerepe, amelyben később végrehajtott halálos ítélet született. 1958–1959 folyamán rábízták a háborús és népellenes büntettekkel vádolt 1945 előtti csendőrök és rendőrök elleni vizsgálatok levezénylését is. Utóbbi perekben, amelyek időzítése nem volt véletlen, több mint húsz embert végeztek ki.

Ez az összeszokott csapat egészült ki néhány rendőrtiszttel és – korábban akár az ÁVH-t is megjárt – alacsonyabb szintű pártvezetővel, akik szintén kiállták '56 próbáját. A megtorlás lezárultával, az újonnan támasztott követelményeknek való megfelelési kényszer miatt az addig zömükben csak elemi iskolai bizonyítvánnyal vagy szak-

munkás-képesítéssel rendelkező állomány tagjai sorra szerezték meg a jogi doktori oklevelet. Valamennyien a Belügyminisztériumban fejezték be pályafutásukat, a rendszer megbecsült funkcionáriusaként. A legfiatalabb államvédelmis garnitúra tagjai az 1980-as évek elején, közepén bekövetkezett nyugdíjazásukig uralták a vezetői posztokat, a soraikból kikerült osztályvezető pedig csak közvetlenül az osztály felszámolása előtt vonult nyugállományba.

Az így kialakult vizsgálati osztály lett az egyik fő letéteményese az 1963-ban meghirdetett büntetőpolitikai doktrínának. A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1963. május 30-án hozta meg a jogalkalmazás jogpolitikai elveiről szóló 3221/1963. számú határozatát,² amelynek szövegét a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottsága egy hónappal korábban tárgyalta meg és hagyta jóvá.³ A tervezetet az a Rácz Sándor – az MSZMP Központi Bizottsága Adminisztratív Osztályának vezetője – jegyezte, aki röviddel azelőtt még rendőralezredesi rendfokozatban a BM III/III. Csoportfőnöksége élén állt.⁴ A forradalom utáni megtorlás idején, 1957-ben megalkotott direktívákat⁵ felváltó, Kádár János utasítására kifejezetten belső használatra készült útmutató a rendőrök, ügyészek, bírák fejében kívánt rendet tenni, kijelölve további tevékenységük irányait.

Az új büntetőpolitikai doktrína látszólag visszanyúlt a 20. század első felére Magyarországon is elfogadottá vált pozitivista, racionalista igazságszolgáltatási alapelvekhez, a cél azonban ez esetben más volt. Az MSZMP vezetése levonta 1956 tanulságait, s az erőszakos rendteremtést követően a nyílt terror helyett a társadalom sakkban tartásának rejtettebb formáit helyezte előtérbe, miközben az állambiztonság szervezetét egyáltalán nem gyengítette meg, legkevesbé sem építette le, csupán a színfalak mögé rejtette, néha egészen egy-

2 MNL OL XIX-A-83-b-3221/1963.

3 MNL OL M-KS 288. f. 5/298. ő. e. (1963. április 17.)

4 Rácz Sándor részletes pályaképét lásd Krahulcsán, 2020: 209–227. Rövid életrajza az ÁBTL honlapján lévő Állambiztonsági archontológiában és a NEB honlapjának Tudástár menüpontja alatt található.

5 Az MSZMP PB többszöri nekifutás után, 1957. decemberben fogadta el a „büntetőpolitikánk egyes kérdéseiről” szóló határozatot. A szöveget közli és megszületésének körülményeit ismerteti Zinner, 2001: 290–327.

szerű eszközöket használva.⁶ A határozat a „törvény szigorát” rendelte alkalmazni a „súlyos bűncselekményt elkövetőkkel, a visszaesőkkel, a társadalmi együttélés szabályaival konokul szembehelyezkedőkkel, a garázda, élősdielemekkel” szemben, míg a többiek esetében úgynevezett nevelő jellegű intézkedések meghozatalát írta elő: „a rendőrség és az ügyészség alkalmazza a Btk. 60. §-át, zárja le az eljárást figyelmeztetéssel, terelje az ügyet fegyelmi vagy társadalmi elbírálásra.” A szakzsargonban ez utóbbit nevezték szignalizációnak,⁷ amivel ugyanúgy karriereket, kapcsolatokat, életeket lehetett tönkretenni.

Az 1963-as büntetőpolitikai doktrína kisebb finomításokkal a rendszerváltoztatásig érvényben maradt,⁸ a politikai rendőrség nyomozati szervei pedig immáron az új elvárásokhoz igazodva – az elvek gyakorlatba való átültetése tekintetében a hatalom részéről érkező egyéb, a doktrína által felállított követelményeknek olykor ellentmondó igényeket is figyelembe véve – folytatták tevékenységüket. A III/1. Osztály éves munkajelentéseiben például pontról pontra beszámoltak a jogpolitikai elvek betartásáról, illetve betartatásáról, az osztály vezetője 1970-ben egész tanulmányt szentelt a kérdésnek.⁹ A beszámolókból állandó elemként jelent meg a korszak kulcsfogalma, a szocialista törvényesség, amelyre a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége 1953. június 28-i, az addigi „törvénytelen-sé-

6 Például a politikai rendőrök rendfokozata előtt álló testületi megnevezés 1950-től az „állambiztonsági”, 1950 előtt és 1956 végétől pedig a „rendőrnagyvezető” volt 1958. márciusig. Ekkor Biszku Béla belügyminiszter – mint „a rendőrök közötti megkülönböztető kifejezést” – eltörölte. ÁBTL 4.2. 10-23/11/1958. A belügyminiszter 11/1958. (III. 29.) számú parancsa.

7 „Szignalizáció (latin): a megelőzés és a büntetőeljárás kívüli differenciált felelősségre vonás módszere. A társadalomellenes tevékenységről jelzésadás az illetékes párt-, állami, társadalmi, gazdasági szervnek (szervezetnek).” ÁBTL 4.1. A-3036. Állambiztonsági értelmező kéziszótár. BM Könyvkiadó, 1980. 177.

8 1973 márciusában az MSZMP Politikai Bizottsága elé került a jogpolitikai irányelvek továbbfejlesztését célzó javaslat (MNL OL M-KS 288. f. 5/607. ö. e., 1973. március 27.), majd ennek alapján született meg az Elnöki Tanács 14/1973. (VI. 7.) számú határozata, amely már nyilvános volt. A témával még kétszer, 1979-ben és 1986-ban foglalkozott a legfelső pártfórum (MNL OL M-KS 288. f. 5/764. ö. e., 1979. január 23. és MNL OL M-KS 288. f. 5/971. ö. e., 1986. június 17.). Utóbbit követően bocsátották ki az Elnöki Tanács 20/1986 (XII. 31.) számú határozatát a jogalkalmazás jogpolitikai elveiről, amelyet végül az 1990. évi XXII. törvény helyezett hatályon kívül 1990. március 15-én.

9 ÁBTL 4.1. A-3017/3. 13-41/20-1/1970. A jogalkalmazás jogpolitikai elveinek érvényesülése az állam elleni bűntettek nyomozása során. Írta Deák József rendőr alezredes. (Állambiztonsági tanulmányok, 1970/3.)

gek”, „törvénytörések” felszámolását a rendőri, az államvédelmi és az igazságügyi szervek körében meghirdető határozatának elfogadásától kezdve egészen 1989-ig visszatérően hivatkoztak, s amely olvasatomban kettős értelemmel bírt. Egyrészt jelentette a pártállam intézményei és szervei által hozott jogszabályok betartását, másrészt egy magasabb szintű erkölcsi normára hivatkozva szükség szerint a szabályok megszegését is.

Az 1960-as években az államellenes bűncselekményekért eljárás alá vontak száma a III/1. Osztály munkajelentései szerint a korábbi időszakhoz képest csökkent ugyan, ám ez ekkor még elsősorban nem az új büntetőpolitikai doktrína széles körű alkalmazásának, hanem az évtized elején tapasztalható konszolidációs tendenciák hatásának volt betudható. A doktrína akadálytalan érvényre jutásának az évtized második felében ugyanis gátat szabott a rendszer elnyomó jellegének ismételt felerősödése, amit az 1966-ban elfogadott, az imperialisták fellazító taktikája elleni küzdelemről szóló két PB-határozat is jelzett, s az 1956-os forradalom tizedik évfordulójára való rendőri készülődés ugyancsak táplált. A helyzet látványosabban az 1970-es évektől, Magyarországnak több nemzetközi egyezményhez való csatlakozásával és az új jogszabályok megalkotásával párhuzamosan változott meg. Ezek közül a legfontosabb az 1978-ban elfogadott büntető törvénykönyv, amelynek sarokpontjait az MSZMP Politikai Bizottsága jelölte ki. Egyre gyakrabban fordult elő, hogy egy-egy ügy a vizsgálati szakaszig sem jutott el, s a III/1. Osztály tisztjei közösen egyeztettek a hálózattartó csoportfőnökségek operatív beosztottjaival az „ellenséges ellenzékkel” szembeni fellépés büntetőeljárás kívüli lehetséges formáiról. Az is megesett, hogy ellenzéki személy ügyében vizsgálótisztet ültettek be a szabálysértési előadó székébe. Az államellenes bűncselekményekért eljárás alá vontak száma 1980-tól 1989 első feléig összesen 244 főt tett ki, ami évi néhány ügyet jelentett. Ez a szám 1963–1971 között még 2634, 1972–1979 között pedig 943 volt.¹⁰

Mindeközben a III/1. Osztály engedélyezett összlétszáma jóval kisebb mértékben csökkent, az 1964. márciusi 209-ről 1989. áprilisra

10 A 6., 7. és 8. táblázat (76., 86. és 94. oldal) vonatkozó adatainak összesítése.

186-ra, a tényleges vizsgálati részlegé 94-ről 75-re. Nyilvánvaló: ilyen nagyságú állambiztonsági vizsgálati szervezet létét az 1970-es évek végétől már sem szakmai, sem reálpolitikai szempontok nem tették szükségessé, csak az állandó készenlétben tartás kényszere indokolta egy esetleges újabb robbanás megelőzésére. Nem tekinthető véletlennek tehát, hogy a rendszerváltoztatás idején, a jogállam kialakítása felé tett első lépésekkel egy időben a III. Főcsoportfőnökség szervei közül először a vizsgálati osztályt szüntették meg, hosszas előkészítés után, még a pártállami diktatúra fennállása alatt, 1989 szeptemberének végével.

*

Kutatásaim során a szervezeti változások felfejtéséhez jórészt a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található BM „M” és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztályának irataiból merítettem.¹¹ Ugyanilyen fontos irategyüttest alkotnak az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött különböző belső normák: miniszteri, miniszterhelyettesi parancsok, utasítások stb.¹² A szervezeti előzmények felvázolását megkönnyítette, hogy a politikai rendőrség 1962 előtti felépítéséről már több mű napvilágot látott.¹³ A BM III/1. Osztály és alegységeinek feladatairól, működési rendjéről szintén az ÁBTL-ben őrzött különböző belső normákból nyerhetünk képet. A legfontosabbak ezek közül az osztály szervezeti és működési szabályzatainak tekinthető ügyrendek; az elsőt 1963-ban, az utolsót 1985-ben bocsátották ki.¹⁴ A másik jelentős forráscsoportot az osz-

11 MNL OL XIX-B-1-au.

12 ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény.

13 Krahulcsán–Müller, 2009; Müller, 2013; Müller, 2019; Boreczky, 1999; Cserényi-Zsitnyá-
nyi, 2009; Cserényi-Zsitnyányi, 2013; Cseh–Okváth, 2013.

14 A 45-160-10/1963. számon kiadott ügyrend nincs az ÁBTL birtokában, s egyelőre máshol sem sikerült megtalálni, de némely részeit egy, a következő évben készített jelentés tartal-
mazza: ÁBTL 1.11.9. 34-2397/64. A BM III/1. Osztály ötéves tervtanulmánya az 1965–1970-es
évekre, 1964. szeptember 2. (13. d.); ÁBTL 1.11.9. 34-154/1968. A Belügyminisztérium III/1. Osz-
tály ügyrendje, 1968. április 10. (14. d.); ÁBTL 4.2. 34-13/16/1972. A Belügyminisztérium III/1.
Osztály ügyrendje, 1972. április 14.; ÁBTL 1.11.9. Jelentés a BM III/1. Osztály ügyrendjének módo-
sításáról, 1977. június 28. (17. d.); ÁBTL 4.2. sz. n. A Belügyminisztérium III/1. Osztály ügyrendje,
1985. június 20. Ez utóbbi tervezet maradt, nem lépett hatályba.

tály és az egyes alegységei által készített dokumentumok, működési iratok képezik, köztük a szinte hiánytalanul fennmaradt éves munkajelentések. Utóbbiak szolgáltak a vizsgált ügyek köréről és a felelősségre vont személyek számáról szóló fejezet alapjául.¹⁵ Az osztály vezetői állományának portréit elsősorban az ÁBTL-ben őrzött személyi anyagok és állományparancsok alapján rajzoltam meg,¹⁶ a forradalom utáni megtorlásban játszott szerepüket a Nemzeti Emlékezet Bizottsága Perek '56 internetes adatbázisa segítségével ismertetem.¹⁷

Munkám megszületéséért köszönettel tartozom korábbi és jelenlegi munkahelyemnek, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága Hivatalának. Köszönöm Tóth Eszternek, hogy a témát figyelmembe ajánlotta, és tanácsaival segítette kutatásaimat. Köszönöm Horváth Zsoltnak, Papp Istvánnak, Szilágyi Gábornak, Tabajdi Gábornak és Takács Tibornak rendkívül hasznos észrevételeiket és buzdító szavait. Külön köszönet illeti Gyarmati Györgyöt, aki a szöveg első verziójának elolvasása után további munkára sarkallt. Végül, de nem utolsósorban hálás vagyok Halász Andrásnak a szövegközi ábrák elkészítéséért.

15 A III/1. Osztály működési iratait az ÁBTL az 1.11.9. jelzetet kapott állagában őrzi, az osztály és az egyes alosztályok éves, negyedéves munkajelentései az 5–12. dobozban találhatók.

16 ÁBTL 2.8.1. Az állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai.

17 Perek '56 (<https://perek56.hu>).

SZERVEZETI KERETEK

ELŐZMÉNYEK: AZ ÁVO VIII. ALOSZTÁLYÁTÓL A BM II/8. OSZTÁLYÁIG

17

1945 elején a potenciális első emberek vetélkedése nyomán két különálló szervezatként jött létre a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya és a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya. A Péter Gábor¹⁸ vezette budapesti szervezeten belül az egyes „főcsoportok egyenlő arányban vettek részt a politikai bűnügyek felderítésében, azonban az általános nyomozói feladatokon felül mindegyik különleges szakfeladatokat is kapott”.¹⁹ Olyan különálló részlegnek, amely csak a kihallgatásokat, szembesítéseket stb. végezte volna, sem itt, sem Tömpe András²⁰ vidéki politikai rendőrségénél nincs nyoma.

Az 1946. október elején Péter Gábor irányítása alatt országos hálózattal megalakult, középfokú hatósági jogosítványokra is szert tett Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya létrejöttével a politikai rendőrség szervezeti felépítésében is megújodott. Római számokkal jelölt tizenöt központi alosztálya közül a VIII. feladata lett a nyílt nyomozások lefolytatása, hozzá tartozott az ügyészség mellett felállított politikai csoport is, amelyet 1947. januártól népügyészségi kirendeltségnek hívtak.²¹ A megalakulásakor tizenhét fő számláló

18 Péter Gáborról az eddigi legrészletesebb életrajzot lásd Müller, 2017.

19 Krahulcsán–Müller, 2009: 29.

20 Tömpe András részletes pályaképét lásd Krahulcsán, 2020: 167–188. Rövid életrajza az ÁBTL honlapján lévő Állambiztonsági archontológiában és a NEB honlapjának Tudástár menüpontja alatt található.

21 Müller, 2013.

alosztályt²² Timár István rendőr ezredes²³ vezette, aki az 1945-ben megalakult új politikai rendőrség meglehetősen csekély számú jogi végzettséggel rendelkező munkatársainak egyike volt. Őt 1947 júliusában a szintén jogász Décsi Gyula rendőr őrnagy váltotta, aki az év márciusában került át helyettes vezetőnek a III. osztály (egyházakkal szembeni elhárítás) éléről.²⁴

A Kádár János belügyminiszter 288.009/1948. (IX. 6.) számú rendeletével, kibővített feladat- és hatáskörrel életre hívott BM Államvédelmi Hatóságán belül továbbra is VIII. osztály néven működött a vizsgálati részleg, amely az államrendésszettel (IX. osztály), a központi nyilvántartóval (X. osztály) és a Budapesti Főkapitányságtól akkor átkerült, útlevélügyeket intéző egységgel (XI. osztály) együtt alkotta a C (Hatósági) Ügyosztályt.²⁵ A VIII. osztály vezetője – immár rendőr alezredesként – Décsi Gyula maradt, akit decemberben Timár utódként megbíztak a C Ügyosztály irányításával is.²⁶ Az 1949. áprilisi újabb átszervezést követően a hatósági ügyosztály (ettől kezdve főosztály) a D betűjelet kapta. A tíz szervezeti egységet magába foglaló főosztály élén továbbra is Décsi Gyula állt, a nyílt nyomozásokat a D/1. fedőkódot kapott osztály vizsgálói folytatták le.²⁷

A Minisztertanács 4.353/1949. (XII. 28.) számú rendelete az ÁVH-t kivette a Belügyminisztérium fennhatósága alól, és országos főhatóságként közvetlenül a kormány felügyelete alá helyezte. Az ÁVH bekebelezte a Honvéd Határőrséget, a Honvédelmi Minisztérium Katonai Elhárító Főcsoportfőnökségét (a katonai hírszerzés kivételével), s témám szempontjából kiemelt jelentőségű, hogy 1950–1951 folyamán átvette több büntetés-végrehajtási intézmény (Budapesten a Kozma

22 ÁBTL 1.1. A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztálya vezetőjének 61/1946. (IX. 25.) számú körözlénye. (1. d.)

23 Timár István életrajzát lásd a Nemzeti Emlékezet Bizottsága honlapjának Tudástár menüpontja alatt.

24 ÁBTL 1.2. A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya 52/1947. (III. 6.) és 165/1947. (VII. 26.) számú napiparancsa. Décsi Gyula rövid életrajzát lásd Bölöny, 1992: 281. és Müller, 2013: 8–9.

25 ÁBTL 2.1. XI/4. (V-150342) A[z Államvédelmi] Hatóság szervezeti formájának lerögzítése. Javaslat, 1948. október 20. 32–35.

26 ÁBTL 2.8.1. A Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága vezetőjének 12/b/1948. (XII. 17.) számú parancsa.

27 Müller, 2019: 24.

és a Conti utcai börtönök, a Mosonyi utcai fogház, vidéken a váci börtön) és a kistarcsai internálótábor (1950. május) üzemeltetését. Emellett kezdettől fogva hozzá tartozott az 1950 nyarán létesített recski kényszermunkatábor, az 1951. februárban megnyitott tiszalöki, az 1951. június–október között működött kecskemét-korhánközi és az 1951. októberben felállított kazincbarcikai tábor.²⁸ Az ÁVH akkor életre hívott VI. Főosztálya felelt ugyanis a nyílt nyomozások (VI/1. Osztály) mellett a hatóság kezelésébe adott börtönök és rabtáborok őrzéséért, valamint a foglyok közötti ügynökhálózat kiépítéséért és működtetéséért (VI/2. Osztály). A VI/2. Osztály beosztottjai őrizték a főosztály székhelyén, a Fő utca 70–74. és a Gyorskocsi utca 25–31. közötti épülettömbben lévő úgynevezett belső börtönt és házifogdát is. A főosztályt 1950. januártól júniusig, igazságügyi államtitkári kinevezéséig Décsi Gyula vezette államvédelmi ezredesi rendfokozatban. A főosztályvezetői székbe ekkor Károlyi Márton államvédelmi alezredes került, akit 1951. februárban Juhász László államvédelmi ezredes, majd 1953. januárban Zsidi Gyula államvédelmi ezredes követett.²⁹

A VI/1. (Jogi, majd Vizsgálati) Osztály felépítéséről – a források hiánya miatt – csupán az átszervezések kapcsán nyerhetünk némi betekintést. 1951. decemberben a megyei vizsgálati alosztályok tevékenységét koordináló VI/1-d alosztályt VI/6. fedőszámmal önálló osztállyá alakították. 1953. januárban a VI/1-a és a VI/1-j alosztályok összevonásával hozták létre a VI/3. (Kémelhárító Vizsgálati) Osztályt, a VI/1-b és a VI/1-c alosztályok egyesítésével a VI/4. (Belsőreakció-elhárító Vizsgálati) Osztályt, míg a többi beosztott a főosztálytörzsbe került, s ezzel egy időben a kiürült VI/1. Osztályt megszüntették.³⁰ Arról, hogy a VI/1. Osztálynak voltak-e további alosztályai, s azok milyen feladatokat láttak el, egyelőre nem rendelkezünk információkkal. Csere

28 Bank–Gyarmati–Palasik, 2012.

29 Cserényi-Zsitnyányi, 2009; 1953. januárban Péter Gáborral együtt az államvédelem vizsgálati részlegének mind a négy addigi vezetőjét letartóztatták, illetve megpróbálták letartóztatni. Décsi akkor hivatalban lévő igazságügy-miniszter, Timár alatta főosztályvezető, Károlyi osztályvezető volt. A hajdani vasesztergályos-segéd Juhász, aki 1951-ben a *Szabad Nép* felelős szerkesztői posztját cserélte fel a vizsgálati főosztály vezetői székére, lefogása előtt öngyilkosságot követett el. Az új főosztályvezető, Zsidi Gyula az ÁVH III. (Katonai) Főosztálya éléről érkezett. Az ő életrajzát lásd Gyarmati–Palasik, 2013: 473–474.

30 Cserényi-Zsitnyányi, 2009.

Lajos személyi anyagában szó esik a vizsgálati főosztály helyszínelő alosztályáról, ahova 1950-ben került az államvédelmi tisztképző, a hat hónapos Dzerzsinszkij Tiszti Tanosztály elvégzése után.³¹

1. TÁBLÁZAT. AZ ÁVH VI. (VIZSGÁLATI) FŐOSZTÁLYÁNAK SZERVEZETI FELÉPÍTÉSE ÉS LÉTSZÁMA, 1951, 1953

1951. október 12.	1953. július 13.
Főosztálytörzs (17 fő)	Főosztálytörzs (57 fő)
VI/1. (Vizsgálati) Osztály (125 fő)	–
VI/2. (Börtönügyi) Osztály (693 fő)*	VI/2. (Börtönügyi) Osztály (446 fő)**
	VI/3. (Kémelhárító Vizsgálati) Osztály (31) fő
	VI/4. (Belsőreakció-elhárító Vizsgálati) Osztály (27) fő
	VI/6. (Vidéki Vizsgálati) Osztály (14 fő)
Összlétszám: 835 fő	Összlétszám: 575 fő

*Ebből operatív állományban 71 fő.

**Ebből operatív állományban 51 fő.

Források: Kimutatás az Államvédelmi Hatóság központi és megyei szervei jelenlegi állományáról kategóriák szerint csoportosítva, 1951. október 12. (MNL OL XIX-B-1-au sz. n. I. sorozat 26. d.); Kimutatás az Államvédelmi Hatóság központi szerveinek létszámáról (a határőrség és a belső karhatalom nélkül), 1953. július 13. (MNL OL XIX-B-1-au 95-71-10/1953. I. sorozat 26. d.)

Sztálin halála után a magyar párt közvetlen szovjet utasításra politikai korrekciókba kezdett. Ennek részeként az 1953. július 4-én hivatalba lépett Nagy Imre-kormány döntött az ÁVH szorosabb intézményi ellenőrzés alá helyezéséről, s – nyilvánosságra nem hozott határozatával – elrendelte a szervezet integrálását a Belügyminisztériumba.³² Az MDP KV 1953. június 27–28-i határozatában

31 Csere életrajzát lásd Gyarmati–Palasik, 2013: 171.

32 A Minisztertanács 500/6/1953. (VII. 17.) számú határozata. Az új Belügyminisztériumban ugyanakkor a kezdetektől fogva az államvédelmi reszortot ellátó egységek voltak túlsúlyban (ez a helyzet 1955 végére még nyilvánvalóbb lett), s így az eredeti szándék dacára „sikerült”

megfogalmazta a „szocialista törvényesség” helyreállítását. Ennek végrehajtását a Belügyminisztériumon belül a tárca új vezetője, Gerő Ernő, aki Rákosi mögött a párt második számú vezetőjének számított, a korábbi főcinkosra, a volt vizsgálati főosztályra bízta.³³ A főosztályt kettéválasztották: a börtönügyi osztályt integrálták a büntetés-végrehajtás rendszerébe, míg a vizsgálati részleg a Belügyminisztérium VI. Osztályaként a miniszter közvetlen felügyelete alá került. Vezetését az addigi „második sor” kezébe adták: az osztály első emberévé kinevezett Balácsi Béla korábban – 1953. januártól – a VI/3. Osztályt (kérelmehárító vizsgálati), az osztályvezető-helyettes, Kapitány István pedig a VI/4. Osztályt (belsőreakció-elhárító vizsgálati) vezette.³⁴ Törvényességi felügyeletét a Legfőbb Ügyészség újonnan felállított Különleges Osztálya látta el. Tevékenységét az alapvető jogszabályok (a büntető törvénykönyv általános része, a hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása [BHÖ], büntető perrendtartás) ismeretének kötelezővé tételével és belső normák kibocsátásával próbálták meg korlátok közé szorítani.³⁵ Célként tűzték ki, hogy a hálózattartó osztályok beosztottai ne vezethessenek kihallgatásokat, s a vizsgálati szervek hozzájárulása nélkül senkit se lehessen előzetes letartóztatásba helyezni, akaratlanul is leleplezve ezzel a korábbi minősíthetetlen gyakorlatot.³⁶

1954. áprilistól az osztály főosztályként működött tovább, s kivették a minisztérium fedőszámmal jelölt államvédelmi egységei közül.³⁷ Az indoklás szerint „előléptetésére” azért volt szükség, mert a Vizs-

– Palasik Mária találó kifejezésével élve – ávéhásítani az intézményt. Bővebben lásd Gyarmati–Palasik, 2013: 7–61.

33 Erről részletesen lásd Baráth, 1999.

34 Pályaképüket lásd Gyarmati–Palasik, 2013: 147–148. és 271–272., Balázsiét a Nemzeti Emlékezet Bizottsága honlapjának Tudástár menüpontja alatt is.

35 ÁBTL 1.5. 101-8252/1953. A belügyminiszter 010/1953. (IX. 21.) számú parancsa és melléklete: 101-10617/1953. Alapelvek az előzetes letartóztatás és az előállítás (őrizetbe vétel) végrehajtására az államvédelmi szerveknél, valamint ÁBTL 1.5. 10-1583/1954. A belügyminiszter-helyettes 8/1954. (XII. 4.) számú parancsa és melléklete: Irányelvek a vizsgálat törvényes lefolytatásához. A folyamatot részletesen lásd Baráth, 2010.

36 Jelentés a Vizsgálati Főosztály munkájáról, 1954. június 18. Kajári–Gyarmati–S. Varga, 2001: 838–848. (848.)

37 ÁBTL 4.2. 2-3305/1954. A belügyminiszter I. helyettesének 20/1954. (IV. 27.) számú parancsa.

gálati Osztály csoportjai a gyakorlatban olyan jog- és hatáskörrel rendelkeztek, mintha osztályok lettek volna, s szervezeti szempontból is összeegyeztethetetlennek minősítették, hogy csoportok felügyeljenek osztályokat (konkrétan a központban működő vidéki vizsgálati csoport a megyei főosztályok vizsgálati osztályait). Átalakítás, létszám-változás tehát nem, csupán rangemelés történt. A fedőszám elhagyását a parancs azzal magyarázta, hogy a Vizsgálati Osztály mind a minisztériumon belül, mind a külső szervekkel addig is saját nevén levelezett. Az 1954. októberi állománytáblázat szerint a Vizsgálati Főosztály a főosztálytörzsből, négy osztályból és két csoportszintű alegységből állt.³⁸ A főosztálytörzshöz tartozott a főosztályvezető, a titkárságvezető, a személyzeti előadó („káderes”), egy jogügyi szakértő, egy fényképész, három fordító, illetve tolmács és négy adminisztratív beosztott. A tolmácsi pozíció létezése arról tanúskodik, hogy az úgynevezett szovjet tanácsadók továbbra is „segítették” az államvédelmi vizsgálati szervek tevékenységét. A virágnyelven Különleges Ügyeket Vizsgáló Osztálynak nevezett részleg a korábbi évek koncepciók pereinek felülvizsgálatával, a hamis vádak alapján elítéltek rehabilitációjának előkészítésével foglalkozott, ez azonban elsősorban a kommunista és szociáldemokrata vezetők elleni eljárásokra korlátozódott. Az osztály kiemelt szerepét jelzi, hogy vezetője egyúttal a főosztályvezető-helyettesi tisztelet is betöltötte. A hálózat-tartó (operatív) osztályok által előkészített ügyeket – velük együttműködve, értelemszerű elosztásban – a kémelhárító, a szabotázs- és diverzióelhárító, valamint a belsőreakció-elhárító vizsgálati osztály, vagyis az úgynevezett szakosztályok beosztottjai göngyölítették fel, megvetve ezzel az 1989-ig tartó gyakorlat alapját. Kivételt képeztek a katonák által elkövetett államellenes bűncselekmények, mert ezek kivizsgálása a katonai elhárító főosztály vizsgálati osztályának (III/5. Osztály) hatáskörébe tartozott.³⁹ Ezenkívül 1956-ig a BM VII. (Közlekedési- és Postaiszabotázs-elhárító) Főosztályon is működött egy külön állambiztonsági vizsgálati alosztály.⁴⁰ Az ÁVH vidéki vizsgálá-

38 MNL OL XIX-B-1-au sz. n. A Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztályának állománytáblázata, 1954. október 12. (I. sorozat 65. d.)

39 Cserényi-Zsitnyányi, 2013: 72.; Okváth, 2013: 28–29.

40 Cserényi-Zsitnyányi, 2013: 81.

ti osztályát felügyeleti osztály néven szervezték újjá. A névcseré – a szándék szerint – egyúttal szemléletváltást is jelentett: a megyei vizsgálati osztályok a folyó ügyekben nagyobb önállóságot kaptak, a központi osztály ugyanakkor rendszeres kiszállásokkal kívánta biztosítani a minimális szakmai színvonalat és a törvényesség betartását.⁴¹ Az előbbieken kívül felállítottak egy nyomozó csoportot, és létrehozták a módszertani irodát. Utóbbi feladata összefoglaló, kiértékelő jelentések készítése volt a már lezárt ügyek alapján, valamint a tapasztalatok leszűrése és megosztása a hálózattartó osztályokkal.⁴² A norma és a tényleges gyakorlat közötti különbséget, s egyúttal a kutatás korlátait jól érzékelteti az 1956. április 12-i országos vizsgálói értekezlet jegyzőkönyve, amely szerint Harsányi Zoltán államvédelmi főhadnagy kifejtette, hogy a szabotázselhárító vizsgálati osztály 1954 nyara és 1955 márciusa, valamint 1955. július–szeptember között csak papíron létezett, beolvadt a belsőreakció-elhárító vizsgálati osztályba.⁴³

A BM Vizsgálati Főosztály első vezetője, Balázs Béla 1955. augusztus 4-étől az I. (Kémelhárító) Osztály vezetőjeként folytatta pályafutását, helyére Szalma József⁴⁴ államvédelmi őrnagy került. A további szervezeti változások már az ő főosztályvezetősége idején mentek végbe. A szakosztályok fedőszámot kaptak (I-től IV-ig), 1955 októberében a nyomozó csoport tízfős alosztállyá bővült (ide helyezték át a fényképészt is az osztálytörzsből). Az operációs, majd rövidesen nyomozó alosztálynak nevezett alegység előállító csoportja végezte a letartóztatásokat és a házkutatásokat, a nyomozók pedig adatellen-

41 Jelentés a Vizsgálati Főosztály munkájáról, 1954. június 18. Kajári–Gyarmati–S. Varga: 838–848. (843–844.)

42 ÁBTL 1.6. Jegyzőkönyv a Vizsgálati Főosztály 1955. szeptember 24-én tartott vezetői értekezletéről (25. d.). Philipp Tibornak, a módszertani iroda vezetőjének hozzászólása. 28–29. Philipp pályaképét lásd az ÁBTL honlapján lévő Állambiztonsági archontológiában és a NEB honlapjának Tudástár menüpontja alatt

43 ÁBTL 1.6. [A Vizsgálati Főosztály által tartott országos vizsgálati értekezlet jegyzőkönyve], 1956. április 12. (25. d.). Harsányi Zoltán államvédelmi főhadnagy hozzászólása. Harsányi pályaképét lásd az ÁBTL honlapján lévő Állambiztonsági archontológiában és a NEB honlapjának Tudástár menüpontja alatt.

44 Szalma József részletes pályaképét lásd Krahulcsán, 2020: 39–66. Rövid életrajza az ÁBTL honlapján lévő Állambiztonsági archontológiában és a NEB honlapjának Tudástár menüpontja alatt található.

őrző feladatokat is elláttak.⁴⁵ Az 1956. július 27-én kibocsátott állománytáblázatban,⁴⁶ bár a rehabilitációs eljárások bírósági tárgyalásai még zajlottak, nem szerepel a Különleges Ügyeket Vizsgáló Osztály, vagyis további felülvizsgálatokat, legalábbis nagyobb számban, már nem terveztek. Az addig a főosztálytörzshöz tartozó jogügyi szakértő köré ugyanakkor az év első felében további három fő beállítással jogügyi csoportot szerveztek (közvetlenül a főosztálytörzshöz rendelve), amelynek feladata a vizsgálati eljárás megkezdése előtt az egyes ügyek véleményezése, majd annak lezárultával a bizonyítottóság, az eljárási szabályok betartásának ellenőrzése volt.⁴⁷ Szalma főosztályvezető már 1955 szeptemberében javaslatot tett egy háromfős tájékoztatási csoport felállítására.⁴⁸ Nem tudjuk, hogy elképzelése ebben a formában megvalósult-e, mindenesetre az 1956. júliusi állománytáblázatban feltüntetett értékelő és tájékoztatási alosztályt tulajdonképpen e tervezett csoport és a volt módszertani iroda kettőse alkotta.

A Vizsgálati Osztályt 1953 nyarán 63 fővel állították fel,⁴⁹ létszáma főosztállyá előlépése ellenére 1955 őszéig alig változott,⁵⁰ majd 1956 nyarára a kezdeti időszakhoz képest harmadával nőtt (lásd a 2. táblázatot). Tudjuk, hogy a Vizsgálati Főosztályon a rendszeresített (maximálisan engedélyezett) létszámon felül számos, a politikai rendőrség több részlegétől ideiglenesen átvezényelt személy is szolgált, például 1956 kezdetén az állománytáblázatban rögzített 82 fő he-

45 Kézírt kiegészítés a Vizsgálati Főosztály 1955. június 17-i állománytáblázatán (MNL OL XIX-B-1-au 33-439/1955. I. sorozat 65. d.), valamint Szalma József főosztályvezető beszámolója az 1956. április 12-i országos vizsgálói értekezletre. (ÁBTL 1.6. 25. d.)

46 MNL OL XIX-B-1-au 33-493/1956. A Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztályának állománytáblázata, 1956. július 27. (I. sorozat 65. d.)

47 ÁBTL 1.6. Jelentés a BM Vizsgálati Főosztály 1956. I. félévi munkájáról, 1956. július 16. (25. d.)

48 ÁBTL 1.6. Beszámoló a[z 1955.] szeptember 24-én tartandó osztályértekezletre. (25. d.)

49 MNL OL XIX-B-1-au 33-618/1956. Kimutatás az államvédelmi szervek 1953. júliusi (egyesüléskor) és a jelenlegi (1956. október) rendszeresített összlétszámáról (polgári alkalmazottak nélkül). Közli Gyarmati-Palasik, 2013: 37. A kimutatás 1956. októberi adata (93 fő) megegyezik az 1956. júliusi állománytáblázatával.

50 1955. szeptemberben még mindig csak 69 fő volt az engedélyezett létszám. ÁBTL 1.6. Jegyzőkönyv a Vizsgálati Főosztály 1955. szeptember 24-én tartott vezetői értekezletéről. (25. d.)

lyett 110-en voltak.⁵¹ 1956 októberére tehát a főosztály összlétszáma alig maradhatott el az önálló ÁVH utolsó időszakban rögzítettől (129 fő, lásd az 1. táblázatot a 20. oldalon), ami meglévő vagy tervezett feladatainak növekedésére utal.

2. TÁBLÁZAT. A BM VIZSGÁLATI FŐOSZTÁLYÁNAK SZERVEZETI FELÉPÍTÉSE ÉS RENDSZERESÍTETT LÉTSÁMA, 1954–1956

1954. október	1955. október	1956. július
Főosztálytörzs (13 fő)*	Főosztálytörzs (12 fő)	Főosztálytörzs (11 fő)
Különleges Ügyeket Vizsgáló Osztály (7 fő)	I. (Különleges Ügyeket Vizsgáló) Osztály (7 fő)	–
Kémelhárító Vizsgálati Osztály (15 fő)	II. (Kémelhárító Vizsgálati) Osztály (18 fő)	Kémelhárító Vizsgálati Osztály (23 fő)
Szabotázs- és Diverzióelhárító Vizsgálati Osztály (9 fő)	III. (Szabotázs- és Diverzióelhárító Vizsgálati) Osztály (9 fő)	Szabotázs- és Diverzióelhárító Vizsgálati Osztály (9 fő)
Belsőreakció-elhárító Vizsgálati Osztály (12 fő)	IV. (Belsőreakció-elhárító Vizsgálati) Osztály (14 fő)	Belsőreakció-elhárító Vizsgálati Osztály (20 fő)
Felügyeleti Osztály (7 fő)	Felügyeleti Osztály (8 fő)	Felügyeleti Osztály (10 fő)
Nyomozó csoport (3 fő)	Nyomozó alosztály (10 fő)	Nyomozó alosztály (10 fő)
Módszertani iroda (3 fő)	Módszertani iroda (4 fő)	Értékelő és tájékoztatási alosztály (6 fő)
		Jogügyi csoport (4 fő)
Rendszerezített létszám: 69 fő	Rendszerezített létszám: 82 fő	Rendszerezített létszám: 93 fő

*A Különleges Ügyeket Vizsgáló Osztály vezetőjét – mint főosztályvezető-helyettest – a főosztálytörzsbe sorolták.

Források: A BM Vizsgálati Főosztályának állománytáblázatai (MNL OL XIX-B-1-au sz. n. [1954] I. sorozat 65. d.; MNL OL XIX-B-1-au 33-439/1955. I. sorozat 65. d.; MNL OL XIX-B-1-au 33-493/1956. I. sorozat 65. d.)

51 ÁBTL 1.6. sz. n. Jelentés a BM Vizsgálati Főosztály 1955. évi munkájáról, 1956. január 10. (25. d.)

Az 1956-os forradalom idején, Nagy Imre október 28-i beszéde után egy-két nappal elbocsátott államvédelmis állomány a november 4-i szovjet intervenció után automatikusan újra szolgálatba helyezte magát. Ezen a tényen Münnich Ferencnek, az első Kádár-kormány második emberének az ÁVH vidéki szervei visszaállítását megtiltó 5003/1956. (XI. 7.), illetve a Szénási Géza legfőbb ügyésszel közösen kiadott 5004/1956. (XI. 27.) számú, a volt ÁVH tagjainak elbocsátásáról és felülvizsgálatáról szóló, taktikai okokból kiadott rendelete a tényleges helyzeten semmit sem változtatott azon kívül, hogy emiatt néhányan önéletrajzukban az „illegális munka” korszakának nevezhették az igazolásukig és a politikai rendőrség kötelékébe történt formális visszavételükig eltelt időt.⁵² A hivatalosan új, tulajdonképpen újjáalakult politikai rendőrség első vezetője, Mátyás László ezredes⁵³ 1956. december 17-i jelentése szerint a vizsgálati osztály a BM Országos Rendőr-főkapitányság II. (Politikai Nyomozó) Főosztálya 6. Osztályaként állt fel 60 fős létszámmal,⁵⁴ ám egy 1957. február 20-i, név szerinti kimutatás szerint rövidesen már 128-an voltak.⁵⁵ Az osztály régi-új vezetője Szalma József lett. Az ÁBTL-ben őrzött személyi anyagokból kiderül, hogy 1956. novembertől körülbelül 1957. februárig a Kozma utcai gyűjtőfogházban is működött egy vizsgálati részleg (több helyen osztálynak nevezik), amelynek azonban szervezetileg nem volt köze a Mátyás által említett vizsgálati osztályhoz.

Az osztályon belül az alegységek 1957 elején kezdtek elkülönülni egymástól, „addig az egész osztály az ellenforradalmi csoportok felszámolásával foglalkozott”, számolt be róla 1957. májusban Szalma József.⁵⁶ A belsőreakció-elhárító és a kémelhárító vizsgálati alosztály

52 Az igazolások 1957. január 7-éig lezajlottak, a 4986 volt ávéhás közül csupán 15-öt nem tartottak alkalmasnak a további szolgálatra, közülük is néhányat rövidesen visszavettek. A politikai rendőrségnek a forradalom utáni újjászervezéséről bővebben lásd Baráth, 2008.

53 Münnich Ferenc, Szénási Géza és Mátyás László pályaképét egyaránt lásd a NEB honlapjának Tudástár menüpontja alatt.

54 ÁBTL 1.6. sz. n. Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály elmúlt 20 napos tevékenységéről, 1956. december 17. (1. d.)

55 MNL OL XIX-B-1-aj sz. n. Kimutatás a Vizsgálati Osztály beosztottairól, 1957. február 20. (2. d.)

56 ÁBTL 1.6. sz. n. Beszámoló a Vizsgálati Osztály 1956. október 23. óta végzett munkájáról és a végrehajtandó feladatokról [1957. május 25. után]. (23. d.)

mellé februárban szervezték meg a felügyeletit, s 1957. április első felében már mindazok az önálló alegységek működtek az osztályon, amelyek a forradalom kirobbanása előtt, csupán az osztályszintű felépítésből következően általában egy grádicsal lejjebb (egyedül a szabotázselhárító vizsgálati részleget fokozták le a belsőreakció-elhárító vizsgálati alosztály egy csoportjává); az említetteken kívül: a titkárság, a tájékoztatási alosztály, a jogügyi csoport és az előállító vagy operációs csoport.⁵⁷ Szalma több ízben is kísérletet tett arra, hogy osztályát – bekebelezve a katonai vizsgálati alosztályt és a BRFK Politikai Nyomozó Osztálya vizsgálati alosztályát, egyben kiterjesztve hatáskörét a megyei vizsgálati részlegekre is – „a forradalmi törvényesség egységes értelmezése” jegyében saját vezetése alatt főosztállyá vagy csoportfőnökséggé alakíttassa, törekvése azonban nem járt sikerrel.⁵⁸

A már büntetésüket töltő politikai foglyok és az internáltak operatív ellenőrzése 1953 nyaráig a vizsgálati főosztály börtönügyi osztályához tartozott, amikor is a teljes büntetés-végrehajtást egy szervezetben egyesítették a Belügyminisztériumon belül. A börtönelhárítási operatív alosztályt, valamint az úgynevezett házifogdát azonban az 1956-os forradalom utáni újjászervezés során visszacsatolták a politikai rendőrséghez. Előbbi vezetőjét 1957. március végén nevezték ki és helyezték át 21 beosztottjával a vizsgálati osztályhoz.⁵⁹ Utóbbi átadását hivatalosan csak május végén rendelték el,⁶⁰ de Szalma József április 12-i jelentésében már az osztály alegységei között említette. Az átszervezést mindkét esetben nyilvánvalóan a forradalom utáni megtorlásból, mindenekelőtt a Nagy Imre elleni eljárás vizsgálati szakaszának megindulásából fakadó követelmények indokolták.

57 ÁBTL 1.6. sz. n. Jelentés a Vizsgálati Osztály 1956. október 23. óta végzett munkájáról, 1957. április 12. (25. d.)

58 ÁBTL 1.6. sz. n. Javaslat az ORFK Vizsgálati Főosztály szervezeti felépítésére és létszámára, 1957. február 6. (23. d.); ÁBTL 1.6. sz. n. Jelentés a Vizsgálati Osztály 1956. október 23. óta végzett munkájáról, 1957. április 12. (25. d.)

59 Papp, 2013: 226.

60 ÁBTL 4.2. 6-20/1957. A belügyminiszter I. helyettesének 22/1957. (V. 24.) számú parancsa. A dokumentumból tudható, hogy vidéken a házifogdák addig is a területileg illetékes vizsgálati szervhez tartoztak.

1957 áprilisában a politikai rendőrséget kivették az ORFK fennhatósága alól, és a BM öt nagy szervezeti egységének egyikévé tették. A Politikai Nyomozó Főosztály szervezetét szabályozó belügyminiszteri parancs a vizsgálati osztályt a BM II. Főosztálya VIII. Osztályaként sorolta be, s ezt a jelölést 1962. augusztus 15-ig (később arab számmal mint II/8. Osztály) meg is tartották.⁶¹ Az új szervezeti rendben a szabotázselhárítási vizsgálat újra elnyerte az osztályon belüli önállóságot, miközben a jogügyi csoportot szintén alosztállyá minősítették át. Az osztály rendszeresített létszáma az 1957. júniusi ideiglenes állománytáblázat szerint 333, az 1957–1958 fordulóján kiadott „végleges” szerint 301 fő volt (a vizsgálati részlegé 144, illetve 116). Az egyes alosztályokat 1957 őszétől betűkkel különböztették meg egymástól („a”-tól „h”-ig), a házifogda – s az annak részeként működő anyagi, pénzügyi és egészségügyi szolgálat – nem kapott betűjelet. Papp István már hivatkozott tanulmányában – Szalma Józsefnek az 1958. augusztusi osztályértekezleten elhangzott beszámolója alapján – megállapította, hogy az osztályon 1957–1958-ban két különrészleg is működött: az egyik a nagy polgári és katonai ügyekkel foglalkozott, a másik a közbiztonsági őrizetek (internáltak) anyagát vizsgálta felül (ti., hogy minél többüket állíthassák bíróság elé). Szalma megjegyzése annyiban korrekcióra szorul, hogy az első, vagyis elsősorban a Nagy Imre és társai per előkészítésén „munkálkodó” csoport, bár tagjai között több vizsgálótiszt is akadt, nem tartozott a II/8. Osztály vezetőjének fennhatósága alá.⁶²

61 ÁBTL 4.2. 6-200/1957. A belügyminiszter 8/1957. (IV. 9.) számú parancsa. ÁBTL 4.2. 6-200/12/1957. A belügyminiszter 12/1957. (V. 3.) számú parancsa.

62 A Nagy Imre és társai per előkészítésére felállított különrészleget Rajnai Sándor rendőrnemző alezredes, a Politikai Nyomozó Főosztály főosztályvezető-helyettese irányította. A részlegről és az abban szerepet játszott állambiztonsági vezetőkről és beosztottakról lásd a Nemzeti Emlékezet Bizottsága Tudástárának Zárt folyosó a Gyorskocsi utcában című menüpontját, Rajnai részletes pályaképét pedig Krahulcsán, 2020: 67–87. Rövidebb életrajza az ÁBTL honlapján lévő Állambiztonsági archontológiában és a NEB honlapjának Tudástár menüpontja alatt található.

3. TÁBLÁZAT. A BM II/8. (VIZSGÁLATI) OSZTÁLYÁNAK SZERVEZETI FELÉPÍTÉSE, 1957–1962

1957. május	1958	1959	1962
Osztálytörzs	Titkárság	Titkárság	Titkárság
Kémelhárító vizsgálati osztály	A (kémelhárító vizsgálati) osztály	A (kémelhárító vizsgálati) osztály	A (kémelhárító vizsgálati) osztály
Belsőreakció-elhárító vizsgálati osztály	B (belsőreakció-elhárító vizsgálati) osztály	B (belsőreakció-elhárító vizsgálati) osztály	B (belsőreakció-elhárító vizsgálati) osztály
Szabotázselhárító vizsgálati osztály	C (szabotázselhárító vizsgálati) osztály	C (szabotázselhárító vizsgálati) osztály ^{**}	C (katonai vizsgálati) osztály
Felügyeleti osztály	D (felügyeleti) osztály	D (felügyeleti) osztály ^{***}	–
Értékelő-tájékoztató osztály	E (értékelő-tájékoztató) osztály	E (értékelő-tájékoztató) osztály	E (értékelő-tájékoztató) osztály
Jogügyi osztály	F (jogügyi) osztály	F (jogügyi) osztály	F (jogügyi) osztály
Börtönelhárító operatív osztály	G (börtönelhárító) osztály	G (börtönelhárító) osztály	G (börtönelhárító) osztály
Előállító vagy operációs csoport	H (nyomozó vagy operációs) osztály	H osztály (házifogda)	H osztály (házifogda)
Házifogda [*]	Házifogda	I (budapesti vizsgálati) osztály ^{****}	Anyagi csoport
		Anyagi csoport	Pénzügyi szolgálat
		Pénzügyi szolgálat	Egészségügyi szolgálat
		Egészségügyi szolgálat	

29

*Az anyagi, a pénzügyi és az egészségügyi szolgálatok 1959-ig a házifogda alegységeiként működtek.

**Az osztály 1960 októberében teljes létszámával beolvadt a „b” osztályba.

***Az osztály 1961. december 31-ével megszűnt.

****Az 1959. június 1-jén felállított osztály az év december 31-ével megszűnt.

Források: Javaslat a BM Politikai Nyomozó Főosztály Vizsgálati Osztály státuszára, 1957. május 3. (MNL OL XIX-B-1-aj sz. n. 2. d.); A BM II/8. Osztály állománytáblázatai (MNL OL XIX-B-1-au 16-53/1958. I. sorozat 65. d.; MNL OL XIX-B-1-au 16-19/5/1959. I. sorozat 65. d.; MNL OL XIX-B-1-au sz. n. [1959/1962] I. sorozat 65. d.)

Az ezt követő egy évben az osztály szervezeti felépítése nem módosult, de már a későbbi változások előszeleként értékelhető, hogy 1958 nyarán, a Nagy Imre-pert követően a központi és a vidéki vizsgálati szervek létszámát tizenöt fővel csökkentették, azzal az indokkal, „hogy az ellenforradalom utáni vizsgálati munkák zömét elvégezték”.⁶³ Ezt a megállapítást ismételte meg Biszku Béla belügyminiszter az év decemberében a vizsgálati osztály addigi tevékenységét is értékelő parancsában.⁶⁴ 1958. december 1-jén Szalma Józsefet Korom Mihály követte rendőr alezredesként az osztály élén.⁶⁵ A pártapparátusból érkező, de rendőri múlttal is rendelkező Korom irányításával kezdetét vette a vizsgálati részleg „békeévekre” történő átállítása, amely a szervezeti felépítés újragondolását jelentette, s az állomány létszámának óvatos apasztásával járt együtt.

1959. február 1-jével az osztályon belül a feladatokat átcsoportosították, ennek keretében a „h” (nyomozó) alosztályt megszüntették. Az ott szolgálatot teljesítő operatív tisztek feladatkörük megtartása mellett a szakalosztályok („a”, „b”, „c”) állományába kerültek. A felszabadult „h” betűjelet az addig fedőkód nélküli házifogda kapta meg, parancsnokának titulusa alosztályvezetőre változott. Az anyagi, a pénzügyi és az egészségügyi szolgálatokat a házifogda parancsnokától (mint számadótest-parancsnoktól) átcsatolták az osztályvezetéshez, egyúttal az anyagi szolgálatot csoporttá minősítették át.⁶⁶ A nyomozó

63 MNL OL XIX-B-1-au 16/356/4/1958. Javaslat a BM politikai nyomozó apparátus létszám-problémáinak rendezésére, 1958. június 26. (I. sorozat 26. d. 1. csomó). A központi osztály állománytáblázatán a tízfős csökkentést (a további öt a megyei alosztályokat terhelte) július 5-én át is vezették, a legnagyobb veszteséget (hét fő) a II/8-g (börtönelhárító) alosztály szenvedte el. Lásd még MNL OL XIX-B-1-au 16-431/57. Feljegyzés a vizsgálati szervek létszámcsökkentéséről, 1958. június 6. (I. sorozat 28. d.)

64 ÁBTL 4.2. 10-21/34/1958. A belügyminiszter 34/1958. (XII. 19.) számú parancsa a BM II/8. Osztály munkájának javításáról. Biszku pályaképét lásd a NEB honlapjának Tudástár menüpontja alatt.

65 Szalma leváltásának és Korom kinevezésének körülményeit, okait Papp István elemzi többször hivatkozott tanulmányában. Papp, 2013: 228–229. Korom Mihály részletes pályaképét lásd Krahulcsán, 2020: 89–110. Rövid életrajza a NEB honlapjának Tudástár menüpontja alatt található. Érdekesképpén: a vizsgálati osztály vezetői közül később Décsi Gyula mellett Korom is az igazságügy-miniszterségig vitte

66 MNL OL XIX-B-1-au 16-19/6/1959. Javaslat a BM II/8. Osztálynál szervezeti módosításokra, 1959. február 19. (I. sorozat 28. d.); ÁBTL 1.11.9. 34-19/41/67. Jelentés az osztály pénzügyi szolgálatánál R.-né és K.-né által elkövetett bűncselekményekről, 1967. (14. d.)

alosztályról írottakat az alábbiak árnyalják, egyúttal ismét rámutatnak arra, hogy az állambiztonsági iratokat még az egyértelműnek tűnő esetekben is kritikával kell kezelni. A rendelkezésünkre álló források szerint a II/8. Osztály előállító csoportját 1957 végén, 1958 elején szervezték – nyomozó – alosztállyá. A 11 fős csoport tagjainak személyi dossziéiból azonban az derül ki, hogy a csoportvezetőt is beleszámítva 1958 elején valamennyiüket (az osztályon belül vagy kívül) más alegységekhez helyezték át, s az új, „h” alosztály vezetőjének nyomát sem találtam.⁶⁷ Ezek után nem tartom kizártnak, hogy a nyomozó alosztály 1959. februári megszűnése előtt is csupán papíron létezett. Erre utal az a körülmény is, hogy a házifogdára 1957 őszén és 1958-ban is több állományparancsban „h” alosztályként hivatkoztak.

Az 1953/54-es megalakítása óta az önállóság határán ingadozó szabotázselhárító vizsgálati alosztály (II/8-c) állományát 1960 őszén a belsőreakció-elhárító vizsgálati alosztályba integrálták. A beolvasztásra és az állománytáblázatban történő átvezetésre formálisan csak 1961. májusban került sor, de az átszervezés ténylegesen már 1960 októberében, Halustyk Mihálynak, a „c” alosztály addigi vezetőjének a „b” alosztály élére való áthelyezésével megtörtént.⁶⁸ Bár alosztályi szintű módosítást nem jelentett, érdemes megemlíteni, hogy a „fogdatechnikáért” (vagyis a fogdák lehallgatásáért) felelős két operatív technikai beosztott, valamint a technikus és a fényképész a titkárság állományából 1959-ben átkerült az értékelő és tájékoztató alosztályra (az operatív technikai beosztottak száma 1961-ben négyre emelkedett), sőt ugyanott egy operatív nyilvántartói státuszt is rendszeresítettek.⁶⁹ Ugyancsak az 1956 utáni megtorlás vizsgálati szintű lecsengését jelentette, hogy 1959 elején a három fordítói státusból kettőt megszüntettek, mivel az előterjesztés szerint a „II/8.

67 A csoport tagjainak névsorát lásd MNL OL XIX-B-1-aj 22-6938/1957. Kimutatás a [vizsgálati] osztály állományáról, 1957. augusztus 6. (2. d.)

68 ÁBTL 2.8.1. 1907. Halustyk Mihály személyi anyaga; MNL OL XIX-B-1-au 16-112/1961. Javaslat a BM II/8. Osztály szervezetének módosítására, 1961. április 8. (I. sorozat 28. d.); ÁBTL 1.6. 16-112/1/1961. [A BM Szervezési Osztály feljegyzése a II/8. Osztály „b” és „c” alosztályainak összevonásáról], 1961. május 19.

69 MNL OL XIX-B-1-au 16-19/6/1959. Javaslat a BM II/8. Osztálynál szervezeti módosításokra, 1959. február 19. (I. sorozat 28. d.); MNL OL XIX-B-1-au 60-1323/61. Javaslat a [BM II/8. Osztály-nál] az állománytáblázat módosítására, 1961. június 17. (I. sorozat 28. d.)

Osztálynál a jövőben függetlenített tanácsadó elvtárs nem lesz, [...] az osztálytitkárság állományában elegendő egy fő fordító meghagyása a legfontosabb vizsgálati anyagok fordításához”.⁷⁰

Az 1959-es és 1960-as részleges amnesztiával és az internálás intézményének megszüntetésével magyarázható a II/8-g (börtönelhárító) alosztály 1961. februári⁷¹ átszervezése és létszámának 9 fővel történő csökkentése is. Az 1957-ben még 37 fős alosztály beosztottjainak száma 1961-re így 16-ra apadt. Mivel a megyei politikai nyomozó osztályok általános felügyeletét a II. Főosztály – 1958-ban még csoportként megszervezett – felügyeleti alosztálya látta el, Galambos József belügyminiszter-helyettes 1961. december 31-i hatállyal megszüntette a II/8., valamint a II/2. (kémelhárító) és a II/7. (közlekedésizsabetárs-elhárító) osztályon működő instruktori alosztályokat, vagyis a II/8-d alosztályt is.⁷² A megyei vizsgálati alosztályok „országos érdekek szerinti koordinálásának, ellenőrzésének, segítségének” feladata attól kezdve a II/8. Osztály „a”, „b” és „e” alosztályai között oszlott meg.

A Korom Mihály, majd 1960. augusztustól Mérő Károly rendőr alezredes⁷³ – utóbbi mint megbízott osztályvezető – által irányított II/8. Osztály szervezetében további változások is történtek. Noha 1957 tavaszán Szalma József még hiába érvelt egy „egységes, az ország valamennyi vizsgálati szervére kiterjedő hatáskörű” központi vizsgálati szerv létrehozása mellett, a centralizáció 1959–1962 között (ha nem is teljesen úgy, ahogy Szalma elképzelte) mégis lezajlott.⁷⁴ 1959. június 1-jével a BRFK VIII. alosztályát 22 fős állományával együtt át-

70 MNL OL XIX-B-1-au 16-746/1/58. Javaslat a BM II/8. Osztálynál szervezeti módosításokra, 1958. december 28. (I. sorozat 28. d.)

71 A BM Szervezési Osztály 1960. szeptemberi javaslatát 1961. februárban vezették át az állománytáblázaton. Papp, 2013: 232. és ÁBTL 1.6. 16-86/1960. [A BM Szervezési Osztály feljegyzése a II/8-g alosztály átszervezéséről], 1961. február 9. (24. d.)

72 ÁBTL 4.2. 10-23/9/1961. A belügyminiszter-helyettes 009/1961. (XI. 20.) számú parancsa. Galambos József pályaképét lásd az ÁBTL honlapján lévő Állambiztonsági archontológiában, valamint a NEB honlapjának Tudástár menüpontja alatt.

73 Mérő Károly pályaképét lásd az ÁBTL honlapján lévő Állambiztonsági archontológiában és a NEB honlapjának Tudástár menüpontja alatt.

74 A különböző vizsgálati alegységek egy szervezetben való egyesítésének ötlete már 1954-ben is felmerült. Jelentés a Vizsgálati Főosztály munkájáról, 1954. június 18. Jegyzőkönyv az 1. napirendi ponthoz. Kajári–Gyarmati–S. Varga, 2001: 848–850. (850.)

adták a vizsgálati osztálynak.⁷⁵ A II/8-i alosztálynak elnevezett új egység fennállása azonban kérészéletűnek bizonyult. A belügyminiszter 1959. december 31-ével megszüntette, és feladatait – a beosztottak nélkül – az egyes szakosztályokra testálták át. A szintén budapesti székhelyű Pest Megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztályának VIII. alosztálya 1961. július végével befejezte tevékenységét,⁷⁶ s attól kezdve a Pest megyei politikai ügyek kivizsgálása is a II/8. Osztály feladatait szaporította. A többi megyei alosztállyal is szorosabb lett a kapcsolat. Korom Mihály osztályvezető az 1959-es munkaévet értékelő beszámolójában kijelentette: „megvalósítottuk, hogy osztályunk a megyei vizsgálati osztályok gazdája lett [sic!].”⁷⁷ Ezzel az egy évvel korábbi célkitűzésére, a párhuzamosan működő megyei társszervek feletti szakmai irányítás, ellenőrzés megszerzésére utalhatott.⁷⁸

A Honvédelmi Minisztérium Katonai Elhárító Főcsoportfőnöksége az ÁVH-ba történt beolvasztása után is megőrzött valamennyit korábbi önállóságából, többek között a katonák által elkövetett politikai jellegű bűntettek kivizsgálását is megtarthatta.⁷⁹ Ezt az állapotot szüntette meg az 1962. március 26-án kelt belügyminiszteri parancs, amely a II/1-c (katonai vizsgálati) alosztályt felszámolta, s feladatait a II/8. Osztályon felállítandó új alosztály hatáskörébe utalta.⁸⁰ Az új szervezeti egységét az 1962. április 7-én kibocsátott állománytáblázatban II/8-c alosztályként már fel is tüntették, bár Takács István rendőr őrnagyot, a II/1-c alosztály vezetőjét csak 1962. május 1-jei hatállyal helyezték át a II/8. Osztályra alosztályvezetőnek.⁸¹

75 ÁBTL 2.8.1. A Belügyminisztérium II. Főosztály vezetőjének 196/1959. (VI. 1.) számú parancsa.

76 MNL OL XIX-B-1-au 16-47/2/1959. A Pest Megyei Rendőr-főkapitányság állománytáblázata. (I. sorozat 88. d.); ÁBTL 2.8.1. A Pest Megyei Rendőr-főkapitányság vezetőjének B/118/1961. (VIII. 8.) számú parancsa.

77 ÁBTL 1.6. 68-7745. Jelentés a II/8. Osztály 1959. évi munkájáról, 1959. december. 31.

78 Papp, 2013: 230.

79 ÁVH II/4. Osztály (1950–1953); BM III/B Önálló Alosztály (1953–1954), BM III/5. Osztály (1954–1956); BM II/1-c alosztály (1957–1962). Bővebben lásd Okváth, 2013.

80 ÁBTL 4.2. 10-23/06/1962. A belügyminiszter-helyettes 006/1962. (III. 26.) számú parancsa. Lásd még Okváth, 2013: 44. és Papp, 2013: 232.

81 ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter-helyettes 160/1962. (V. 10.) számú parancsa. Takács István pályaképét lásd a kötet végén lévő életrajzgyűjteményben.

A BM III/1. OSZTÁLY SZERVEZETI VÁLTOZÁSAI

A háttérben több mint egy éve zajló előkészületek eredményeként a politikai rendőrség 1962. augusztus 15-étől új szervezeti rendben működött tovább. A II. (Politikai Nyomozó) Főosztályt felváltó III. Állambiztonsági) Főcsoportfőnökségen belül a hálózattartó osztályokból kialakított négy – római számmal jelzett – csoportfőnökséget, valamint az úgynevezett segédoperatív osztályok összevonásával egy ötödiket is létrehoztak. Az ebbe a rendszerbe be nem illeszthető, mégis kiemelt fontosságúnak ítélt területek ellátását közvetlenül a főcsoportfőnök alá rendelt önálló, arab számmal jelzett osztályok végezték.⁸² Ezek közé tartozott a vizsgálat is, amely a többitől eltérően 1989-ig megőrizte mind számozását, mind önállóságát. A hierarchiában betöltött előkelő helyét az 1-es számnál is pontosabban mutatja, hogy vezetője az állománytáblázat szerint a csoportfőnökkel megegyezően a tábornoki rendfokozatig emelkedhetett (bár a gyakorlatban ezt egyetlen osztályvezető sem érte el), maximális illetményi besorolása 6-os volt (a csoportfőnököké 5–7), míg a többi önálló osztályvezetőnek be kellett érni főtiszti besorolással és 8–12-es beosztási illetménnyel.

A vizsgálati osztály életében szervezeti felépítés és létszám tekintetében az új struktúra tulajdonképpen nem hozott változást. Az 1961 végével megszüntetett felügyeleti alosztály helyett az értékelés és tájékoztatás kapta meg a „d” betűjelet, s így a többiek is egygyel előrébb rukkoltak: a jogügyi lett az „e”, a börtönelhárítás az „f”, a házifogda pedig a „g” alosztály. Az osztály rendszeresített létszáma négygyel csökkent (a börtönelhárítás vesztett két operatív tisztet, és talán kevésbé fontos, hogy a házifogdában megszüntették a két borbély státusát).⁸³ A személyi állomány egy része viszont kicserélődött. Az osztály élén már 1962. februárban megtörtént a váltás. Mérő Károly megbízott osztályvezetőt az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályáról érkező Köteles István követte, aki addig mindössze

82 A III. Főcsoportfőnökség megalakításának körülményeiről és szervezeti változásairól lásd Cseh, 1999; Urbán, 2003; Baráth, 2012.

83 MNL OL XIX-B-1-au sz. n. A BM III/1. Osztály állománytáblázata, 1962. szeptember 7. (Jóváhagyva: 1962. november 6.) (I. sorozat 65. d.)

négy hónapot szolgált rendőrként, ráadásul még 1945-ben.⁸⁴ 1962 folyamán 37-en kerültek el az osztályról, közülük 14 főt az MSZMP KB augusztus 14–16-i ülésén elfogadott, a személyi kultuszt elítélő, az 1956 előtt a törvénytelenségek áldozatává vált munkásmozgalmi személyek rehabilitálását kimondó határozat alapján, illetve arra időzítve bocsátottak el.⁸⁵ Az állambiztonsági karrierjét rögtön rendőralezredesként kezdő új osztályvezetőre várt a feladat, hogy a fentiekkel összefüggésben jelentkező, „eszmei zűrzavart tükröző értelmetlenségen” és a „demagóg megnyilatkozásokon” úrrá legyen.⁸⁶

1962. december 20-án az ENSZ levette a napirendről a „magyar kérdést”, az 1963. márciusi általános amnesztia nyomán mintegy három és félezer elítélt, köztük számos ötvenhatos szabadult (bár még így is sokan maradtak közülük rács mögött azok, akiket köztörvényes vádakkal ítélték el vagy visszaesőknek minősítettek). A nemzetközi szégyenpadról lekerült Kádár-rezsim – többek között a vízumkiadás gyorsításával és egyszerűsítésével – igyekezett szélesebbre tárni az ország kapuit a Nyugatról érkezők, köztük a hazalátogató emigránsok előtt, a „baráti” országokkal pedig lépéseket tettek a vízumkényszer teljes eltörlése felé.⁸⁷ Az új helyzet miatt szükségessé vált, hogy az állambiztonság gépezetén is kisebb javításokat eszközöljenek: a III/I., a III/II. és a III/V. csoportfőnökség személyi állományának létszámát – bizonyos szervezeti korrekciók mellett – növelték, míg a III/III.-ét és a III/1. Osztályát csökkentették. Ugyanakkor előírták, hogy utóbbi „összlétszámának engedélyezett mértékű csökkentése mellett erősíteni kell az osztály A és E alosztályait”.⁸⁸ Az 1964. március 11-én elkészített állománytáblázat már ezt a helyzetet tükrözte. Az osztály 62 beosztottját veszítette el, a belsőreakció-elhárító vizsgálati alosztálynak („b”) 24, az immár őrségi alosztálynak nevezett házifogdának („g”) 35 fős létszámapadást kellett elkönyvelnie, de felszámolták az 1962-ben még létezett fordítói státuszt is a titkárságon,

84 Köteles István pályaképét lásd a kötet végén lévő életrajzgyűjteményben.

85 Lásd Baráth, 2012.

86 ÁBTL 1.11.9. 68-324/1962. Jelentés a III. Főcsoportfőnökség 1. Osztályának 1962[.] évi munkájáról, 1962. december 28. (5. d.)

87 Bencsik-Nagy, 2005: 104–105.

88 ÁBTL 4.2. 10-21/19/1964. A belügyminiszter 0019/1964. (IV. 27.) számú parancsa.

amely a közvetlen szovjet felügyelet megszűnését jelezte. A kém-elhárító vizsgálati alosztály („a”) engedélyezett létszáma viszont hat, a jogüggyi („e”) pedig egy fővel nőtt.⁸⁹ A kellemetlen intézkedések levezénylése után Köteles István – váratlanul – távozni kényszerült az osztály éléről, sőt a BM kötelékéből is.⁹⁰ Az 1964. augusztus 1-jei hatállyal kinevezett új osztályvezető,⁹¹ Deák József rendőr alezredes régi belügyesnek számított, de közvetlen vizsgálói tapasztalatokkal nem rendelkezett.⁹²

1966 elején Benkei András belügyminiszter⁹³ az MSZMP Politikai Bizottságának benyújtott jelentésében 1964 őszétől a „külső és belső ellenséges erők” fokozódó aktivitásáról számolt be, közvetlen veszélyforrásként a fellendülő idegenforgalmat, az addighoz képest liberálisabb útlevéltiadási gyakorlatot megjelölve. A helyzet megoldása érdekében adminisztratív intézkedések sorára tett javaslatot.⁹⁴ Ennek nyomán születtek meg azok a parancsok, amelyek a „belső ellenség” és az „imperialista fellazító politika” elleni harcból a belügyre eső feladatokat írták elő.⁹⁵ A rendelkezéseket az egyes szervezeti egységekre vonatkozó konkrét utasítások követték. A III/1. Osztályt és a megyei vizsgálati alosztályokat 1966 első felében a BM Ellenőrzési Csoportfőnökség vette górcső alá. Az ellenőrzésről készült jelentésben felsorolt változtatási javaslatok már az előbbi parancsok

89 MNL OL XIX-B-1-au sz. n. A BM III/1. Osztály állománytáblázata, 1964. március 11. (I. sorozat 65. d.) Az állománytáblázatot a 0019-es miniszteri parancs elfogadásával egy napon, április 27-én hagyták jóvá.

90 Eltávolításának nem politikai, hanem a magatartásával összefüggő okai voltak.

91 ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 946/1964. (VIII. 6.) számú parancsa.

92 Deák József pályaképét lásd a kötet végén lévő életrajzgyűjteményben.

93 Benkei András pályaképét lásd a NEB honlapjának Tudástár menüpontja alatt.

94 MNL OL M-KS 288. f. 5/386. ö. e. (1966. február 1.) Jelentés a Politikai Bizottságnak a belső ellenséges erők tevékenységéről és elhelyezkedéséről, 1966. január 27. A jelentést közli Cseh, 2002.

95 ÁBTL 4.2. 10-21/14/1966. A belügyminiszter 0014/1966. (III. 19.) számú parancsa a belső ellenséges erők tevékenységéről, elhelyezkedéséről, az ellenük folyó harcról szóló 1966. február 1-jei párthatározat belügyi feladatainak végrehajtásáról, valamint ÁBTL 4.2. 10-21/24/1966. A belügyminiszter 0024/1966. (VI. 3.) számú parancsa a Belügyminisztérium szerveinek az imperialisták fellazító politikája elleni harcáról és további feladatairól. Utóbbi parancs már az MSZMP PB 1966. április 26-i ülésén napirendre került, a Központi Bizottság Agitációs és Propaganda Osztálya, Külügyi Osztálya és Adminisztratív Osztálya által benyújtott Jelentés a Politikai Bizottságnak az imperialisták fellazító politikájának néhány kérdéséről (1966. április 13.) című dokumentum elfogadása után született. MNL OL M-KS 288. f. 5/393. ö. e. (1966. április 26.)

szellemében fogantak.⁹⁶ A „népgazdaság ellen elkövetett bűntettek” kivizsgálására – összefüggésben az új gazdasági mechanizmus tervezett beindításával, amely a mezőgazdaságban már kezdetét is vette – önálló alosztály életre hívását kezdeményezték, amely végül 1967. márciustól kezdte meg működését. Ezzel tulajdonképpen a korábbi szabotázselhárító vizsgálati alosztályt élesztették újjá.⁹⁷ A halogatás oka vélhetően az volt, hogy a javaslat az új alegység létszámának feltöltését jobbra belső átcsoportosítással kívánta megoldani, míg Deák József osztályvezető ragaszkodott hozzá, hogy új státuszokat kapjanak, valamint sikerült megvétőznia az értékelő-tájékoztató és a jogügyi alosztály tervezett összevonását is.⁹⁸ A végeredmény Deák erős érdekvédelemző képességét mutatja. Emellett a BRFK és a Pest Megyei Rendőr-főkapitányság politikai osztályain 1966. október 15-i hatállyal elrendelték a korábban megszüntetett vizsgálati alosztályok felállítását, amelyek illetékességi területükön a központi osztály tehermentesítésére átvették a kisebb fajsúlyú ügyeket.⁹⁹ Az alosztályok megszervezése kissé elhúzódott, ám az állományparancsokból arra következtethetünk, hogy év végére már megkezdtek működésüket.

Technikai jellegű változtatást jelentett, hogy – a hatékonyabb ellenőrzés érdekében – az anyagi csoportot és a pénzügyi szolgálatot egy alosztályban vonták össze, s hogy az osztályvezető, a helyettese és a titkárnője, valamint a titkárság együttesét osztálytörzsnek nevezték el.¹⁰⁰ Az 1967. márciusban jóváhagyott új állománytáblázat tanúsága szerint a két új alosztállyal bővült III/1. Osztály személyi álló-

96 MNL OL XIX-B-1-z 10-66/7/1966. Jelentés a BM III. Főcsoportfőnökség vizsgálati szervei munkájának ellenőrzéséről, 1966. június 8. (28. d.)

97 Az 1966. januári belügyminiszteri jelentés következményeként az állambiztonságon belül nagyobb erőket koncentráltak „a népgazdaság területén folyó ellenséges tevékenység elhárítására”, s az addig a belsőreakció-elhárításhoz tartozó népgazdaság-védelmi osztályt átcsatolták a kémelhárításhoz. ÁBTL 4.2. 10-21/23/1966. A belügyminiszter 0023/1966 (V. 2.) számú parancsa.

98 ÁBTL 1.11.9. Észrevételek a BM Ellenőrzési Cs[oport]f[őnök]ség jelentéséhez, 1966. július 30. (13. d.)

99 ÁBTL 4.2. 10-22/9/1966. A belügyminiszter 09/1966. (X. 10.) számú utasítása.

100 MNL OL XIX-B-1-au 16-16/1/1967. Javaslat a BM III/1. Osztály létszámának 10 fős növelésére, szervezetének módosítására és új állománytáblázatának jóváhagyására, 1967. január 26. (I. sorozat 28. d.)

mányának létszáma tíz fővel nőtt, miközben korábbi feladatainak egy részétől is megszabadult.¹⁰¹

Az MSZMP KB 1969. november végén tárgyalta a Belügyminisztérium munkájáról készített jelentést. A párt két kongresszus közötti formális vezető testülete először tekintette át 1956 után az intézmény teljes tevékenységét. Benkei belügyminiszter a jelentéshez fűzött szóbeli beszámolójában az első helyen említette, hogy kialakult a minisztérium pártirányításának és ellenőrzésének hatékony rendszere (szemben a Rákosi-korszak „avantgardizmusával”, vagyis az ÁVH túlzott önállóságával). Hosszasan taglalta a „szocialista törvényesség” szigorú betartásának, illetve betartatásának fontosságát és eredményeit, valamint – az imperialisták „fellazító” politikájának doktrínája jegyében – világméretű összeesküvést vizionált a szocialista országok, köztük Magyarország ellen, amelyet – a nyílt konfrontáció „kudarca” után – elsősorban az amerikai és a nyugatnémet titkosszolgálatok által irányított „pszichológiai háborúban” s az élet minden területére kiterjedő titkos információszerzésre való törekvésben vélt megtestesülni. A november 28-i KB-határozatban ennek megfelelően egyrészt a múltat „lezárva” nyugtázták, hogy a politikai rendőrség elfoglalta és elfogadta a neki szánt helyet a pártállami hierarchiában, másrészt nélkülözhetetlenségének deklarálása mellett kijelölték tevékenységének további irányát. A hangsúlyt a hírszerzés és a kémelhárítás fejlesztésére helyezték, a további szervezeti változtatások irányelve úgy hangzott: az „egyes államigazgatási és rendészeti feladatokat az a belügyi vagy állami szerv végezze, ahol erre a feltételek a legmegfelelőbbek”.¹⁰²

Az MSZMP PB 1970-ben két alkalommal is foglalkozott a fegyveres testületek, köztük a Belügyminisztérium helyzetével. A június 2-án napirendre tűzött, Borbándi János, az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának vezetője és Fehér Lajos, a fegyveres testületeket felügyelő miniszterelnök-helyettes¹⁰³ aláírásával ellátott

101 MNL OL XIX-B-1-au sz. n. A BM III/1. Osztály állománytáblázata, 1967. január 24. (Jóváhagyva: 1967. március 3.) (I. sorozat 65. d.)

102 MNL OL M-KS 288. f. 4/102–103. ő. e. (1969. november 26–28.)

103 Borbándi János és Fehér Lajos pályaképét lásd a NEB honlapjának Tudástár menüpontja alatt.

jelentésben kiemelték, hogy bár az állambiztonsági szervek létszáma az 1961. évi 5100 főről 5900-ra emelkedett, s „az utóbbi években csökkent a politikai jellegű bűncselekmények száma, a külső tényezőkből adódó preventív feladatok azonban jelentősen nőttek [sic!]”. Az 1970. október 20-án elfogadott PB-határozatnak a Belügyminisztériumra vonatkozó részében megismételték az 1969. novemberi KB-határozat szervezeti egyszerűsítéseket, átcsoportosításokat javasoló kitételeit, döntöttek a központi irányító szervek személyi állományának csökkentéséről, a végrehajtó szervek esetében annak „erősítéséről”.¹⁰⁴ Az állambiztonsági vizsgálati osztályra tehát mindkét fórum állásfoglalásából következően erőteljes leépítés várt volna, ám erre nem került sor.

Benkei András az 1969. novemberi KB- és az 1970. októberi PB-határozatból fakadó változtatások végrehajtásának előkészítésére a minisztérium központi szerveinél tizennégy szakbizottság felállítását rendelte el, amelyek tevékenységét a Központi Koordinációs Bizottság hangolta össze.¹⁰⁵ A Karasz Lajos rendőr vezérőrnagy, főcsoportfőnök-helyettes¹⁰⁶ vezette Állambiztonsági Szakbizottság¹⁰⁷ 1971 februárjára készítette el tervezetét a III. Főcsoportfőnökség szervezeti egységei, köztük a III/1. Osztály „feladatának, működési rendjének és struktúrájának kialakítására”, amely az „M” és Szervezési Csoportfőnökség észrevételei, valamint a Központi Koordinációs Bizottság és a BM Kollégiuma intenciói alapján, többszöri átdolgozás után nyerte el végső formáját.¹⁰⁸ A III/1.

104 MNL OL M-KS 288. f. 5/529. ő. e. (1970. október 20.) A határozatban döntöttek véglegesen a belügyi karhatalom készenléti rendőri erővé történő átalakításáról is.

105 ÁBTL 4.2. 10-21/31/1970. A belügyminiszter 0031/1970. (XII. 24.) számú parancsa. A Központi Koordinációs Bizottság vezetője az előszóban már említett Rácz Sándor – akkor rendőr vezérőrnagyi rendfokozatban a belügyminiszter első helyettese – volt.

106 Karasz Lajos pályaképét lásd az ÁBTL honlapján lévő Állambiztonsági archontológiában.

107 A nyolcfős bizottságban az öt csoportfőnökség képviselői mellett Deák József, a III/1. Osztály vezetője is helyet kapott.

108 Az 1971-es átszervezés iratanyagának jelentős része a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, a BM „M” és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztályának iratai (MNL OL XIX-B-1-au) között, az I. sorozat 27. dobozában található meg, amelyek közül a következőket használtam fel: 38-139/1971. A BM Állambiztonsági Szakbizottság javaslata az állambiztonsági vizsgálati szerv feladatának, működési rendjének és struktúrájának kialakítására, 1971. február. 26.; Sz. n. A Belügyminisztérium „M” és Szervezési Csoportfőnökség észrevétele[i] a III/1. Osztály előterjesztéséhez; Sz. n. Emlékeztető a Központi Koordinációs Bizottság 1971. III. 9-i üléséről, 1971. március 11.; Sz. n. A BM Állambiztonsági Szakbizottság javaslata a BM önálló vizsgálati

Osztályon az 1967-ben életre hívott népgazdaság-védelmi vizsgálati alosztályt feloszlatták, megmaradt feladatait, elsősorban a rombolási és kártevési ügyek kivizsgálását a belsőreakció-elhárító vizsgálati alosztály vette át,¹⁰⁹ állományának fele viszont a létszám gondokkal küzdő katonai vizsgálati alosztályhoz került. Az anyagi és pénzügyi alosztályt, az I. (Anyagi-Technikai) Csoportfőnökség és a Külügyi Osztály szervezetéhez igazodva, csoporttá minősítették vissza, az osztály ugyanakkor továbbra is önálló számadótest maradhatott. Az Állambiztonsági Szakbizottság első tervezetében még határozottan kiállt a III/1. Osztály főosztállyá alakítása mellett, az ötletet azonban a Központi Koordinációs Bizottság elvetette. Az „M” és Szervezési Csoportfőnökség a további szervezeti egyszerűsítés és észszerűsítés jegyében több jelentésében is megpróbálta elérni a jogügyi alosztály megszüntetését (egyrészt a vizsgálói állomány jogi iskolázottságának növekedésére, másrészt a BM Titkárság jogi alosztályának megerősítésére, a párhuzamosság elkerülésére hivatkozva), valamint a munkaköri számok revízióját (pl. az osztályvezetőt tábornokból [K-6] ezredessé [K-7] átsorolni), sikertelenül. Az Állambiztonsági Szakbizottság a III/1. Osztálynál februári és márciusi tervezetében is mindössze kétfős létszámcsökkenéssel számolt, ezt a BM Kollégiuma a feladatokhoz képest nem tartotta elegendőnek, így a szám végül tizenháromra módosult, miközben az irodai alkalmazottakat (gyors- és gépírók, gazdasági stb. előadók) katonai állományból kinevezett polgári alkalmazotti státuszba helyezték át. A változások 1971. július 1-jei hatályba lépésekor a III/1. Osztály létszáma 212 fő (190 hivatásos tiszt

osztály feladatának, működési rendjének és struktúrájának kialakítására, 1971. március. 15.; 95-4/128-1971. Emlékeztető az 1971. március 22-i kollégiumi ülésről; 10-71/7/1971. Jelentés, 1971. április 8.; Sz. n. A Belügyminisztérium „M” és Szervezési Csoportfőnökség Mozcósítási Osztálya észrevétele[i] a III/1. Osztályon tervezett létszám, szervezeti és egyéb intézkedésekhez, 1971. április 23.; 16-6/1971. Előterjesztés a BM III. Főcsoportfőnökség szervezeti tagozódására, létszámára és a munkaköri besorolások meghatározására, 1971. április. 29.; Sz. n. Javaslat, 1971. június 1.

109 1971-től a kémelhárításnál felhagytak a gazdaság egészének állandó szemmel tartásával, attól kezdve csak néhány kiemelt területre koncentráltak (az iparon belül például csupán a hadiiparra). A gazdaság többi területén elkövetett visszaélések felderítése és kivizsgálása alapegetben a II/1. (Bűnügyi) Csoportfőnökség feladata lett. MNL OL XIX-B-1-au sz. n. A BM Állambiztonsági Szakbizottság javaslata a Kémelhárító Csoportfőnökség feladatai, működési rendje és struktúrájának kialakítására, 1971. február 27. (I. sorozat 27. d.)

és tiszthelyettes és 22 kinevezett polgári alkalmazott) volt, akikhez 26 szerződéses alkalmazott csatlakozott.¹¹⁰

4. TÁBLÁZAT. A BM III/1. (VIZSGÁLATI) OSZTÁLYÁNAK SZERVEZETI FELÉPÍTÉSE, 1962–1976

1962–1967	1967–1971	1971–1976
Titkárság	Osztálytörzs	Osztálytitkárság
A (kémelhárító vizsgálati) alosztály	A (kémelhárító vizsgálati) alosztály	A (kémelhárító vizsgálati) alosztály
B (belsőreakció-elhárító vizsgálati) alosztály	B (belsőreakció-elhárító vizsgálati) alosztály	B (belsőreakció-elhárító vizsgálati) alosztály
C (katonai vizsgálati) alosztály	C (katonai vizsgálati) alosztály	C (katonai vizsgálati) alosztály
D (értékelő, tájékoztató) alosztály	D (népgazdaság-védelmi vizsgálati) alosztály	D (értékelő, tájékoztató) alosztály
E (jogügyi) alosztály	E (értékelő-tájékoztató) alosztály	E (jogügyi) alosztály
F (börtönelhárító) alosztály	F (jogügyi) alosztály	F (börtönelhárító) alosztály
G (házifogda/őrségi) alosztály	G (börtönelhárító) alosztály	G (őrségi) alosztály
Anyagi csoport	H (őrségi) alosztály	Anyagi, pénzügyi csoport
Pénzügyi szolgálat	Anyagi és pénzügyi alosztály	Egészségügyi szolgálat
Egészségügyi szolgálat	Egészségügyi szolgálat	

Források: A BM III/1. Osztály állománytáblázatai (MNL OL XIX-B-1-au sz. n. [1962] I. sorozat 65. d.; MNL OL XIX-B-1-au sz. n. [1964] I. sorozat 65. d.; MNL OL XIX-B-1-au sz. n. [1967] I. sorozat 65. d.; MNL OL XIX-B-1-au 16-11/1971. II. sorozat 1. d.); A BM III/1. Osztály öt éves tervtanulmánya az 1965–1970-es évekre, 1964. szeptember 2. (ÁBTL 1.11.9. 34-2397/64. 13. d.); a BM III/1. Osztályának ügyrendjei (ÁBTL 1.11.9. 34-154/1968. 14. d.; ÁBTL 4.2. 33-13/16/1972)

110 ÁBTL 4.2. 10-21/8/1971. A belügyminiszter 08/1971. (VI. 18.) számú parancsa a Belügyminisztérium struktúrájáról, létszámáról.

1971 és 1976 között az osztály állománytáblázatán csak apróbb módosításokat hajtottak végre. A rendszeresített létszám 1972-ben két kinevezett polgári alkalmazottal (egy szakáccsal és egy raktárossal) nőtt, 1974-ben az őrségi alosztályon egy tiszthelyettesi státuszt megszüntettek, az értékelő-tájékoztató alosztályra pedig felvettek még egy operatív technikust. Az osztály élén 1975. január 1-jétől a nyugdíjba vonuló Deák ezredeszt Wéber Gyula, a BM Információfeldolgozó és Felügyeleti Csoportfőnökség csoportfőnök-helyettese követte, aki 1962–1972 között a III/1. Osztályon az osztályvezető-helyettesi posztot töltötte be, így beosztottjai régi ismerősként üdvözölhették.¹¹¹

A BM III/1. Osztály utolsó nagyobb átalakítására 1976 őszén került sor. A közvetlen vizsgálati tevékenységet nem végző, de azokat segítő részlegeket: a titkárságot, az elemző-értékelő alosztályt és a jogügyi alosztályt törzsalosztály néven egy szervezeti egységbe vonták össze, amelynek vezetője az addig nem létező második osztályvezető-helyettesi státuszt is megkapta, egyúttal átvette az anyagi-pénzügyi csoport és az egészségügyi szolgálat irányítását. Az új állománytáblázatot Benkei belügyminiszter 1976. október 16-án hagyta jóvá, a megszűnő egységek állománya 1977. január 1-jei hatállyal került a törzsalosztály kötelékébe. Az osztály új központi szervétől a vezetést és az irányítást közvetlenül segítő funkcionális feladatok hatékonyabbá tételét, a belső munkamegosztás javítását várták. A változások következtében a börtönelhárító alosztály betűjele „f” helyett „d” lett, a házifogdában elhelyezett előzetes letartóztatottak biztonságos őrizetéért felelős őrségi alosztály pedig attól kezdve nem viselt betűjelet.¹¹² Az átszervezés létszámváltozást is eredményezett: az osztály állománytáblázat szerinti létszáma 214-ről 200-ra csökkent (177 hivatásos állományú, 23 kinevezett polgári alkalmazott),¹¹³ s továbbra is 26 szerződéses polgári alkalmazottat foglalkoztathattak.

111 Wéber Gyula pályaképét lásd a kötet végén lévő életrajzgűjteményben.

112 MNL OL XIX-B-1-au 16-401/1/1976. Javaslat a BM III/1. Osztály állománytáblázatának módosítására, 1976. szeptember 30. (I. sorozat 50. d.); ÁBTL 1.11.9. Jegyzőkönyv [...] a[z] 1976. október 13-án jóváhagyott, a BM III/1. Osztályra vonatkozó új állománytáblázatnak megfelelő beosztási és munkaköri változásokról, 1976. december 16. (17. d.); ÁBTL 1.11.9. 34-194/1977. Jelentés a BM III/1. Osztály ügyrendjének módosításáról, 1977. június 28. (17. d.)

113 MNL OL XIX-B-1-au 16-401/2/1976. A Belügyminisztérium III/1. Osztály állománytáblázata (II. sorozat 2. d.); ÁBTL 1.11.9. sz. n. Jelentés az MSZMP XI. Kongresszusa határozataiból adódó

5. TÁBLÁZAT. A BM III/1. (VIZSGÁLATI) OSZTÁLYÁNAK SZERVEZETI FELÉPÍTÉSE, 1976–1989

Törzsalosztály
A (kémelhárító vizsgálati) alosztály
B (belsőreakció-elhárító vizsgálati) alosztály
C (katonai vizsgálati) alosztály
D (börtönelhárító vizsgálati) alosztály
Őrségi alosztály
Anyagi-pénzügyi csoport
Egészségügyi szolgálat

43

Források: A BM III/1. Osztály állománytáblázata (MNL OL XIX-B-1-au 16-401/2/1976. II. sorozat 2. d.); Jelentés a BM III/1. Osztály ügyrendjének módosításáról, 1977. június 28. (ÁBTL 1.11.9. 34-194/1977. 17. d.); A BM III/1. Osztály ügyrendje, 1985. június 20. (ÁBTL 4.2. sz. n.)

A központi állambiztonsági vizsgálati osztály 1977-re kialakult struktúrája az elkövetkező tizenkét évben nem módosult, csak a létszáma csökkent valamelyest. 1984-ben, elsősorban az állam elleni bűncselekményekért eljárás alá vontak számának nagyfokú visszaesése miatt, a hivatásos állomány tizennégy státuszát átcsoportosították az állambiztonság más területeire – az elvonás arányaiban a „b” alosztályt (négy fő) érintette leginkább.¹¹⁴ Tényleges csökkenésről azonban nem beszélhetünk, ebben az időben ugyanis általában az engedélyezett létszámnál kevesebben szolgáltak az osztályon, például 1985 decemberében, egy évvel az új állománytáblázat hatályba lépése után a hivatásos állomány 163 státuszából csupán 153 volt betöltve.¹¹⁵ A BM III. Főcsoportfőnökség Személyzeti Osztályának

feladatok végrehajtásáról, 1979. november 20. (12. d.)

114 MNL OL XIX-B-1-au 16-77/84. Javaslat a BM III. Főcsoportfőnökség és a rendőr-főkapitányságok állambiztonsági szervei[nek] szervezeti korszerűsítésére (II. sorozat 21. d.). Ezenkívül egy szerződéses polgári alkalmazott is távozott az osztályról.

115 ÁBTL 1.11.9. 34-22-13/86. Jelentés a BM III/1. Osztály hivatásos állományának élet- és munkakörülményeiről, 1986. február 14. (25. d.)

1988. márciusi megszüntetése,¹¹⁶ a személyzeti munka decentralizálása miatt az osztály a központi keretből kapott egy kiemelt előadói státuszt. A létszámnövekedés már az 1987 végén kibocsátott – első ízben számítógépes adatfeldolgozással készült – állománytáblázatban feltüntetésre került.¹¹⁷

1988 elején kisebb, az osztály érdemi tevékenységét nem érintő változásra került sor. A BM Központi Ellátó Parancsnokság átszervezésével életre hívott BM Központi Gazdasági Igazgatóság átvette a Fő utca 70–74. és a Gyorskocsi utca 25–31. közötti épülettömb üzemeltetését, s ezzel együtt az osztály anyagi és technikai ellátásával járó feladatok nagy részét. Emiatt megkapta a III/1. Osztály anyagi és pénzügyi csoportjának tizenhat szerződéses beosztottját (három szakmunkást, három erőműkezelőt, tíz takarítónőt) és egy kinevezett polgári alkalmazottját is.¹¹⁸

1989 tavaszán, a rendszerváltoztatás hajnalán a BM III/1. Osztályán az állománytáblázat szerint 186-an szolgáltak, ezen belül 75-en a szűkebben vett vizsgálati részlegen (1. ábra). Feleannyian, mint a Rákosi-diktatúra legsötétebb időszakában (142 fő) vagy az 1956 utáni megtorlás tetőpontján (144 fő); de csak húsz százalékkal kevesebben, mint az 1963-as amnesztia utáni nagy létszámcsökkentést követően (94 fő). S ha a különböző segéderőket (nyomozók, technikusok, titkárnők stb.) nem is számítjuk, még mindig 43 politikai vizsgálótiszt állt készenlétben, hogy lefolytassa a pártállam biztonságát veszélyeztetők kihallgatását.¹¹⁹

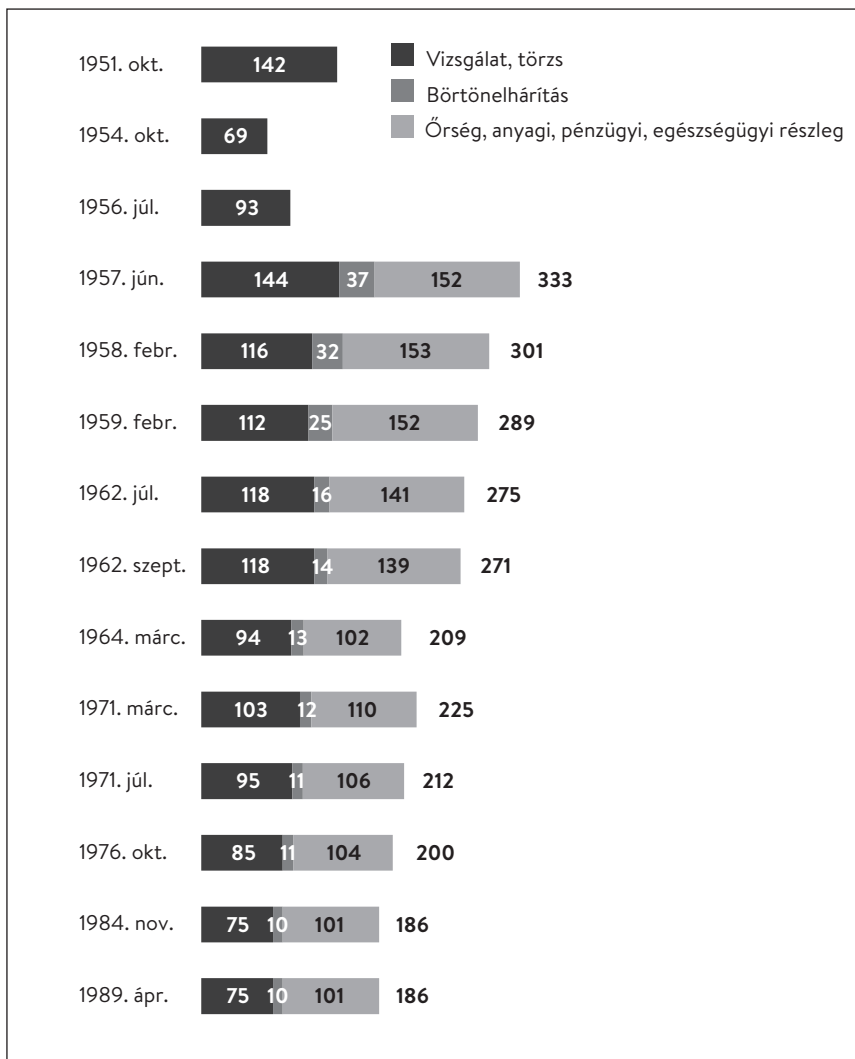
116 ÁBTL 4.2. 10-22/8/1988. A belügyminiszter 8/1988. (III. 21.) számú parancsa a BM IV. (Személyügyi) Főcsoportfőnökség szervezetének módosításáról, valamint a BM III. Főcsoportfőnökség személyzeti osztályának megszüntetéséről.

117 MNL OL XIX-B-1-au 16-35/76/1987. A Belügyminisztérium III/1. Osztály állománytáblázata. (II. sorozat 38. d.)

118 MNL OL XIX-B-1-au 16-77/1/1988. Javaslat az I. kerület Fő utca 70–74. sz. alatt lévő [...] épület üzemeltetői feladatainak a BM Központi Gazdasági Igazgatóság alárendeltségébe történő átadására..., 1988. február. 3. (II. sorozat. 54. d.); ÁBTL 1.11.9. 109-4/1988. A Belügyminisztérium Központi Gazdasági Igazgatósága és a BM III/1. Osztály vezetőjének 1/1988. (V. 24.) számú utasítása a BM III/1. Osztály pénzügyi, anyagi technikai ellátásának szabályozásáról. (1. d.); ÁBTL 1.11.9. 34-47/89. Jelentés a BM III/1. Osztály 1988. évi munkájáról. (12. d.)

119 MNL OL XIX-B-1-au 16-80/76/1989. A Belügyminisztérium III/1. (Vizsgálati) Osztály állománytáblázata, 1989. április 23. (II. sorozat 70. d.)

1. ÁBRA. A POLITIKAI RENDŐRSÉG KÖZPONTI VIZSGÁLATI SZERVE RENDSZERESÍTETT LÉTSZÁMÁNAK ALAKULÁSA, 1951–1989

45

Források: A politikai rendőrség központi vizsgálati szervének állománytáblázatai (MNL OL XIX-B-1-au I. sorozat 26., 27., 47., 65., 88. d., II. sorozat 1., 2., 14., 28., 38., 70. d.)

A TERÜLETI ÁLLAMBIZTONSÁGI VIZSGÁLATI SZERVEK

A politikai rendőrség területi vizsgálati szervei feladataikat a korszakban végig kettős alárendeltségben végezték. A megyei (budapesti) államvédelmi, majd belügyi szervezetbe beépülve közvetlen irányításukat az adott államvédelmi/állambiztonsági szerv vezetője látta el, szakfelügyelet szempontjából pedig a központi vizsgálati (fő)osztályhoz tartoztak. 1950. májustól az új megyei közigazgatási székhelyen felállított államvédelmi osztályok egyik alosztályaként működtek (a központival megegyezően VI-os fedőszámmal). 1953. szeptembertől az egységesített Belügyminisztérium részeként kialakított, az államvédelmi, a rendőri, a tűzrendészeti, a légoltalmi és a büntetés-végrehajtási szerveket egyaránt magukban foglaló megyei (budapesti) főosztályok keretei között, osztályszinten szerveződtek meg, változó létszámmal. A legtöbbben, kilencen Győr-Sopron megyében, a legkevesebben, hárman Hevesben, Komáromban, Szabolcs-Szatmárban, Szolnokban és Tolnában voltak. 1954. áprilistól, a Vizsgálati Főosztály létrejöttétől a vidéki vizsgálati osztályok sem kaptak fedőszámot.¹²⁰

Az 1956-os forradalom leverése után a központi szervekhez képest néhány hét csúszással, november végén, december elején a vidéki politikai rendőrség újjászervezése is megkezdődött a Belügyminisztérium megyei főosztályai helyébe lépő, kezdetben rendőrkapitányságoknak, az 1956. évi 35. törvényerejű rendelet december 30-ai kihirdetése után már mindenhol rendőr-főkapitányságoknak nevezett belső rendvédelmi fegyveres testületek kötelékén belül. A főként más megyékből áthelyezett vagy volt helybeli ávósokból, esetleg a rendőrségtől, a pártapparátusból érkezett személyekből felállított politikai nyomozó osztályokon – amelyekbe rövidesen a karhatalmi alakulatokból is többeket átvettek (ezekben szintén számos volt ÁVH-s beosztott szolgált) – a reszortok csak január, február folyamán kezdtek elkülönülni, addig tulajdonképpen mindenkit vizsgálónak lehetett tekinteni. A Belügyminisztérium II. (Politikai Nyomozó) Főosztálya 1957. tavaszi életre hívása után rögzült a területi állambiztonsági

120 ÁBTL 4.2. 2-3305/1954. A belügyminiszter I. helyettesének 20/1954. (IV. 27.) számú parancsa.

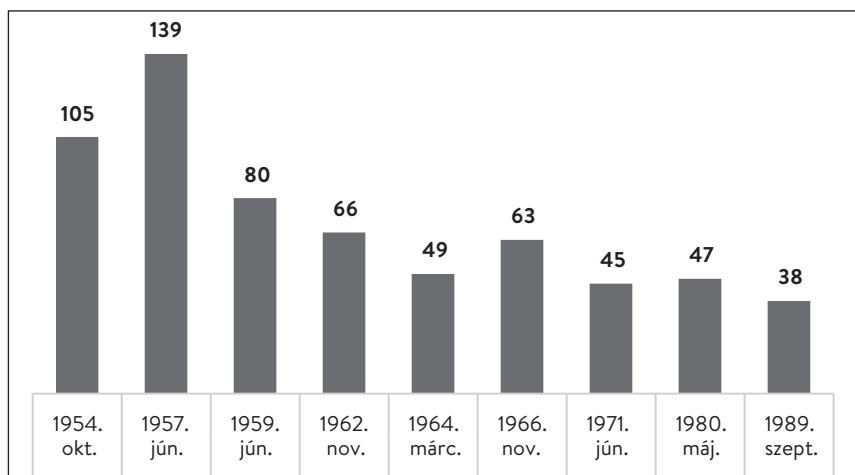
szervek szerkezete, amely leképezte a központi struktúrát. A jelentősebb területek közül minden megyei főkapitányságon volt II. (kémelhárító), V. (belsőreakció-elhárító), VI. (iparizsabotázs-elhárító), VII. (mezőgazdaságizsabotázs-elhárító) és VIII. (vizsgálati) alosztály.

Az 1957. júniusban kibocsátott állománytáblázatok szerint a hús területi állambiztonsági vizsgálati szervnél összesen 139-en szolgáltak. A legtöbben, 27-en a BRFK VIII. alosztályán, s nem is meglepő, hogy a szervezeti egységet a nyomozati anyagokban számos alkalommal – tévesen – osztályként tüntették fel. A megyék közül Borsod-Abaúj-Zemplénben volt a legkiterjedtebb az 1956 utáni megtorlás, ott a vizsgálati alosztály 12 státusszal rendelkezett. (Összehasonlításként: 1954-ben a fenti két vizsgálati szerv személyi állománya 7 főből állt.) Győr-Sopronban és Vasban 7, a többi megyében 4–6 fős vizsgálati alosztályok működtek.¹²¹ Az ötvenhatosok elleni nyomozások zöme 1958-ban vidéken is befejeződött, a legjelentősebb ügyeket pedig, élve a felhatalmazással, a központi vizsgálati osztály vonta hatáskörébe. A területi vizsgálati szervek létszáma már 1958 januárjától tíz százalékkal csökkent. Ez a tendencia a következő években sem változott, sőt – ahogyan erről korábban már szó esett – a centralizáció jegyében 1959-ben megszüntették a budapesti, 1961-ben pedig a Pest Megyei Rendőr-főkapitányság VIII. alosztályát is.

A BM II. Főosztály örökébe lépő III. Főcsoportfőnökség 1962. augusztusi életre hívása a vidéki politikai nyomozó osztályok szerkezetében nem hozott változást, csak az alegységek fedőszámaikat igazították a központi szervekéihez. A központi hierarchiát a területi szervek esetében nem érvényesítették, a III. Osztályokon belül egyaránt alosztályi szinten működtek a kémelhárításért, a belső reakció elhárításáért, a szabotázselhárításért (1964-ig minden megyében, ezután csak hét megyében és Budapesten, 1966-tól népgazdaság-védelmi alosztály néven), a vizsgálatért és a levéllenőrzésért felelős, néhol az operatív technikai részlegek. Az 1956-os forradalom utáni megtorlás miatt felduzzasztott vizsgálati alosztályok állományának csökkentése tovább folytatódott. 1964-ben az 1957-es állapothoz képest

121 MNL OL XIX-B-1-au 27/125/57–27/144/57. [A Belügyminisztérium területi szerveinek állománytáblázata, 1957.] (I. sorozat 88. d.)

2. ÁBRA. A POLITIKAI RENDŐRSÉG TERÜLETI VIZSGÁLATI SZERVEI RENDSZERESÍTETT LÉTSZÁMÁNAK ALAKULÁSA, 1954–1989

Források: A BM területi szerveinek állománytáblázatai (MNL OL XIX-B-1-au I. sorozat 88., 89., 92. d., II. sorozat 5–7. és 70. d.)

Míg az 1971-es átalakítás a központi vizsgálati osztályt alig érintette, a megyei szervekre annál nagyobb hatással volt. Az átszervezés irányelvei közé tartozott, hogy a III. Főcsoportfőnökség minden, nem közvetlenül állambiztonsági jellegű feladattól szabaduljon meg.¹²² Az eredeti elképzelések szerint az egyre több köztörvényesnek minősített ügygel foglalkozó megyei III/1. alosztályokat – „a politikai szakvonal biztosítása mellett” – be kívánták olvasztani a bűnügyi vizsgálati osztályokba. Az átalakítást levezénylő Központi Koordinációs Bizott-

122 Urbán, 2003: 23.

ság azonban a kulturális központokkal rendelkező, valamint a nyugati, déli határszél mentén fekvő megyékben azok meghagyása mellett döntött.¹²³ Végül csupán hét megyében (Békés, Fejér, Heves, Nógrád, Szabolcs-Szatmár, Szolnok, Tolna) számolták fel az önálló III/1. alosztályokat. 1971. júliusban a kémelhárítással és belsőreakció-elhárítással foglalkozó területi alegységeket osztály rangra emelték – ezzel azok egy polcra kerülhettek a közbiztonságért felelős rendőri szervekkel –, az állambiztonsági vizsgálati részlegeket azonban meghagyták alosztályoknak, noha a bűnügyi vizsgálat mindenhol osztály szinten működött.

A megyei III/1. alosztályok egy részének 1971-ben történt megszüntetése kisebb zavarokat okozott. Wéber Gyulának, a BM III/1. Osztály vezetőjének 1977-es feljegyzése szerint az intézkedés megbontotta az állambiztonsági szervek országosan egységes szervezetét, problémák merültek fel az állam elleni és politikai jellegű ügyekben elrendelt nyomozások ismerete, felügyelete és irányítása kapcsán, s az osztály első embere úgy vélte, hogy a kellő képzettséggel rendelkező szakemberek híján a nyomozásokat nem megfelelő módon folytatják le. Ezért az állambiztonsági vizsgálati feladatok ellátásának biztosítására Fejér megyében kétfős III/1-es alosztály felállítását, Békés, Heves, Nógrád, Szabolcs-Szatmár, Szolnok és Tolna megyékben pedig egy-egy kiemelt fővizsgálói státusz rendszeresítését javasolta.¹²⁴ Bár Karasz Lajos állambiztonsági miniszterhelyettes támogatta az elképzelést, annak gyakorlati megvalósítására végül nem került sor. Pár év múlva, 1982-ben is csupán annyi történt, hogy az állambiztonsági és a közbiztonsági belügyminiszter-helyettes közösen intézkedtek, hogy azokban a megyékben, ahol nincs III/1. alosztály, a politikai jellegű bűnügyek nyomozását a (közbiztonsági) vizsgálati osztály erre – lehetőleg állandó jelleggel – kijelölt beosztottja folytassa le. Emellett szabályozták a BM III/1. Osztály felé történő jelentéstétel rendjét is.¹²⁵

123 MNL OL XIX-B-1-au sz. n. A BM Állambiztonsági Szakbizottság javaslata a megyei állambiztonsági szervek feladatai, működési rendje és struktúrájának kialakítására, 1971. február 11. (I. sorozat 27. d.)

124 ÁBTL 1.11.9. 34-137/1977. Javaslat a megyei állambiztonsági alosztályokkal kapcsolatos szervezeti igazításra, 1977. május 4. (17. d.)

125 ÁBTL 4.2. 10-27/14/1982. A belügyminiszter állambiztonsági és közbiztonsági helyettesének 14/1982. (VI. 29.) számú együttes intézkedése a budapesti, megyei rendőr-főkapitánysá-

A hatáskörükbe utalt bűnesetek számának csökkenése miatt (amelyek jelentős részében amúgy is a bűnügyi szervek jártak el) 1985 elején tovább karcsúsították a területi állambiztonsági vizsgálati szervezetet, ezzel párhuzamosan azonban Wéber ezredes 1977-ben megfogalmazott óhaja is teljesült. A III/1. alosztályokat csupán Budapesten és az osztrák határ melletti megyékben, Győr-Sopronban és Vasban hagyták meg, Baranyában, Bács-Kiskunban, Csongrádban, Somogyban és Zalában csoportokká fokozták le, Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Komárom, Pest és Veszprém megyében pedig megszüntették. Ugyanakkor az állambiztonsági szervek törzsében – nemcsak az utóbb felsorolt öt, hanem az 1971-es átalakítás kapcsán említett további hét rendőr-főkapitányságon is – létrehoztak egy (három helyen kettő) állambiztonsági (fő)vizsgálói státuszt.¹²⁶ Vagyis összességében ugyan tovább apadt a területi állambiztonsági vizsgálati szervek személyi állományának létszáma, de országos hálózatuk újra teljessé vált.

gok állambiztonsági vizsgálati alosztályainak hatáskörébe tartozó bűncselekmények nyomozásáról és jelentési rendjéről.

126 MNL OL XIX-B-1-au 16-77/84. Javaslat a BM III. Főcsoportfőnökség és a rendőr-főkapitányságok állambiztonsági szervei szervezeti korszerűsítésére. (II. sorozat 21. d.)

MŰKÖDÉSI REND

51

A III/1. Osztály ügyrendje szerint a III. Főcsoportfőnökség vizsgálati, egyben operatív szerve volt.¹²⁷ Szervezeti felállásában igazodott az elhárító csoportfőnökségekhez, s a főcsoportfőnökségen belüli önálló egységként velük megegyező kötelezettségekkel és jogokkal rendelkezett. Az osztálynak három markánsan szétválasztható tevékenységi köre különböztethető meg, jóllehet neve ezek közül csak az egyikre utal. Fő feladatát tekintve – a büntetőeljárás jogszabályok szerinti nyomozó hatóságként – vizsgálatot folytatott a „Magyar Népköztársaság állami, társadalmi és gazdasági rendje ellen irányuló”, a hatályos büntető törvénykönyv által meghatározott bűncselekményekben. Ezt a munkát végezték a szakterületekre specializálódott vizsgálati alosztályok, és ezt támogatták a háttérből a vizsgálati kiegészítő (pl. operatív technika működtetése, operatív nyilvántartás vezetése), illetve járulékos tevékenységeket (értékelés-tájékoztatás, jogi szakvélemények készítése stb.) végző alegységek. Másik alapfeladata az elhárítási körébe utalt büntetés-végrehajtási intézményekben az elítéltek közötti „operatív felderítés” volt, amely a hálózattartó csoportfőnökségekkel rokonította. A harmadik – akár vizsgálati kiegészítő tevékenységnek is felfogható – alapfeladat az előzetes letartóztatásban lévő gyanúsítottak őrzésének biztosítása volt. Az úgynevezett házifogda 1957-ben került szervezetileg is a központi vizsgálati osztályhoz. Így attól kezdve gyakorlatilag az osztály személyi állományának közel fele börtönőri munkát végzett.

127 Az osztály első ügyrendjét 1963-ban, az utolsót 1985-ben bocsátották ki. (Lásd a 14. számú lábjegyzetet a 14. oldalon.)

AZ OSZTÁLY VEZETÉSE

A III/1. Osztály vezetője az állambiztonsági miniszterhelyettes közvetlen irányítása alatt, a katonai szervezeti rendnek megfelelően igazgatta a rábízott egységet. Jogállása a Belügyminisztériumon belül elfoglalt helye és feladata folytán lényegében az operatív csoportfőnökökével azonos volt, így „csoportfőnök-helyettes I.” alapmunkaköri besorolással rendelkezett.¹²⁸ Az osztályvezető jogait távolléte vagy akadályoztatása esetén a függetlenített osztályvezető-helyettes gyakorolta, akire a vezető hatáskörének egy részét tartósan is átruházhatta. 1976-ig az osztályvezető-helyettes a kémelhárító vizsgálati, a katonai elhárító vizsgálati és a börtönelhárító alosztályok, illetve az anyagi és pénzügyi csoport (1967–1971 között alosztály) munkáját irányította és ellenőrizte, míg az osztályvezető a belsőreakció-elhárító vizsgálati, az 1967–1971 között működött népgazdaság-védelmi vizsgálati, valamint az értékelő-tájékoztató, a jogi és az őrségi alosztályok, illetve az egészségügyi szolgálat tevékenységét felügyelte. 1977-től a függetlenített osztályvezető-helyettes alárendeltségében a három vizsgálati alosztály maradt, a második osztályvezető-helyetesként működő törzsalosztály-vezető saját alegysége mellett az anyagi és pénzügyi csoportot, valamint az egészségügyi szolgálatot irányította. Az osztályvezetőnek attól kezdve közvetlenül csak a börtönelhárító és az őrségi alosztályokkal kellett foglalkoznia.

Az osztály működésével kapcsolatos adminisztratív teendőket az osztálytitkárság látta el, élén az osztálytitkárral.¹²⁹ A titkárságon rajta kívül egy vagy két gyors- és gépíró, illetve titkárnő, egy titkos ügykezelő, egy futár és egy eligazító (1962-ben még egy fordító is) tevékenykedett. 1977. január 1-jével a titkárság beolvadt az osztály funkcionális, koordinációs csúcsszerveként létrehozott törzsalosztályba.

128 Az ezzel járó tábornoki tölgyfalombot azonban, mint már említettem, egyik osztályvezető sem kapta meg; ugyanakkor Könczöl István személyében egy osztályvezető-helyettes elérte az „osztályvezető I.” besoroláshoz társított ezredesi rendfokozatot.

129 1967–1971 között az osztálytitkár titulusa (jogi) főelőadó volt, és az osztályvezetést segítő értékelő-elemző feladatokat végzett. MNL OL XIX-B-1-au 16-16/1/1967. Javaslat a BM III/1. Osztály létszámának 10 fős növelésére, szervezetének módosítására és új állománytáblázatának jóváhagyására, 1967. január 26. (I. sorozat 28. d.)

A VIZSGÁLATI SZAKALOSZTÁLYOK

A hálózattartó csoportfőnökségek és területi szerveik által titkos módszerekkel felderített, feljelentés vagy tettenérés alapján ismertté vált minden politikai színezetű ügyben az osztály kémelhárító („a”), belsőreakció-elhárító („b”), katonai elhárító („c”) és az 1967–1971 között létezett népgazdaság-védelmi vizsgálati („d”) alosztályai, valamint a budapesti és megyei III/1. alosztályok folytatták le a nyílt nyomozást. Hozzájuk tartoztak az 1962. július 1-jén hatályba lépett büntető törvénykönyvben (1961. évi V. törvény) foglaltak közül az állam elleni bűncselekmények (összeesküvés, lázadás, kártevés, rombolás, merénylet, izgatás, hazaárulás, az ellenség támogatása, kémkedés – s ezek közül bármelyik esetében a feljelentési kötelezettség elmulasztása), az izgatás kivételével kizárólagos joggal, valamint a béke és emberiség elleni bűntettek (háborús uszítás, kegyetlenkedés és pusztítás, népiirtás). A robbanóanyaggal, robbanószerrel, lőfegyverrel és lőszernél való visszaélést (hétköznapi elnevezéssel fegyverrejtegetést), a tiltott határátlépést, illetve a külföldre szökést (vagyis a fegyveres testületek tagjainak tiltott határátlépését) 1962 előtt az akkor hatályos jogszabályok még az állam elleni bűncselekmények közé sorolták. Az államtitok- és szolgálatitok-sértés, a törvény vagy hatósági rendelkezés elleni izgatás, a közösség megsértése, a rémhírterjesztés, az egyesülési joggal való visszaélés, a hazatérés megtagadása (ha valaki legálisan hagyta el az országot, de külföldön maradt) és az embercsempészet mellett ezeket tekintették politikai jellegű bűntetteknek,¹³⁰ ezért meghatározott esetekben (az államtitoksértési, a külföldre szökési és a külföldi állampolgárokat érintő tiltott határátlépési ügyekben kizárólagosan) továbbra is az állambiztonsági vizsgálati szervek foglalkoztak velük. A III/1. Osztály vizsgálói nyomoztak a vám- és a devizagazdálkodást sértő bűntettek egy részében, a népgazdaság számára különösen nagy anyagi hátrányt okozó, általában külföldi cégekkel összefüggésbe hozott korrupciós ügyekben, de rájuk hárult az úgynevezett fontos-bizalmas munkakört betöltő személyek – általában anyagi –

130 ÁBTL 1.11.9. sz. n. A bűnözés helyzete Magyarországon [az] 1961–1965. években, 1966. december 27. 60. (40. d.)

visszaéléseinek feltárása is. Az előbbieken kívül ők jártak el minden olyan ügyben, amelyre állambiztonsági érdekekre hivatkozva megbízást kaptak; kötelességük volt az adott esettel összefüggésben lévő egyéb bűncselekmények felgöngyölítése is. Bizonyos esetekben azonban (a gyanúsítottak nagy száma, az ügy bonyolultsága) engedélyezték az ügyek elkülönítését, így a köztörvényes bűncselekmények kivizsgálása átkerülhetett a megfelelő hatáskörrel és illetékességgel rendelkező másik nyomozó hatósághoz.¹³¹

Az „a” és „b” alosztályok, valamint a megyei politikai vizsgálati szervek között alapvetően területi alapú munkamegosztás érvényesült, ám az országos és nagyobb horderejű ügyekben eleve a budapesti központ járt el, vagy a később annak minősítetteket magához vonta (ezt főcsoportfőnöki engedéllyel a nyomozás bármely szakaszában mindegyik nyomozó szerv tekintetében megtehetette), illetve az összetettebb ügyekben vizsgálótisztek ideiglenes kihelyezésével a helyszínen segítette ki a tapasztalatlanabb, képzetlenebb vidéki kollegákat. 1967-ben – a budapesti és Pest megyei vizsgálati alosztályok újbóli felállítása után – az izgatáson kívül az összes állam elleni bűncselekményt, a béke és emberiség elleni bűntetteket, valamint az államtitoksértési ügyeket a III/1. Osztály kizárólagos hatáskörébe utalták.¹³² A tényleges átállás – az éves munkajelentésekhez csatolt statisztikai kimutatások szerint – azonban elhúzódott, s csak a Belügyminisztérium 1971-es nagy átszervezése után valósult meg.

A Btk. 1971-es módosításától, illetve az új Btk. (1978. évi IV. törvény) 1979. július 1-jei hatályba lépésétől kezdve már rendszeresen és részletesen szabályozták az egyes belügyi nyomozati szervek hatás-

131 ÁBTL 4.2. 10-27/12/1979. A belügyminiszter állambiztonsági és közbiztonsági helyettesének 12/1979. (VIII. 3.) számú együttes intézkedése a bűnügyeknek az állambiztonsági és a bűnügyi szervek közötti átadási rendjéről.

132 ÁBTL 4.2. 10-24/6/1967. A belügyminiszter-helyettes 06/1967. (II. 20.) számú utasítása. A BM III. Főcsoportfőnökség vizsgálati és operatív szerveinek nyomozati tevékenysége.

körét és illetékességi területét,¹³³ külön kitérve a fegyveres testületek tagjaival szembeni eljárásokra.¹³⁴

A vizsgálótisztek a nyomozás során a büntetőeljárásról szóló törvényerejű rendeletben (1973-tól törvényben) meghatározott nyílt, valamint a parancsokon, utasításokon alapuló titkos operatív eszközöket használhatták fel. Ez utóbbi megfogalmazás elsősorban a fogdaügynökök bevetését és a zárkalehallgatásokat takarta. A vizsgálók munkakapcsolatban álltak az operatív társszerv beosztottjaival (akiktől az ügyek túlnyomó többségét kapták), az együttműködés az éves jelentések tanúsága szerint éppen a vizsgált korszak kezdetétől vált szorosabbá. Egy-egy jelentősebb csoportos ügy operatív szakaszának utolsó fázisába ideiglenesen átvezényelt vizsgálótisztek is bekapcsolódtak, akik így egyrészt alaposabban felkészülhettek majdani feladataikra, másrészt alkalmasabbak voltak például a konspirált kihallgatások lefolytatására (vagyis amikor a potenciális gyanúsítottat teljesen más ügyben idézték be a rendőrségre, pl. adategyeztetésre, de a valódi cél információgyűjtés volt az ellene folyó titkos nyomozáshoz). Az 1960-as évek második felétől egyre többször fordult elő, majd vált gyakorlattá, hogy az operatív és a vizsgálótisztek közösen dolgozták ki a titkos nyomozás során beszerzett bizonyítékok büntetőeljárásban való felhasználásának módját. Erre nagy szükség is volt, mert III/1. Osztály részéről visszatérő panaszként hangzott el, hogy az operatív tisztek megfelelő jogi képzettség híján nem tesznek különbséget az operatív jellegű és a jogi erejű bizonyítékok között, nem gondoskodnak az ügynökök kivonásáról és az egyéb operatív eszközök védelméről (pl. a titkos házkutatás során lefotózott dokumentu-

133 ÁBTL 4.2. 10-23/2/1972. A belügyminiszter-helyettes 02/1972. (III. 28.) számú parancsa. A BM II. és III. Főcsoportfőnökség és a rendőr-főkapitányságok nyomozószervi hatáskörének szabályozása; ÁBTL 4.2. 10-21/10/1979. A belügyminiszter 10/1979. (VI. 26.) számú parancsa a Belügyminisztérium nyomozó hatóságainak hatásköréről és illetékességéről; ÁBTL 4.2. 10-21/41/1987. A belügyminiszter 41/1987. számú utasítása a Belügyminisztérium nyomozó hatóságainak hatásköréről és illetékességéről, 1987. december 17.

134 ÁBTL 4.2. 10-22/28/1973. A belügyminiszter 28/1973. (XII. 28.) számú utasítása. A katonai büntetőeljárásban a rendőrség hatáskörébe tartozó bűncselekmények megállapítása; ÁBTL 4.2. 10-21/13/1979. A belügyminiszter 13/1979. (VII. 20.) számú utasítása a katonai büntetőeljárásban a rendőrség hatáskörébe tartozó bűncselekmények megállapításáról; ÁBTL 4.2. 10-21-/5/1988. A belügyminiszter 5/1988. (II. 26.) számú utasítása a Belügyminisztérium katonai nyomozó hatóságairól és a bűnügyek parancsnoki nyomozásáról.

mok felhasználása magát a módszert buktatta le). Az operatív szervek a nyílt eljárás során egyes nyomozati cselekményekben – házkutatások, lefoglalt anyagok értékelése, újabb bizonyítékok megszerzése – intenzíven részt vettek. A vizsgálótisztek feladatai közé tartozott viszont „felderítő jellegű vallomásokat beszerezni”, adatokat meg tudni, vagyis további muníciót szolgáltatni a hálózattartó szerveknek, ezenkívül az általuk kihallgatott gyanúsítottak, tanúk közül beszerzésre alkalmas személyeket felkutatni. A hetvenes-nyolcvanas évek fordulójától a kapcsolat új fázisba lépett, a fentebb felsorolt együttműködési formák mellett rendszeresen egyeztettek a külföldi publikációk és a szamizdatirodalom révén a hivatalos politikai irányvonaltól eltérő nézeteiknek fórumot teremtő „ellenséges ellenzék” elleni fellépés lehetséges módozatairól, amelyek – mivel büntetőjogi felelősségre vonásukat körülményesebbé tette a kádári elnyomó politika stratégiájának változását tükröző új Btk. – egyre inkább büntetőeljáráson kívüli eszközöket jelentettek. Mindezek miatt minősült az osztály operatív szervnek is.

A területi vizsgálati szervek előző fejezetben már tárgyalt kettős alárendeltsége a gyakorlatban mindig is akadozva működött, a megyei alosztályok jelentéstételi kötelezettségüknek késedelemmel tettek eleget (így a budapesti központ nem értesült a kifogásolható intézkedésekről), és szakmai teljesítményüket is joggal érthette kritika (gyakoriak voltak az elsősorban a képzetlenségből fakadó tartalmi és formai törvénysértések). A helyzet megoldása érdekében a központi vizsgálati alosztályok vezetői és beosztottjai gyakran közvetlen segítséget nyújtottak, rendszeres helyszíni ellenőrzéseket tartottak, a megyei alosztályok vezetőit pedig többször rendelték fel beszámoltatásra Budapestre, ahol 1968-tól havi rendszerességgel egynapos továbbképzéseket is tartottak számukra. Mivel 1971 után a megmaradt tizenhárom területi vizsgálati alosztályra deklaráltak csak a kisebb jelentőségű ügyeket bízták, a helyzet javult, de a megyei alosztályok naprakész ügyforgalmáról a központi osztály így is csak 1978-tól, a napi operatív információs jelentések (az úgynevezett NOIJ) rendszerének bevezetésétől szerzett tudomást.

Az osztály vizsgálati tevékenysége felett a törvényességi felügyeletet a Legfőbb Ügyészség Politikai Osztálya (az 1970-es évek közepétől Állam Elleni Ügyek Osztálya), illetve a Katonai Főügyészség Bel-

ügyi Osztálya látta el. Az ügyészek a Rákosi-korszakhoz és az 1956-os megtorlások időszakához hasonlóan eleinte nem folytak bele a nyomozásba, észrevételeiket csak azután tették meg, hogy vádemelési javaslattal átvették az ügyet. Az 1960-as évek utolsó harmadától egyes fontosabb kihallgatásokon vagy más nyomozati cselekményekben személyesen is részt vettek, és figyelemmel kísérve a vizsgáló intézkedéseit, a problémákat jórészt menet közben megbeszélték. Az osztály 1982-es munkajelentésében hangsúlyosan szerepel, hogy elsősorban azokban az ügyekben mutatkoztak nézeteltérések, amelyek politikai vagy állambiztonsági vonatkozásai nagyobb nyomatékot kaptak.

Jelentősebb (főleg összeesküvés és kémkedési) ügyekben az eljáró vizsgálótisztnak a nyomozás befejezését követően értékelő jelentést kellett készítenie, amelyből egy példányt az érintett operatív szervnek, egyet az értékelő alosztálynak kellett megküldeni.

A VIZSGÁLATI KISEGÍTŐ ÉS JÁRULÉKOS TEVÉKENYSÉGEK

A nyílt nyomozásokat lefolytató vizsgálók hatékony munkavégzéséhez hozzájáruló kisegítő, illetve járulékos tevékenységet alapvetően az értékelő-tájékoztató és a jogügyi alosztályok, illetve e két részleg és a titkárság egyesítésével 1977. január 1-jével felállt törzsalosztály beosztottjai végeztek.

Az értékelő-tájékoztató alosztály elsődleges feladata az volt, hogy a folyamatban lévő vizsgálatokról tájékoztassa a főcsoportfőnökség és a minisztérium vezetését, valamint – elsősorban az állam elleni és más jelentős vagy aktuális politikai bűncselekményekre koncentrálva – a lezárt ügyeket állambiztonsági, kriminalisztikai és kriminológiai szempontból feldolgozza, elemezze, a leszűrt tapasztalatokat jelentés formájában a vezetéssel, valamint az érintett társszervekkel megossza.¹³⁵ Munkatársai állították össze az éves statisztikai jelentése-

135 Az alosztály beosztottjai évente több száz tájékoztató és néhány értékelő jelentést készítettek. Az elemzések egy része megtalálható: ÁBTL 1.11.9. 40–43. d.

ket is. Az alosztályhoz beosztott operatív technikusok feleltek a 3/e (szobalehallgatás) és 3/r (rejtett fotózás, illetve filmfelvétel) rendszabályok érvényesítéséhez szükséges eszközök működtetéséért és karbantartásáért, vagyis ők szerelték be a lehallgatókészülékeket a fogdai zárakba, rögzítették hangszalagra a kihallgatásokat és szembesítéseket. Az osztály 1962-es munkajelentése tudósít az operatív technikai apparátus korszerűsítéséről, bővítéséről. A vizsgálótisztek azonban még évekig húzódoztak a kihallgatások magnóra vételétől, amelynek hátterében a saját szakmai hibáik dokumentálásától való félelem állhatott. 1974-ben Konrád György író kihallgatását már nemcsak videóra vették, de a belügyi tárca vezetője, Benkei András a Belügyminisztérium épületében lévő irodájában az egész procedúrát élőben követhette, ami ebben az időben csúcstechnikának számított.¹³⁶

Az operatív technikusok feladata lett az épület 1975-től felszerelt biztonságtechnikai berendezéseinek működtetése is. Az alosztály keretében működött az osztály fotólaboratóriuma. A fényképész a már említett rejtett fényképek mellett a rabosítás alkalmával készített felvételeket, valamint okmányfotózást végzett.

Az alosztályhoz tartozott az állambiztonsági vizsgálati szervek által eljárás alá vont személyek, az osztály elhárítása alatt álló büntetés-végrehajtási intézményekben kiszabott büntetésüket töltő politikailag veszélyesnek minősítettek (az úgynevezett F-, vagyis figyelődossziés személyek), valamint a fogda- és börtönügynökök nyilvántartása.¹³⁷ Legalább ilyen fontos, hogy az 1974-es szabályzat szerint nyilvántartást vezettek minden olyan személyről, akit büntetés kiszabása helyett figyelmeztetésben vagy úgynevezett kioktatásban részesítettek, valamint a „további bűncselekmények megelőzése végett” küldött értesítésekről, illetve a visszajelzett intézkedések-

136 Interjú dr. Finszter Gézával. Készítette Ehrenberger Róbert és Simon István, 2014 (ÁBTL Oral history archívum).

137 Az állambiztonsági szervek operatív nyilvántartási tevékenységéről (a központosítotttról és a szervenként vezetettekről közösen) az operatív nyilvántartási szabályzat rendelkezett, amelyet időközönként megújítottak: ÁBTL 4.2. 6/200/1957. A belügyminiszter 57/1957. (XI. 27.) számú parancsa; ÁBTL 4.2. 10-21-8/1967. A belügyminiszter 08/1967. (IV. 29.) számú parancsa; ÁBTL 4.2. 10-21/2/1974. A belügyminiszter 002/1974. (II. 8.) számú parancsa; ÁBTL 4.2. 10-22/3/1984. A belügyminiszter 3/1984. (II. 23.) számú parancsa.

ről, vagyis a szignalizációról és következményéről. Ezenkívül – annak 1969-es kísérleti, majd 1970-es végleges bevezetésétől – a gépi adatfeldolgozással összefüggő teendők elvégzése szintén erre az alegységre hárult.¹³⁸

A hálózattartó csoportfőnökségek és a területi állambiztonsági szervek által felgöngyölített ügyeket a büntetőeljárás megkezdése előtt a III/1. Osztály erre specializálódott jogászokból álló részlege, a jogügyi alosztály véleményezte.¹³⁹ Írásban kellett állást foglalnia arról, hogy a megkapott anyagok alapján milyen bűncselekmény alapos gyanúja állapítható meg (egyáltalában megállapítható-e), a gyanúsítottakkal szemben milyen intézkedések foganatosítása indokolt, illetve lehetséges, s hogy melyik nyomozó hatóság illetékes az eljárás lefolytatására. A jogi vélemény nélkülözhető volt könnyen áttekinthető, egyszerű tényállású ügyben, tettenérés vagy halaszthatatlan nyomozási cselekmény esetén, valamint ha az operatív feldolgozást végző személy és a vizsgálati szerv vezetője egyetértett abban, hogy nincs rá szükség. A jogi véleményt ekkor az ügynevezett realizálási terv pótolta, amelyet a vizsgálati és az operatív szervnek együtt kellett elkészíteni.

A büntetőeljárás során a titkos operatív eszközökkel szerzett adatokat csak legalizálásuk („jogi erejűvé tételük”) után kezelhették bizonyítékként, s a jogügyi alosztályra várt, hogy eldöntse, az operatív szervek – amelyek ez ügyben, mint korábban láttuk, a vizsgálókkal már általában konzultáltak – megfelelő intézkedéseket tettek-e az ügynökök kivonására, a titkos módszerek védelmére, az így megszerzett adatok felhasználhatóságának biztosítására. Az, hogy az összegyűjtött bizonyítékok alkalmasak és elégségesek-e büntetőeljárás megindítására, rendszeresen vita tárgya volt, s állandó feszültséget okozott az elhárító csoportfőnökségek és a vizsgálati osztály között, hiszen az utóbbi felelőssége volt, hogy a vádak az ügyészségen és a bíróság előtt is megállják a helyüket. A „társadalomra fokozottan veszélyes ügyekben” – legalábbis az 1960-as években – akkor is megindított-

138 ÁBTL 4.2. 10-24/2/1969. A belügyminiszter-helyettes 02/1969. (III. 4.) számú utasítása az állam elleni és egyéb politikai jellegű bűntettekkel kapcsolatos adatszolgáltatás rendszeréről.

139 ÁBTL 4.2. 10-24/6/1967. A belügyminiszter-helyettes 06/1967. (II. 20.) számú utasítása. A BM III. Főcsoportfőnökség vizsgálati és operatív szerveinek nyomozati tevékenysége.

ták a nyílt nyomozást, ha csak titkos operatív eszközökkel szerzett bizonyítékok álltak rendelkezésre, bízva abban, hogy a dolgok menet közben elrendeződnek.¹⁴⁰ A jogügyi alosztály beosztottjai azonban megpróbálták a vizsgálótisztek és az osztály életét megkönnyíteni. Ha az operatív szervek „életszerűtlen jogáskodással” vádolták meg őket, többek között azzal vágtak vissza, hogy „ma már nem lehet büntetőeljárást kezdeményezni, még kevésbé szabadságkorlátozó intézkedéseket foganatosítani csupán feltevések, megalapozatlan verziók alapján”.¹⁴¹ Az ellentétek a hetvenes-nyolcvanas években sem szűntek meg, a vizsgálati osztály éves munkajelentéseiben szereplő adatok alapján a jogi véleményezésre leadott ügyek kevesebb mint felénél lehetett megállapítani a bűncselekmény alapos gyanúját.¹⁴²

A BM III. Főcsoportfőnökségen és az egyes rendőr-főkapitányságokon külön részleg foglalkozott azzal, hogy megrendelésre, célzottan vagy szűrőpróbaszerűen kiválasztva (ez utóbbit hívták halászásnak) felbontsa az állampolgárok postai küldeményeit, s a levéltitkot megsértve megismerje azok tartalmát.¹⁴³ A jogügyi alosztály feladata volt, hogy a gyanúsítottra nézve terhelő adatokat tartalmazó küldeményeket, megszerzésük módját – egyrészt az eljárásnak a közember szemében törvénytelen volta,¹⁴⁴ másrészt az operatív eszköz védelme érdekében – elkendőzve lefoglalhassák, és bizonyítékként felhasználhassák.¹⁴⁵ A lefoglalás jogi feltétele volt, hogy a küldemény tartalmából a hatályos Btk. szerint bűncselekmény alapos gyanúja megállapítható legyen, ezenkívül vagy tárgyi bizonyítékként lehes-

140 ÁBTL 1.11.9. sz. n. A BM III/1. Osztály [1965.] évi jelentése, 1966. február 7. (10. d.)

141 ÁBTL 1.11.9. 34-13-1/1970. Jelentés a BM III/1. Osztály 1969. évi munkájáról, 1970. január 14.

142 Interjú dr. Finszter Gézával. Készítette Ehrenberger Róbert és Simon István, 2014 (ÁBTL Oral history archívum).

143 Az ügynevezett „K” ellenőrzéssel foglalkozó egység 1962–1966-ban a III/V. Csoportfőnökség osztályaként, 1966-tól a III. Főcsoportfőnökség önálló osztályaként működött. Fedőszáma (s a megyei levéllenőrző alosztályoké, 1971-től csoportoké) 1962-től III/V-4., 1964-től III/V-6., 1966-tól III/5., 1971-től III/3. volt.

144 A levéltitok megsértését az 1961-ben elfogadott Btk. 265. §-a legfeljebb hat hónap szabadságvesztéssel, az 1978-ban elfogadott Btk. 178. §-a pénzbüntetéssel rendelte sújtani, minősített esetben a felső határ mindkét szabályozás szerint egy év szabadságvesztés volt.

145 A lefoglalással kapcsolatos eljárás szabályait a vizsgált korszakban két belső norma is alakította, a 0034/1964. (IX. 25.) számú (ÁBTL 4.2. 10-24/34/1964), illetve az ezt hatályon kívül helyező 001/1974. (I. 23.) számú (ÁBTL 4.2. 10-26/1/1974) belügyminiszter-helyettesi utasítás.

sen felhasználni, vagy a birtoklása ütközzön jogszabályba. Az operatív eszköz védelmének több módja is volt. Például a borítékot megroggalták, és a posta az újraborítékolás során „észlelte” a bűncselekményre utaló szöveget, vagy pedig szándékosan téves helyre küldték a feladó nélküli levelet, hogy a visszaérkezés után a feladó kilétének megállapítása végett felbonthassák azt.¹⁴⁶

Az operatív szervek az úgynevezett bizalmas nyomozás (a titkos felderítés) idején bármikor kikérhették a III/1. Osztály jogügyi alosztályának véleményét, s ezt rendszeresen meg is tették. Az 1970-es évektől egyre többször előfordult, hogy az ügy el sem jutott a vizsgálati szakaszig, s az alosztály beosztottjai a közigazgatási vagy a szabálysértési eljárások során adtak jogi értékeléseket, tanácsokat. Mindezek mellett az alosztály munkatársai részt vettek az állambiztonsági vizsgálati tevékenységet (esetenként az egész III. Főcsoportfőnökséget) érintő jogszabályok, belső normák kidolgozásában, illetve tervezeteik észrevételezésében, s maguk is kezdeményezhették hasonlók kibocsátását.

BÖRTÖNELHÁRÍTÁS ÉS FOGDAFELDERÍTÉS

A börtönelhárítással foglalkozó részleg 1957 tavaszán került át a BM Büntetés-végrehajtási Parancsnokságtól a politikai rendőrség keretei közé, a vizsgálati osztály szervezetébe. Feladata az operatív felderítés, vagyis az ügynökhálózat megszervezése és irányítása volt azokban a büntetés-végrehajtási intézetekben, ahol politikai foglyokat őriztek. A BM II/8-g alosztály operatív tisztjei tevékenykedtek a budapesti, a váci és a márianosztrai országos börtönökben, a budapesti központi rabkórházban (Mosonyi utca), valamint 1957 őszétől az ORFK Igazgatásrendészeti Osztály beosztottjai helyett a kistarcsai és a tököli internálótáborokban.¹⁴⁷ A kistarcsai internálótábort már a következő évben, a tökölit 1960-ban, a részleges amnesztia és a közbiztonsági

146 ÁBTL 4.1. A-2087. 399/16/1978. Az operatív úton nyert bizonyítékok jogi erejűvé tételének áttekintése. Tanulmánytervezet, 1978. A témáról lásd még Borvendég, 2013.

147 MNL OL XIX-B-1-au 27-407/57. Javaslat a politikai börtönök és internálótáborok elhárítói létszámára, 1957. október 22. (I. sorozat 28. d.)

őrizet intézményének megszüntetése¹⁴⁸ után felszámolták, s ugyanott büntetés-végrehajtási munkahelyet létesítettek. Tökölre helyezték át a budapesti Mosonyi utcai rabkórházat is, valamint megkezdték a Vácott őrzött politikai foglyok átszállítását más börtönökbe. Attól kezdve a vizsgálati osztály börtönelhárító alosztályának a budapesti és a márianosztrai országos börtönben, a Budapesti Megyei Börtönben, a Budapesti Katonai Körzeti Börtönben és az említett tököli intézményekben működtek kihelyezett csoportjai, illetve beosztottjai.¹⁴⁹

A 3251/1963. számú titkos kormányhatározat 1963. november 1-jével a büntetés-végrehajtás egészét a Belügyminisztériumtól az Igazságügyminisztérium felügyelete alá helyezte,¹⁵⁰ a börtönelhárítást azonban továbbra is a rendőri szervek végezték. A belügyminiszter és az igazságügy-miniszter közös utasítása értelmében a BM III/1. Osztály elhárítási körébe tartozott a Budapesti Országos Börtön (1972-től Budapesti Fegyház és Szigorított Börtön, 1978-tól Budapesti Fegyház és Börtön), a Budapesti Körzeti Börtön (1974-től Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet 2. számú, Gyorskocsi utcai objektuma), valamint a Fiataikorúak Munkahelyét kivéve a Tököli Kórház- és Munkahely-parancsnokság (később külön szervezetben: Büntetés-végrehajtási Központi Kórház, Tököl és 1971-től Fiataikorúak Börtöne és Fogháza felnőtt korú részlege). A többi büntetés-végrehajtási intézetben az elhárítási feladatokat a BM II. Főcsoportfőnökség (Országos Rendőr-főkapitányság), illetve annak területi szervei kapták meg.¹⁵¹ Ez a munkamegosztás egészen 1989-ig, az állambiztonsági és a bűnügyi vizsgálati osztály egyesítéséig megmaradt. Az említetteken kívül az 1973-as éves munkajelentés szerint az osztály elhárítási körébe tartozott a váci fegyháznak az a részlege, ahol a „nem

148 1960. évi 10. törvényerejű rendelet részleges közkegyelem gyakorlásáról és a közbiztonsági őrizet megszüntetéséről. Kihirdetve: 1960. április 1.

149 MNL OL XIX-B-1-au 68-45-26. Javaslat a BM II/8. Osztály Börtönelhárító Alosztály átszervezésére, 1960. szeptember 10. (I. sorozat 28. d.)

150 Lásd ÁBTL 4.2. 10-27/8/1963. Az igazságügy-miniszter és a belügyminiszter 008/1963. (X. 30.) számú közös utasítása a büntetés-végrehajtás átadásának, illetve átvételének szabályozásáról.

151 ÁBTL 4.2. 10-27/10/1963. A belügyminiszter és az igazságügy-miniszter 0010/1963. (XI. 21.) számú közös utasítása és ÁBTL 4.2. 10-37/2/1980. A belügyminiszter és az igazságügy-miniszter 2/1980. (VI. 10.) számú közös utasítása a Belügyminisztérium börtönelhárító és az Igazságügyi Minisztérium büntetés-végrehajtási szerveinek együttműködéséről.

szocialista külföldi állampolgárságú férfi elítélteket” őrizték.¹⁵² 1975-ben az Igazságügyi Minisztériumban¹⁵³ döntés született arról, hogy a törvényes rendet betartva az itt raboskodókat a rájuk kirótt szabadságvesztési fokozatú intézményekbe szállítják át. Weber Gyula osztályvezető hajdanvolt előjárója, Korom Mihály igazságügy-miniszter segítségével (ahogy az erről szóló beszámolóhoz csatolt kézzel írt széljegyzeten olvasható) egy időre sikeresen hiúsította meg a tervet, ugyanis 1977-ben még a III/1-d alosztály elhárítási körébe tartozóként említik a részleget, 1980-ban azonban már nem szerepel a listán.¹⁵⁴

Az 1963-as amnesztia¹⁵⁵ alapján a büntetés-végrehajtási intézetekből – egy, a III/1. Osztály iratai között található kimutatás szerint – 3490 rab szabadult (közülük azonban a kegyelem hatálytalanítása miatt az év végéig 207-en visszakerültek a börtönbe).¹⁵⁶ A büntetés-végrehajtás adatai szerint az állam elleni, háborús és egyéb politikai jellegű bűncselekményekért elítéltek közül a közkegyelem összesen 555 főt érintett, a büntetés kitöltésével, feltételesen és egyéni kegyelemmel még 218-an, az év folyamán összesen 773-an hagyhatták el a börtönöket.¹⁵⁷ Azt, hogy hány köztörvényes bűncselekményekért elítélt, illetve visszaesőnek minősített politikai fogoly maradt a rácsok mögött, nem lehet pontosan tudni, de az biztos, hogy ettől kezdve a III/1. Osztály börtönelhárító alosztályának a büntetés-végrehajtási objektumokba kihelyezett operatív tisztjei nagyságrendekkel több köztörvényes, mint politikai elítélttel foglalkoztak. A börtönelhárító alosztály fennhatósága alatt lévő büntetés-végrehajtási

152 ÁBTL 1.11.9. 34-13/561974. Jelentés a BM III/1. Osztály 1973. évi munkájáról, 1974. január 15. (10. d.)

153 A tárca neve 1972-ig Igazságügyminisztérium volt.

154 ÁBTL 1.11.9. 34-22/55/75. (16. d.) és ÁBTL 1.11.9. Jelentés az állambiztonsági szervek hálózati munkájának alapelveit tartalmazó szabályzat helyzetéről a BM III/1-D alosztályon [1980]. (17. d.).

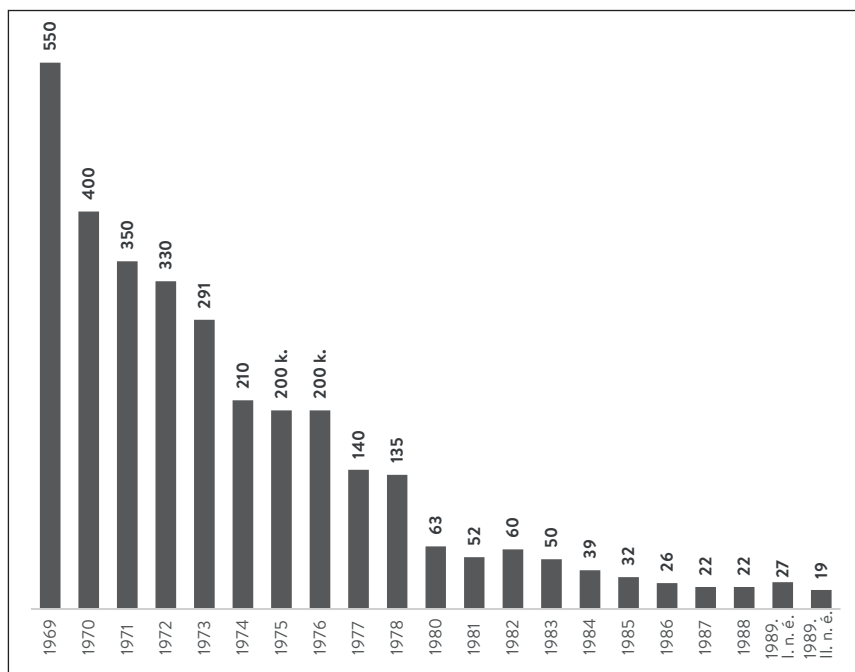
155 1963. évi 4. törvényerejű rendelet a közkegyelem gyakorlásáról. Kihirdetve: 1963. március 22.

156 ÁBTL 1.11.9. sz. n. A bűnözés helyzete Magyarországon [az] 1961–1965. években, 1966. december 27. 23–24. (40. d.)

157 ÁBTL 1.11.9. 34-2646/65. Jelentés a belső ellenséges erők tevékenységének alakulásáról vizsgálati adatok alapján, 1965. október 12. 74. (40. d.) További adalékként: 1962-ben 776, 1964-ben 150 állam elleni, háborús és egyéb politikai jellegű bűncselekményekért elítélt személy szabadult. Uo.

intézetekben évente átlagosan 2500–3000 rabot őriztek, közülük állam elleni és politikai jellegű bűncselekményekért 1965. szeptember 1-jén 557 elítéltet tartottak fogva.¹⁵⁸ A politikai elítéltek számáról a III/1. Osztály éves munkajelentései 1969-től tudósítanak folyamatosan (1979 kivételével), ezeket a következő ábrában összegeztem. Jól látszik, hogy még az 1970-es évek közepén is legalább kétszáz ember ült börtönben politikai nézetei vagy megnyilvánulásai miatt Magyarországon, s ez a szám csupán az évtized fordulóján csökkent száz alá.

3. ÁBRA. A BM III/1. OSZTÁLY BÖRTÖNELHÁRÍTÓ ALOSZTÁLYA HATÁSKÖRÉBE TARTOZÓ BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI INTÉZETEKBE FOGVA TARTOTT POLITIKAI ELÍTÉLTEK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA, 1969–1989

Források: A BM III/1. Osztály 1969–1989 közötti munkajelentései (ÁBTL 1.11.9. 5–12. d.)

158 ÁBTL 1.11.9. 34-2646/65. Jelentés a belső ellenséges erők tevékenységének alakulásáról vizsgálati adatok alapján, 1965. október 12. 71. (40. d.)

Az állambiztonsági szervek hálózati tevékenységének alapelveit az 1962–1989 közötti időszakban két belügyi norma határozta meg.¹⁵⁹ Az 1958-as miniszteri parancs a fogdaügynököknek néhány sort szentel (börtönügynökökről nem esik szó), az 1972-ben kiadott dokumentum pedig csak felsorolásszerűen említi meg a hálózati funkciók között a börtönelhárítást és a fogdafelderítést, ezek szabályozása egy szinttel lentebb, miniszterhelyettesi hatáskörben történt meg. A fogdaügynökök beszerzésének, foglalkoztatásának, nyilvántartásának módjait részletesen 1962-ben szabályozták először,¹⁶⁰ a börtönelhárításról és a fogdai felderítés új rendjéről szóló utasítást 1973-ban bocsátották ki, s gyakorlatilag az osztály megszűnéséig alkalmazták.¹⁶¹ 1988-ban Wágner György, a III/1-d alosztály vezetője kezdeményezte a „jelen helyzetet is figyelembe vevő, a továbbfejlesztés lehetőségeit is kimunkáló” új norma kiadását,¹⁶² erre azonban a vizsgált korszak végéig már nem került sor.

A börtönelhárítás

A III/1. Osztály börtönelhárító tevékenysége három fő feladat köré szerveződött: az adott büntetés-végrehajtási intézmény belső rendjét, biztonságát veszélyeztető, illetve megzavaró események (zendülés, munkamegtagadás, szökés stb.) megakadályozása, a fogvatartot-

159 ÁBTL 4.2. 10-21/33/1958. A belügyminiszter 33/1958. (XII. 5.) számú parancsa az állambiztonsági szervek ügynöki munkája alapelveinek módosításáról; ÁBTL 4.2. 10-21/5/1972. A belügyminiszter 005/1972. (IV. 5.) számú parancsa az állambiztonsági szervek hálózati munkájának alapelveit tartalmazó szabályzat kiadásáról. Az egyes ügynöki kategóriákkal és azok változásai-
val részletesen foglalkozik Orgoványi, 2010.

160 ÁBTL 4.2. 10-23/10/1962. A belügyminiszter-helyettes 0010/1962. (III. 24.) számú parancsa a BM Politikai Nyomozó Főosztály vizsgálati szervei fogdaügynökségének létesítéséről és felhasználásáról szóló szabályzat kiadásáról.

161 ÁBTL 4.2. 10-24/21/1973. A belügyminiszter-helyettes 0021/1973. (VIII. 15.) számú utasítása. A börtönelhárítás és fogdai felderítés a Belügyminisztérium állambiztonsági vizsgálati szerveinél.

162 ÁBTL 1.11.9. 34-371/86. Jelentés a 005/72. számú belügyminiszteri parancs felülvizsgálatáról, 1988. január 22. (26. d.)

tak által elkövetett, a büntetőeljárás során fel nem tárt, a büntető törvénykönyv paragrafusai által szankcionált cselekedetek kiderítése, valamint a politikailag veszélyes elemekké – F-dossziés személyek –,¹⁶³ illetve veszélyes bűnözőkké nyilvánított elítéltek állandó ellenőrzés alatt tartása. Mindhárom alapja a jól kiépített besúgórendszer volt. A börtönelhárítás speciális helyzete miatt a hálózati személyek beszerzésének, tartásának módja, kategorizálása eltért az állambiztonsági tankönyvekben oktatott alaphelyzetektől, illetve az 1958-as (rezidens–informátor–ügynök) és az 1972-es szabályzatokban felsoroltaktól (titkos munkatárs–titkos megbízott–ügynök).

A börtönelhárítási hálózat legnépesebb csoportját az úgynevezett tájékoztatók – tehát a ma is minden börtönben megtalálható közönséges besúgók (spiclik) – alkották, akik formálisan nem minősíthetők hálózati személynek, mivel szervezési nyilatkozatot nem íratnak velük alá. Elsősorban az objektum biztonságával vagy a veszélyes bűnözők ellenőrzésével kapcsolatos feladatokat láttak el, vagyis minden olyan eseményről, verbális megnyilvánulásról jelenteniük kellett, amely megzavarhatta az intézmény rendjét, nyugalmát. A széttagolt, zárt intézeti viszonyok között viszonylag sok tájékoztatóra volt szükség. Egy részük azon foglyok közül került ki, akiket rövidebb időtartamú szabadságvesztésre ítélték, s így ügynökként hosszú távon nem alkalmazhatták őket, ugyanakkor a poszt sok esetben a börtön- és fogdaügynökség „előszobájaként” is funkcionált.

Börtönügynöknek főként azokat az elítélteket szemelték ki, akiket nem tartottak megrögzött bűnözőknek, és akik igyekeztek botlásukat jóvá tenni. A szervezés alapja lehetett még a börtönéletet megkönnyítő kedvezményekkel való kecsegtetés, s ha valakiről olyan dolgot tudtak meg, aminek révén az illető zsarolhatóvá vált. Zárva volt ugyanakkor a börtönügynöki pálya az összeesküvés, szervezkedés vezetése miatt elítéltek, a kémek, a tíz évnél hosszabb szabadságvesztésre ítélték, de a homoszexuálisok előtt is.

Az 1973-as miniszterhelyettesi utasítás értelmében a börtönhálózat csúcán a titkos munkatársak álltak. Beszervezésük hazafias alapon

163 Lásd a belügyminiszter-helyettes 0010/1963. (XII. 5.), 004/1969. (VIII. 27.) és 9/1982. (XII. 30.) számú parancsát a „társadalomra veszélyes ellenséges személyek kiválasztásáról és ellenőrzéséről” (ÁBTL 4.2. 10-23-10/1963, ÁBTL 4.2. 10-23/4/1969 és ÁBTL 4.2. 10-24/9/1982).

történt (esetleges anyagi kiegészítéssel), így természetesen elítéltek nem lehettek közöttük. Az adott büntetés-végrehajtási intézet hivatásos beosztottjai vagy polgári alkalmazottjai közül választották ki őket, hálózattartói (rezidensi) feladataik voltak, és vezették a tájékoztatók maximum ötfős csoportjait. A III/1-d alosztály egy 1977-es jelentéséből¹⁶⁴ kiderül, hogy a titkos munkatársak beszervezését 1974-ben kezdték meg. Kevés sikerrel, mert a börtönviszonyok közötti gyakori átszervezések szétszakították a rezidentúrákat. Ez a kategória később sem válthatta be a hozzáfűzött reményeket, Wágner György alosztályvezető pedig 1988-ban úgy látta, hogy „titkos munkatársak alkalmazása a börtönviszonyok miatt nem mindig szükséges”.¹⁶⁵

A börtönök szigorúan szabályozott világában az operatív tiszt és az ügynökök, tájékoztatók közötti konspirált találkozók megszervezése nagy körülményt igényelt. Ezekre általában a rendszeresen ismétlődő nevelőtiszti beszélgetéseken, orvosi vizsgálatok alkalmával, fegyelemsértés ürügyén megszervezett kihallgatásokkor került sor. A több elítélt egyidejű meghallgatásával legalizált találkozókot más börtönelhárító funkciókra – biztonság, veszélyes bűnözők ellenőrzése, tippkutatás – is felhasználták. Miután a tájékoztatók rezidentúrákba tömörítésével nem érték el a kívánt eredményt, a kapcsolattartás kiszélesítésére a már az 1973-as miniszterhelyettesi utasításban is szereplő „személyes postaládából” az 1980-as évek első felében miniszterhelyettesi jóváhagyással és titkos összekötő elnevezéssel új hálózati kategóriát kreáltak. A titkos összekötők a titkos munkatársakhoz hasonlóan szintén a büntetés-végrehajtási alkalmazottak közül kerültek ki. Feladatuk abból állt, hogy segítséget nyújtottak a hálózati személyeknek jelentéseik megírásához, s azokat zárt borítékban eljuttatták az operatív tisztnek, valamint szóbeli üzeneteket is közvetítettek. Ezenkívül konspirációs védelmet biztosítottak a hozzájuk kapcsolt ügynököknek, illetve tájékoztatóknak.¹⁶⁶

164 ÁBTL 1.11.9. Jelentés az állambiztonsági szervek hálózati munkájának alapelveit tartalmazó szabályzat helyzetéről a BM III/1-D alosztályon. (17. d.)

165 ÁBTL 1.11.9. 34-371/86. Jelentés a 005/72. számú belügyminiszteri parancs felülvizsgálatáról, 1988. január 22. (26. d.)

166 Uo.

A fogdai felderítés

Az osztály éves munkajelentéseiben a következő adatok találhatók. 1965–1971 között a tájékoztatók száma 56 és 74, a börtönügynököké 4 és 16 között mozgott. Hasonló volt a helyzet az 1980-as években is: az alosztálynak 1981. január 1-jén 14, 1986. június 30-án 10 beszervezett börtönügynöke volt, 1988. januárban összesen 65–70 hálózati személlyel rendelkezett.

A témával foglalkozó belügyi normák, jelentések, tankönyvek a fogdaügynökséget a vizsgálati szervek legfontosabb operatív eszközeként említik. A fogdaügynökök a szabadságvesztésüket töltő elítéltek, kivételesen az előzetes letartóztatásban lévőek közül kerültek ki, indokolt esetben az állambiztonsági és a rendőri szervek hálózatának tagjait is felhasználhatták e célra. Feladatuk az őrizetbe vett gyanúsítottak bizalmába férkőzve azok vallomásának, hangulatának, magatartásának, megnyilvánulásainak ellenőrzése, a kihallgatások során eltitkolt, büntetni rendelt tevékenységek, tervezett védekezési takтикák kifürkészése volt.

Az 1962-es belügyminiszter-helyettesi parancsban foglaltak szerint az előzetes fogvatartottak közül a leendő fogdaügynököket a vizsgálótiszteknek kellett kiválasztaniuk, tanulmányozniuk és – általában a vizsgálat befejezése vagy az elsőfokú ítélet után – beszervezniük, valamint a konkrét ügyekben foglalkoztatniuk. Az új rendszer azonban nem vált be, 1963-ban egyetlen fogdaügynököt sem sikerült beszervezni, s fokozatosan visszatértek a régi gyakorlathoz. 1964-ben már a szegedi és balassagyarmati börtönben folytatott „kutató- és tanulmányozó munka eredményeként” szerveztek be 15 új fogdaügynököt.¹⁶⁷

Először az osztály 1970-es évről készített munkajelentése tudósít a börtönelhárítás által tartott 10 (1971-ben már 19) fogdaügynökről. A III/1. Osztály 1972-es ügyrendjében és a vonatkozó 1973-as miniszterhelyettesi utasításban hivatalosan is a börtönelhárító

167 ÁBTL 1.11.9. sz. n. Jelentés a Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnökség 1. Osztály[ának] 1964. évi munkájáról, 1964. november 6. (10. d.)

alosztály feladatai között szerepel, hogy az állambiztonsági vizsgálati szerveket kellő számú és képzettségű fogdaügynökökkel lássa el. A vizsgálótisztek tippeket adhattak, de a beszervezést – a korábban ismertetett szempontok alapján – a börtönelhárító alosztály operatív tisztjei hajtották végre. A fogdaügynökök foglalkoztatásánál az a gyakorlat alakult ki, hogy szakmai irányításuk, ellenőrzésük – az alkalmazásuk ötletének megszületésétől egy adott ügyből való kivonásukig – a vizsgálótisztek hatáskörébe tartozott, a büntetés-végrehajtási intézetből a fogdába való át- és visszaszállításuk legalizálását, egyéb személyes ügyeiket (látogatás, levelezés stb.) az operatív tisztek intézték. A konspirációs szabályok szerint, ahogy a büntetés-végrehajtási intézet beosztottjai, úgy a vizsgálati osztály házifogdája őrszemélyzetének tagjai sem ismerhették meg az ügynökök kilétét. A kiszolgált fogdaügynököt a börtönelhárító alosztály vezetőjének engedélyével át lehetett minősíteni börtönügynökké.

Az alosztályon beszervezett hálózati személyek közül a fogda- és a börtönügynököket, valamint a titkos munkatársakat a III/1. Osztály operatív nyilvántartója regisztrálta, és a BM Nyilvántartó Központ Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó Osztálya (1962–1971 között BM III/2. Osztály) is felvette a központi hálózati nyilvántartásba.¹⁶⁸ A börtönökben beszervezett személyek nyilvántartásba vételére ugyanazok a szabályok vonatkoztak, mint a többi területen foglalkoztatottakéra, azzal a különbséggel, hogy a fogdaügynökökre és az 1973-as miniszterhelyettesi utasítás szerint a titkos munkatársakra nem kellett M-dossziét (a jelentéseket tartalmazó ügynevezett munkadossziét) nyitni. Az előbbieket jelentéseit annak az ügynek a vizsgálati dossziéjában kellett elhelyezni, amelyben foglalkoztatták őket, az utóbbiakét azoknak a tájékoztatóknak az anyagához csatolták, akiknek a beszámolója alapján a jelentéseiket készítették. A tájékoztatókat és az 1980-as években új kategóriaként megjelent titkos összekötőket nem kellett felvenni a központi hálózati nyilvántartóba, tehát sem B- (beszerzési), sem M-dossziét nem nyitottak róluk. Helyette

168 ÁBTL 4.2. 10-21/31/1963. A belügyminiszter 0031/1963. (XII. 5.) számú parancsa. Szabályzat a III. Főcsoportfőnökség operatív szervei hálózatának nyilvántartására; ÁBTL 4.2. 10-21-12/1972. A belügyminiszter 0012/1972. (VII. 31.) számú parancsa. Szabályzat a BM állambiztonsági szervek hálózatának nyilvántartására.

anyagaikat a fedőnévvel ellátott T-, illetve Tö-dossziében helyezték el, s a börtönelhárító alosztályon vezetett kisegítő nyilvántartásban őrizték.¹⁶⁹

AZ ŐRSÉG

70

A volt ÁVH Gyorskocsi utca 31.-ben működő, a vizsgálati foglyok számára fenntartott fogdáját az őrszeméllyel együtt 1957-ben csatolták vissza az ott székelő központi politikai vizsgálati osztályhoz. A házfogdának, később őrségi alosztálynak hívott szervezeti egység feladata a fogdában elhelyezett előzetes letartóztatottak őrzése, létesítményen belüli, illetve azon kívüli kísérése, az osztály épületének védelme, külső és belső rendjének biztosítása volt. Az erre a feladatra kijelölt beosztottak (az aktuális fogdaügyeletes és a befogadó-leltékező) végezték a fogvatartottak felvételének (befogadásának), szabadlábra helyezésének, esetleg más okból történő ideiglenes (tárgyalásra szállítás) vagy végleges kiadásának (büntetés-végrehajtási intézetbe szállítás) adminisztratív teendőit, személyi és letéti tárgyainak kezelését. Az alosztály feladatait – részletekbe menően – az őrszolgálati és a fogdaszabályzatban rögzítették.¹⁷⁰ A házfogda állománya, amelynek tagjai az alosztályvezetőn és az őrparancsnokon kívül beosztásukból fakadóan tiszthelyettesek voltak, az 1960-as években a vizsgálói, illetve az operatív tiszti állomány utánpótlásbázisának számított.¹⁷¹

169 ÁBTL 1.11.9. 34-11-1/1985. A Belügyminisztérium III/1. Osztály vezetőjének 1/1985. (IV. 2.) számú intézkedése a BM III/1. Osztály Börtönelhárító Alosztályán a kisegítő nyilvántartás vezetésének szabályozására.

170 ÁBTL 4.2. 10-24/2/1983. A belügyminiszter-helyettes 2/1983. (VI. 8.) számú parancsa a Belügyminisztérium Vizsgálati Osztálya Fogdaszabályzatának kiadásáról; ÁBTL 4.2. 10-24/4/1983. A belügyminiszter-helyettes 4/1983. (IX. 27.) számú parancsa a Belügyminisztérium III/1. Osztály Őrszolgálati Szabályzatának kiadásáról. A III/1. Osztály vezetőjének e témában saját hatáskörében 1983 előtt kibocsátott utasításai közül az ÁBTL őrzésében csak egy található meg (ÁBTL 1.11.9. 34-336/75. A Belügyminisztérium III/1. Osztály Őrszolgálati Szabályzata. 16. d.), de többre is tesznek utalást.

171 ÁBTL 1.11.9. 34-2397/64. A BM III/1. Osztály öt éves tervtanulmánya az 1965–1970-es évekre, 1964. szeptember 2. (13. d.)

ANYAGI ÉS PÉNZÜGYEK, EGÉSZSÉGÜGYI SZOLGÁLAT

71

A házifogda részeként került 1957-ben a vizsgálati osztályhoz az anyagi és a pénzügyi, valamint az egészségügyi szolgálat. 1959-ben mindhárom részleget közvetlenül az osztályvezető (illetve helyettese) alá rendelték, s attól kezdve nemcsak a fogda és a fogvatartottak, hanem az egész osztály gazdálkodásáért, üzemeltetéséért, a teljes személyi állomány egészségügyi ellátásáért is felelősek voltak. 1966 végén egy ellenőrzés során súlyos anyagi visszaéléseket fedeztek fel, a pénzügyi szolgálat vezetőjét és a pénztárost előbb leváltották, majd a Budapesti Katonai Bíróság sikkasztásért négy, illetve két év szabadságvesztésre ítélte őket.¹⁷² Részben az ügy egyik következményeként – a folyamatos belső ellenőrzés biztosítása érdekében – vonták össze 1967-ben az addig külön alegységekként működött anyagi csoportot és pénzügyi szolgálatot. Az anyagi és pénzügyi alosztály (1971-től csoport) vezetője foglalkoztatta az osztály szerződéses polgári alkalmazottjait, intézte személyi ügyeiket is.

Az egészségügyi szolgálat élén álló vezető főorvos a hivatásos tisztii állomány tagja volt, munkáját három tiszthelyettes segítette, közülük 1967-től az egyik, 1971-től már mindhárom szakképzett egészségügyi asszisztens volt.¹⁷³ Az egészségügyi szolgálat a gyógyításon kívül közegészségügyi feladatokat is ellátott, a vezető főorvos rendszeresen ellenőrizte az éttermet, a rabtálalót, a konyhához tartozó tároló helyiségeket, valamint az étrend összeállítását is.¹⁷⁴

172 ÁBTL 2.8.1. 17-42/1967. R. L.-né és dr. K. J.-né bűnügye; ÁBTL D. Gy. IRM AI 10-37/96/1967. Tájékoztató jelentés a BM III/1. Osztályon elkövetett visszaélés okairól és a megelőzés érdekében teendő intézkedésekről, 1967. november 22.

173 MNL OL XIX-B-1-au 16-16/1/1967. Javaslat a BM III/1. Osztály létszámának 10 fős növelésére, szervezetének módosítására és új állománytáblázatának jóváhagyására, 1967. január 26. (28. d.); MNL OL XIX-B-1-au 16-11/1971. A Belügyminisztérium III/1. Osztály állománytáblázata. (II. sorozat 1. d.)

174 Az egészségügyi szolgálat feladatait (az 1980-as évek végére vonatkozóan) részletesebben lásd ÁBTL 1.11.9. 662/5/3/1988, 662/7/3/1988 és 34-1479/6/3/1989. (26. d.)

ÜGYEK ÉS „ÜGYFELEK”

73

A III/1. Osztály iratai között csaknem hiánytalanul fennmaradtak az éves (1984–1987 között negyedéves) munkajelentések,¹⁷⁵ ezek alapján és a bennük fellelhető statisztikai adatokat összegezve átfogó képet nyerhetünk arról, hogyan változott az állambiztonság nyílt nyomozásokért felelős szerve által büntetőeljárás alá vont személyek száma és köre bűncselekmények szerinti megoszlásban 1962 és 1989 között, nem utolsósorban az előszóban részletesebben tárgyalt, 1963-ban meghirdetett új büntetőpolitikai doktrína s ezzel, illetve a kádári politika nemzetközi nyitásával szoros összefüggésben a jogszabályi környezet 1970-es évekbeli módosulásai miatt. A huszonhét és fél év részletes adatait (1989-ben már csak az év első feléről készülhetett jelentés) több részre bontva tárgyalom. A büntető törvénykönyv fő változásai mentén három táblázatban foglalom össze a magyar állampolgárokkal szembeni eljárásokat, majd a külföldiekkel szemben alkalmazott intézkedések következnek, amelyek szinte teljes egészében a keleti tömb országaiból hazánkba érkező, s innen a zöldhatáron keresztül vagy más úton-módon Nyugatra menekülni igyekvőket érintették. Konkrét ügyek elemzésére nem vállalkozom, de a témával foglalkozó kutatóknak talán érdemes lehet ezen a nyomvonalon továbbhaladni. Emiatt a jegyzetekben megadom az általam jelentősnek vagy tipikusnak tekinthető ügyek ÁBTL-ben őrzött vizsgálati dossziéinak, illetve, ha fennmaradtak, az értékelő-elemző jelentéseknek a jelzeteit, valamint hivatkozom a már feldolgozott esetek szakirodalmára.

Az 1956-os forradalom utáni megtorló perek 1962-re lényegében lezajlottak, az eljárás alá vontak számát tekintve a politikai rendőrség

175 ÁBTL 1.11.9. A BM III/1. Osztály iratai. (5–12. d.)

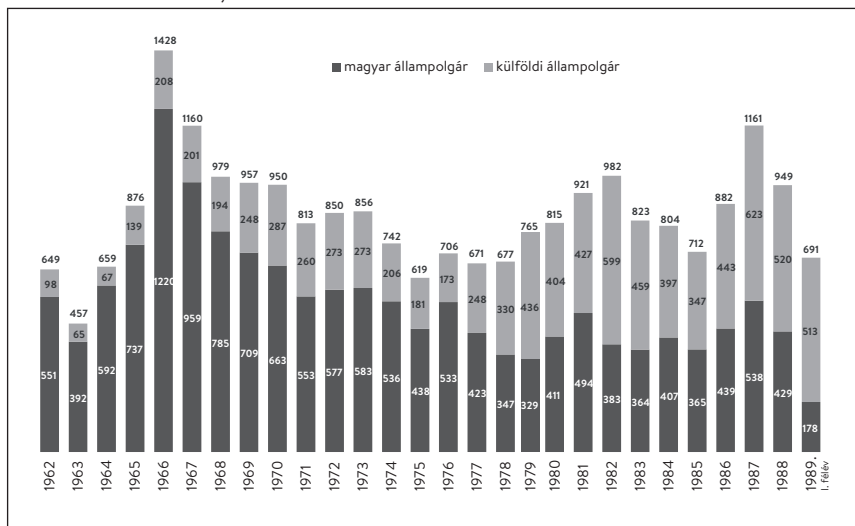
vizsgálati szerveinek egészen 1988-ig a legkevesebb ügye 1963-ban volt. Ehhez az is hozzájárult, hogy az abban az évben március 22-én kihirdetett amnesztiát a folyamatban lévő eljárásokra is kiterjesztették. 1964-től a terheltek száma ismét emelkedni kezdett, a tetőpontot az imperialisták fellazító politikájáról szóló politikai bizottsági határozat¹⁷⁶ elfogadásának évében, 1966-ban érte el (lásd a 4. ábrát). Az 1966-os év kiugró adatait a III/1. Osztályon is túlzottnak találták. Bár az éves munkajelentésekben hivatkoztak az 1965-ös és 1966-os áremelések hatására, az 1956-os forradalom tízéves évfordulójára, arra a tényre, hogy ekkor (illetve már 1965-ben) indultak be futószalagon a hazatérés megtagadási eljárások az 1963-tól útlevéllel Nyugatra utazók, s onnan vissza nem térők ellen, valamint egy közel száz főre kiterjedő deviza- és vámügyre,¹⁷⁷ ha a politikai megrendelést nem is, de a túlbuzgóságot egy másik dokumentumban elismerték: eszerint „a párthatározatok és az időközben kiadott parancsok alapján állambiztonsági szerveink fokozták elhárító és felderítő tevékenységüket”.¹⁷⁸ Az említett politikai bizottsági határozat a Kádár-korszak végéig munkát adott az állambiztonsági főcsoportfőnökség beosztottjainak, hiszen kis fantáziával a gazdasági, kulturális, tudományos kapcsolatoktól kezdve a nyugat-európai és amerikai élet-, gondolkodás- és szemléletmód feltételezett hatásáig bármilyen, akár áttételes érintkezésben is fel lehetett fedezni az ellenséges behatolás szándékát. Igaz ez akkor is, ha a vizsgálati osztály éves munkajelentései imponánsnak szánt statisztikai adatai mögött egyre nagyobb számban a külföldi állampolgárokkal szembeni eljárások húzódtak meg.

176 MNL OL M-KS 288. f. 5/393. ő. e. (1966. április 26.)

177 ÁBTL 3.1.9. V-155373/1–15. Schwarcz László és társai.

178 ÁBTL 4.1. A-3223. 34-398/68. A BM III/1. Osztály jelentése. Az 1964. jan. 1-től 1967. dec. 31-ig terjedő időszakban vizsgált összeesküvésügyi ügyek értékelése, 1968. szeptember 11.

4. ÁBRA. AZ ÁLLAMBIZTONSÁGI VIZSGÁLATI SZERVEK ÁLTAL BÜNTETŐELJÁRÁS ALÁ VONT SZEMÉLYEK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA, 1962–1989

75

Források: A BM III/1. Osztály 1962–1989 közötti munkajelentései (ÁBTL 1.11.9. 5–12. d.); a BM III/1. Osztály értékelő és tájékoztató alosztálya 1971–1974. évi statisztikai jelentései (ÁBTL 1.11.9. 42. d.)

Az állambiztonsági vizsgálati szervek 1962 és 1971 között 7141 magyar állampolgárral szemben indítottak büntetőeljárást.¹⁷⁹ Negyven százalékukat államellenes vagy háborús bűntettek miatt vonták felelősségre, amelyekben az izgatás kivételével a III/1. Osztálynak kizárólagos joga volt eljárni. Ötven százalékukat az osztály munkajelentéseiben politikai jellegűnek nevezett, tíz százalékukat köztörvényes bűncselekményekkel gyanúsították meg.¹⁸⁰

179 Összehasonlításként: az 1956-os megtorlás időszakában, az 1957 és 1961 közötti öt évben a BM politikai vizsgálati szervei egy 1969-ben összeállított kimutatás szerint 10 149 fő ellen jártak el, közülük – az 1961-ben elfogadott Btk. paragrafusai szerint – 4186 fővel szemben összeesküvés, 58-cal rombolás vagy kártevés, 1975-tel izgatás, 316-tal kémkedés, 488-cal löfegyverrel, lőszerral való visszaélés, 2010-zel tiltott határátlépés, 47-tel külföldre szökés, 177-tel háborús bűntett, 56-tal vám- és devizabűntett, 836-tal egyéb bűntettek miatt. Jelentés az MSZMP Központi Bizottsága részére az MNK Belügyminisztériuma munkájáról. MNL OL M-KS 288. f. 4/102–103. ő. e. (1969. november 26–28.) 505.

180 A táblázatokban minden személyhez egy bűncselekmény társul, az, amelyik a vizsgálat végén megállapított fő vádpont volt ellene.

Mielőtt továbblépnénk, vizsgáljuk meg, hogy mit értett az állam-biztonság politikai jellegű büntettek alatt. Azokat az alapesetben általában kisebb büntetési tételű bűncselekményeket, amelyekről úgy vélték, hogy magukban hordozzák a rendszerrel szembeni fellépés lehetőségét, vagy az események menetében beálló csekély változás esetén is államellenes büntettek alapját képezhetik. Így az állam- és szolgálati titkok akár nem szándékos elárulói a politikai rendőrség szerint a kémkedés enyhébb fokozatát követték el, az engedély nélküli fegyvertartókra pedig egy rendszerellenes felkelés lehetséges résztvevőiként tekintettek. A határt tiltott módon átlépőket, a külföldről való hazatérést megtagadókat, nem is szólva a külföldre szökő katonákról, potenciális kémeknek és hazaárulóknak tartották. A közösség megsértését az „izgatás kisöccsének” nevezték, az egyesülési joggal való visszaéléssel pedig általában akkor vádoltak meg valakit, ha összeesküvésért vagy izgatásért nem tudták bíróság elé állítani.

6. TÁBLÁZAT. AZ ÁLLAMBIZTONSÁGI VIZSGÁLATI SZERVEK ÁLTAL BÜNTETŐELJÁRÁS ALÁ VONT MAGYAR ÁLLAMPOLGÁROK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA BŰNCSELEKMÉNYEK SZERINT, 1962–1971

	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971
<i>Állam elleni büntettek</i>										
Összeesküvés	85	10	47	39	130	47	56	48	11	22
Lázadás, merénylet, rombolás	2	–	–	–	10	–	1	–	–	–
Izgatás	192	86	144	206	337	187	251	159	163	126
Hazaárulás	–	–	–	–	–	–	1	–	1	1
Kémkedés	11	13	17	25	19	23	16	8	15	11
Feljelentési kötelezettség elmulasztása	8	5	26	14	42	–	–	–	13	6
<i>Béke és emberiség elleni büntettek</i>										
	10	11	5	4	25	2	–	–	17	40

	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971
<i>Politikai jellegű és egyéb büntettek</i>										
Államtitok- és szolgálati titok- sértés	12	15	14	19	19	9	9	6	8	1
Lőfegyverrel, lőszerrel való visszaélés	23	8	12	19	23	35	43	n. a.	24	3
Külföldre szökés	17	11	19	32	23	24	26	23	50	22
Tiltott határátlépés	134	141	209	149	134	318	230	231	228	165
Hazatérés megtagadása	–	1	6	146	241	151	82	107	84	124
Közösség megsértése	–	8	13	3*	4	4	10	n. a.	5	4
Egyesületi joggal visszaélés	–	–	–	5	13	4	5	5	3	–
Vám- és devizabüntett	14	15	33	27	144	89	13	n. a.	10	4
Társadalmi tulajdon elleni büntettek	12	27	10	9*	12	5	4	2	7	16
Feljelentési kötelezettség elmulasztása	4	–	8	8*	7	22	20	n. a.	–	–
Egyéb	27	41	29	6*	37	39	18	n. a.	27	8
Összesen	551	392	592	737	1220	959	785	709	663	553

1965-ből és 1969-ből az egyes bűncselekménytípusokra vonatkozó adatok hiányosak, illetve a csillaggal jelöltek az 1965. szeptember 1-jei állapotot tükrözik, a büntetőeljárás alá vont személyek éves összesített száma azonban a rendelkezésünkre áll.

Források: A BM III/1. Osztály 1962–1971 közötti munkajelentései (ÁBTL 1.11.9. 10. d.); Jelentés a belső ellenséges erők tevékenységének alakulásáról vizsgálati adatok alapján, 1965. október 12. (ÁBTL 1.11.9. sz. n. 40. d.); Statisztikai jelentés a BM politikai vizsgálati szervek tevékenységéről (ÁBTL 1.11.9. 34-297/1972. 42. d.)

Az 1962–1971 között vizsgált összeesküvés ügyek (beleértve a lázadás, merénylet és rombolás miatt indítottakat is) ötszáz terheltjének negyötöde az 1956-os forradalom pesti srácaihoz hasonló, de az

októberi napokban még gyermek korban lévő, alacsony iskolázottságú fiatalember volt, jelentős részük a társadalom periferiájára szorulva élt. Bár elképzeléseik kiforratlanságát, naivitásukat a III/1. Osztály éves munkajelentései is megemlítették, a hangsúlyt a „társadalmi veszélyességükre” helyezték, ami miatt az ellenük indított perekben az '56-os megtorlás során kiszabottakhoz hasonlíthatóan súlyos ítéletek születtek. Az összeesküvések vezetőjének megtett fiatalokat általában öt-tíz év börtönbüntetéssel sújtották (a bűncselekmény büntetési tétele minősítés nélkül öt-tizenöt év volt), egy esetben, amikor a tervezgetést konkrét tettek követték, halálbüntetést is kiszabtak: Hamusics Jánost egy tehervonat kisiklását eredményező vasútisín-robbantásért 1967. február 17-én felakasztották. Ő volt az utolsó, akit Magyarországon állam elleni bűncselekmény miatt kivégeztek.¹⁸¹ Kivívták a rendszer haragját a feloszlott szerzetesrendek és katolikus közösségek azon tagjai is, akik – megszegve az „imádkozni csak a templomban lehet” kádári diktátumot – a többéves titkos előkészítés után 1961-ben kivitelezett nagyszabású állambiztonsági akció és persorozat¹⁸² dacára nem hagytak fel közösségépítő tevékenységükkel. Az 1963-as amnesztia és a Vatikánnal folytatott tárgyalások miatti kis szünet után a letartóztatások 1964 végétől újabb lendületet vettek,¹⁸³ s még a hetvenes évek elején is foganatosítottak

181 ÁBTL 3.1.9. V-152020/1-4. Hamusics János és társai, valamint ÁBTL 4.1. A-3016/53. Az ügyről lásd Kahler, 2006: 48–56., Vaczkó, 2012 és Herczeg, 2018. Az 1963-as amnesztia utáni, '56-osnak tekinthető perek a Hamusics-ügyön kívül nincsenek a köztudatban. A súlyos büntetéssel végződő eljárások, a teljesség igénye nélkül. 1964-ben vizsgált ügyek: ÁBTL 3.1.9. V-149845/1-3. Mészáros G. István és társai; ÁBTL 3.1.9. V-151399/1-6. Onozó András és társai; ÁBTL 3.1.9. V-150651. Magyar Gábor és társai; 1966-ban vizsgált ügyek: ÁBTL 3.1.9. V-153710/1-4. Vaczkó László és társai (lásd Kahler, 2006: 41–48.); ÁBTL 3.1.9. V-154231/1-5. Király Béla és társai, valamint ÁBTL 4.1. A-3016/52; ÁBTL 3.1.9. V-154478/1-3. Albert János és társai; 1967-ben vizsgált ügyek: ÁBTL 3.1.9. V-155573/1-6. Koronics József és társai; 1971-ben vizsgált ügyek: ÁBTL 3.1.9. V-159463/1-3. Nagy Lajos és társai.

182 A BM II/5. Osztálya 1959. januárban nyitott Fekete Hollók fedőnéven csoportdossziét a fakultatív hitoktatást folytató egyházi csoportok, kisközösségek megfigyelésére. Az ötven kötetet számláló dosszié tanúsága szerint több ezer ember került célkeresztbe, a nyílt eljárás során a vizsgálati osztály közel 350 egyházi és világi személyt hallgatott ki gyanúsítottként, s 17 perben 86 embert állítottak bíróság elé. Az ügyet részletesen elemzi Wirthné, 2015.

183 A nagyobb horderejű ügyek közül a regnumos Emödi Lászlóval és hat társával, valamint a jezsuita Rózsa Elemérrel és öt társával szemben egyaránt 1964 vége és 1965 eleje között folytatott vizsgálatot a III/1. Osztály (ÁBTL 3.1.9. V-152268/1-4. és V-151900/1-8.), előbbiről és a Regnum Marianum tagjai elleni más perekről lásd Soós, 2017, utóbbiról Bánkuti, 2007.

büntető intézkedéseket. Akikre az összeesküvés vádját nem lehetett rábizonyítani, azokat egyesületi joggal való visszaélés, illetve izgatás miatt ítélték el.¹⁸⁴ A katolikusok mellett 1967-ben a protestánsok¹⁸⁵ és a magyar zsidóság képviselői is sorra kerültek.¹⁸⁶ Kijutott a politikai rendőrség figyelméből a „kínai–albán politikai platformon álló” szélsőbaloldali elhajlóknak is. 1964–1971 között a III/1-b alosztály mintegy húsz ügyben folytatott nyomozást „szektás-dogmatikus jellegű ellenséges megnyilvánulások” miatt.¹⁸⁷

Az állam elleni bűncselekmények közül az izgatás volt az, amelynek gyanúsítottjaival szemben a vizsgálati szervek legnagyobb számban, 1962–1971 között az összes eset huszonhat százalékában, nyomozást folytattak. Ezekben az ügyekben érhetőek tetten leginkább a Kádár János nevével fémjelzett rendszer diktatúraismérvei, amikor is egy kocsmai hőzöngést vagy egy irodalmi önképzőkört,

Lénárd Ödön piarista szerzetest 1966. áprilisban harmadszorra tartóztatta le a politikai rendőrség (ÁBTL 3.1.9. V-153884/1–3.), s összeesküvésért nyolc év börtönre ítélték, ami az első két ítéletével összevonva tizenkilenc évre emelkedett. 1977. június 30-án utolsóként szabadult a politikai okokból bebörtönzött papok közül. Három koncepció peréről lásd Hetényi Varga, 2002, életútjáról Horváth, 2008.

184 Regőczy István káplán ellen 1970-ben folytatott vizsgálatot a BRFK III/1. alosztálya Belgiumban megjelent könyve miatt, s 1971-ben izgatásért egy év nyolc hónap börtönt kapott (ÁBTL 3.1.9. V-154925). Az ügyről és Regőczy életéről lásd Vörös, 2013. A harmadik Regnum-per vádlottaival szemben többéves titkos nyomozás után 1970 őszén indították meg a nyílt eljárást (ÁBTL 3.1.9. V-158886/1–7. Hagemann Frigyes és társai), a jogerős ítélet 1972. januárban született meg. Négyüket szervezkedés kezdeményezéséért ítélték el (Hagemann öt év börtönre), kettejüket egyesületi joggal való visszaélésért. Az ügyről lásd Ungváry, 2007.

185 Az úgynevezett második KIE (Keresztyén Ifjúsági Egyesület)-perről lásd Kiss, 2017, a per vizsgálati anyaga: ÁBTL 3.1.9. V-155460/1–5. Batiz Dénes és társai.

186 ÁBTL 3.1.9. V-155325/1–2. Donáth József és társai (az ügyről lásd Szombat, 2001) és ÁBTL 3.1.9. V-158261. Beer Iván és társa. A vádak hátterében mindkét esetben az 1967-es hatnapos háború után megromlott szovjet–izraeli viszony, illetve a cionista mozgalmak elleni fellépés állt. Donáth József és Halmos Gábor rabbik 1968-ban végül izgatásért kaptak négy hónap (felfüggesztett) börtönbüntetést, míg Beer Ivánt 1970-ben egy év négy hónapra ítélték.

187 Néhány ismertebb név és ügy: Nagy Sándor Kossuth- és Sztálin-díjas író a kétfrontos harc jegyében 1964-ben három év börtönre ítélték (ÁBTL 3.1.9. V-153667/1–3.), Ladányi Mihály József Attila-díjas költő a következő évben megúsza rendőrségi figyelmeztetéssel (ÁBTL 3.1.9. V-149892). A nyugat-európai ifjúsági mozgalmak talaján kinövő „maoista” csoport vezetői közül 1968-ban Pór Györgyöt összeesküvésért két és fél év börtönnel sújtották (ÁBTL 3.1.9. V-154419/1–8.), Haraszti Miklós 1970-ben csupán ügyési figyelmeztetést kapott (ÁBTL 3.1.9. V-158402, V-158402/1–2.). Mind a négyükről lásd Szőnyi, 2012: I. 1036–1052., 1060–1066., 1081–1092., II. 123–158., külön Nagy Sándorról Mink, 1997. A Kádár-rendszert balról bírálók közé tartozott Kemény Csaba is, aki ellen 1971-ben folytatott vizsgálatot a III/1. Osztály (V-158699/1–2.), s akit előbb két év, majd jogerősen hat hónap börtönre ítélték. Lásd Tütő, 1993.

ahol nyugati magyar sajtótermékeket is olvastak, izgatásként kezeltek, mint amely „lényegét tekintve ellenforradalmi propaganda és agitáció az ellenséges légkör felszítására, illetve a szocializmus vonzerejének, tömegbefolyásának csökkentése érdekében”.¹⁸⁸ A rendszer belső logikájából következett, hogy a prágai tavasz fegyveres letörése ellen önégetéssel tiltakozó Bauer Sándor tettét is izgatásnak nyilvánították.¹⁸⁹ Hagyományosan a központi vizsgálati osztály „b” alosztálya járt el a hálózati vagy egyéb operatív úton (pl. levelek felbontása) felderített ügyekben (a táblázatban szereplő személyek tíz-húsz százaléka ellen), amelyek általában a minősített esetek közé is tartoztak (sajtó, sokszorosítás útján vagy nagy nyilvánosság előtt elkövetett izgatások). A megyei III/1. alosztályok többségében a feljelentés, bejelentés vagy rendőri intézkedés alapján megindult ügyekben nyomoztak. Az így eljárás alá vont elkövetők sorolhatók az úgynevezett alkalmi izgatók közé, akik lakó- vagy munkahelyükön, szórakozóhelyeken tettek szovjet- vagy kommunistaellenes, illetve antiszemita vagy nacionalistának minősített kijelentéseket. Az állam elleni bűncselekmények közül kizárólag izgatási ügyekben a BM II. (Bűnügyi) Főcsoportfőnökség szervei is eljárhattak. Ezek az „egyszerűbb megítélésű”, a „társadalomra kevésbé veszélyes” ügyek a III. Főcsoportfőnökség vizsgálati szervei által lefolytatottak mintegy másfélszeresét tették ki.¹⁹⁰

A kémügyekről szólva előre kell bocsátani, hogy külföldi hírszerző ellen a teljes korszakban nem indult büntetőeljárás, a nem magyar nemzetiségű alkalmi kémek közül is csupán néhányval szemben. Azt is fontos megjegyezni, hogy a vizsgált időszakban (1962. augusztus után) kémkedés vádjával már senkit nem küldtek vesztő-

188 ÁBTL 4.1. A-3017/10. 13-41/8/1972. Az állambiztonsági szervek által 1966–1971 között nyomozott izgatásos ügyek tapasztalatai. Készítette a BM III/1. Osztály munkaközössége. BM Tanulmányi és Propaganda csoportfőnökség, [Budapest], 1972. (Állambiztonsági tanulmányok, 1972/2.) 7. A belső használatra készült anyag végén az összeállítók huszonhét tipikusnak tekintett izgatásos ügyről számolnak be röviden.

189 ÁBTL 4.1. A-3017/10. 13-41/8/1972. 21. Bauer Sándorról lásd még Tóth, 2017.

190 ÁBTL 4.2. 10-21/18/1965. A belügyminiszter 0018/1965. (IV. 12.) számú parancsa az állam elleni izgatást megvalósító írásos anyagok terjesztésének megelőzésével, elkövetőinek felderítésével kapcsolatos operatív és rendőri feladatokról. Izgatás gyanúja miatt 1966 és 1971 között a III. Főcsoportfőnökség szervei 1253, a II. Főcsoportfőnökségéi 1879 személy ellen indítottak eljárást. ÁBTL 4.1. A-3017/10. 13-41/8/1972. 11.

helyre.¹⁹¹ Az 1960-as évek első felének egytípusú esetei közé tartoztak az úgynevezett 200 márkás ügyek.¹⁹² Az NSZK hírszerzése, a Bundesnachrichtendienst – általában rokonlátogatásra utazó – németajkú magyar állampolgárokat szervezett be a lakóhelyük környéki katonai objektumok feltérképezésére, 200–300 nyugatnémet márka havi díjazással kecsegtetve őket. A kapcsolatot láthatatlan tintával, titkosírással írt levelek útján tartották. Az idősebb, képzetlen, botcsinálta, több esetben családtagjaikat is bevonó kémek közül 1963–1965 között ötven lepleződtek le.¹⁹³ A III/1-a alosztály kihallgatótisztjei elé az általában kezdetleges módszerekkel, de tényleges kémkedést folytató, beszerezett ügynökökön kívül leggyakrabban az úgynevezett adatszolgáltatással kémkedést elkövetők, a kémkedésre ajánlkozók és a kémkedés előkészületét megvalósítók kerültek. Az első kategóriába zömmel azok az emigránsok tartoztak, akik visszatérésük után, illetve hazalátogatásukkor a magyar hatóságoknak gyanútlanul kikottyantották (célzottan kiszedték belőlük), hogy Nyugaton, általában hivatalos szervek előtt beszámoltak addigi életútjukról, tevékenységükről, s ennek során – ahogy a III/1-a alosztály beosztottjai „kimutatták” – olyan adatokat szolgáltatottak ki, amelyek kimerítették a kémkedés tényállását.¹⁹⁴ Adatszolgáltatással történő

191 Kémkedésért (akkori elnevezésével hűtlenségért) utolsóként Debreceni Károlyt végezték ki 1962. július 24-én, akinek az ügyét 1961-ben vizsgálta a II/8-a alosztály (ÁBTL V-147360/1–4.). Ítéletét 1990-ben semmisnek nyilvánították.

192 A korabeli szóhasználat Finszter Géza közlése. Interjú dr. Finszter Gézával. Készítette Ehrenberger Róbert és Simon István, 2014 (ÁBTL Oral history archívum).

193 ÁBTL 3.1.9. V-147795/1–2. Holczmeister János és társai; ÁBTL 3.1.9. V-148132/1–3. Polyvas István és társai; ÁBTL 3.1.9. V-150823/1–3. Csoma Sándor és társai; ÁBTL 3.1.9. V-151007/1–2. Tófalvi János és társai; ÁBTL 3.1.9. V-149935. Drixler Jakab. Az ügyekről részletes értékelő jelentések (ÁBTL 4.1. A-1316, A-1319, A-1320. A-1321), Tófalviról egy úgynevezett oktatófilm is készült Havi 200 márkáért címen (ÁBTL 4.9. F-21). Holczmeisterről, Polyvásról és Tófalviról lásd még Slachta, 2020, 151–169. Hasonló típusú „vizuális felderítést” folytatott Egedy Lehel, akit apjával együtt az amerikai katonai hírszerzéssel hoztak összefüggésbe, ráadásul régi középiskolából származtak, s így nagyszabású kémperterítettek köréjük (ÁBTL 3.1.9. V-154000/1–6. Egedy Lehel és társai). Az ügyről a III/1. Osztály számos fényképpel illusztrált belső tájékoztatót készített (ÁBTL 4.1. A-1318 és A-1326), sőt egy propagandaфильmet is leforgattak, amelyet 1967-ben bemutatott a televízió (ÁBTL 4.9. F-20 Ítélet kémügyben).

194 Finszter Géza szerint a vizsgálati osztályon az a mondás járta, ha az ország nyugati határán túl bárki bárkinek bármit bármilyen célból elmond, az kémkedésnek tekinthető. A kiszolgáltatott adat köztudomású is lehetett, az sem volt fontos, hogy a Magyar Népköztársaságnak szándékosan okozzanak hátrányt, önmagában az adatközlésre irányuló szándék elég volt a kém-

kémkedésnek minősítették azt is, ha valaki meggondolatlanul fecsegett olyan személy (például egy nyugati követségi alkalmazott) előtt, akiről az állambiztonsági szervek szerint tudnia kellett, hogy az információkat felhasználhatja a magyar állam ellen, vagyis tulajdonképpen az úgynevezett sötét hírszerzés¹⁹⁵ áldozata lett. A második csoport tagjai önként, elsősorban levélben ajánlották fel szolgálataikat különböző kapitalista országok követségeinek, sok esetben a Szabad Európa Rádiónak, általában fiatalos és/vagy együgyű meggondolatlan-ságból, valamilyen haszon reményében, néha mentális problémákra visszavezethetően. A kémkedés előkészületét elkövetők pedig azzal a szándékkal gyűjtöttek adatokat, hogy később idegen államnak adják át azokat. Az 1962 és 1971 között kémkedés miatt terheltté nyilvánított több mint százötven személy nyolcvan százaléka a III/1. Osztály statisztikái szerint is e három kategória egyikébe tartozott.¹⁹⁶

1962 után a megtorlás időszakához képest – amikor ezekkel az eljárásokkal a hatalom fő célja az ötvenhatos forradalmároknak és az egykori nyilasoknak a köztudatban való összemosása volt – jóval kisebb intenzitással, de tovább zajlott a háborús bűnösök felkutatása. A III/1. Osztály beosztottjai 1971-ig 114 személy ellen folytattak vizsgálatot háborús és népellenes bűntettek miatt. A legismertebb közülük a nagy nyilvánosságot kapott zuglói nyilasper volt (1966–1967),¹⁹⁷ de még 1971-ben is két ügyben 40 fő ellen indítottak eljárást.¹⁹⁸

A III/1. Osztály vizsgálói 1962 és 1971 között államtitok- és szolgálati titok-sértés miatt 112 fő ellen folytattak nyomozást. Többségüket a kisebb büntetési tételű szolgálati titok-sértés miatt vonták felelősségre, ezen bűncselekmény elkövetői főként sorállományú katonák

kedés megállapításához. Interjú dr. Finszter Gézával. Készítette Ehrenberger Róbert és Simon István, 2014 (ÁBTL Oral history archívum).

195 Ebben az esetben nem történik beszerzés, a hírszerző a kiválasztott célszemélyt megtevéstve, valódi kiléte felfedése nélkül próbál bizalmas információkhoz jutni.

196 Számos kémügyet mutat be mind a négy kategóriából Ungváry, 2010.

197 ÁBTL 3.1.9. V-153693/1–13. Kröszl Vilmos és társai, valamint ÁBTL 4.1. A-3016/51. A per következményeként hajtották végre Magyarországon 1967. augusztus 2-án az utolsó nem köztörvényes bűncselekményekért kiszabott halálos ítéleteket. Az ügyet feldolgozta Máthé, 2014.

198 Az egyikben a XII. kerületi nyilas pártszolgálatosok egy újabb csoportját vonták felelősségre (ÁBTL 3.1.9. V-158634/1–9. Brunner Tivadar és társai), a másikban az 1942. januári délvidéki razzia során a Csúrog községben elkövetett atrocitásokban részt vevőket állították bíróság elé (ÁBTL. 3.1.9. V-159118/1–11. Radnai László és társai). Utóbbiról lásd Pihurik, 2015.

voltak. Az elhárítótisztek felbontott levelekből vagy besúgás révén szereztek tudomást arról, hogy az érintett katonák alakulataik jellegéről, feladataikról meggondolatlan módon beszámoltak hozzátartozóiknak. Az osztály 1965-ös munkajelentésében tanmeseszerűen ismertettek egy esetet, amelyben egy sorkatona édesanyja, aki fia fecsegése miatt szolgálati titkokról szerzett tudomást, az NSZK-ban járt rokonlátogatáson, s felmerült a gyanú, hogy továbbadta az információkat.¹⁹⁹ Az ügyek kisebb részében a titkos ügykezelési szabályzat gondatlan megsértése miatt szolgálati titkokat képező adatok veszték el vagy jutottak illetéktelenek birtokába.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc utáni megtorlás idején a fegyverrejtegetés gyakori vádpontnak számított, az 1957. novemberig tartó statárium hatálya alatt mintegy harminc embert végeztek ki miatta. A Btk. betűje szerint robbanóanyaggal, robbanószerrel, lőfegyverrel és lőszerrel való visszaélés elnevezésű büntett miatt 1962-től 1971-ig mintegy kétszáz fővel szemben jártak el az állambiztonsági vizsgálati szervek, a III/1. Osztály éves munkajelentéseinek tanúsága szerint „ellenforradalmi célzatot” azonban a legritkább esetben lehetett kimutatni mögöttük.

A kommunista hatalom a rendszerrel szembeni zúgolódók (izgatók) elhallgattatása s ezáltal a zúgolódások felerősödésének megelőzése mellett a kezdetektől kiemelt figyelmet fordított az ennek táptalajt biztosító eszmék áramlásának megakadályozására is, amit jórészt az állampolgárok országok közötti szabad utazásának erőteljes korlátozásával kívánt elérni. Mindezt alátámasztja, hogy az állambiztonsági vizsgálati szervek a legtöbb eljárást egészen az 1980-as évek első feléig az országot különböző okokból elhagyók, az úgynevezett disszidensek, vagyis a tiltott határátlépést és a fegyveres testületek tagjai közül a külföldre szökést²⁰⁰ megvalósítók és annak kísérletét elkövetők (illetve segítők, beleértve az embercsempé-

199 Lásd még ÁBTL 3.1.9. V-152015. Surányi Nándor.

200 A külföldre szökések közül a két legnagyobb port felvert eset Bíró József százados és Zoboki Sándor főhadnagy nevéhez fűződik. Bíró 1969. augusztus 14-én, Zoboki 1970. április 7-én repült a taszári légibázisról MIG-15-ös gépével Olaszországba. Távollétükben mindkettőjüket halálra ítélték, ügyük a korabeli magyar sajtóban is nyilvánosságot kapott (lásd ÁBTL 3.1.9. V-156212 és V-157980).

szeket is), valamint az 1961-ben elfogadott Btk. meghatározásával a hazatérést megtagadók (ők érvényes úti okmányokkal hagyták el az országot, majd Nyugaton maradtak) ellen folytatták le. A hazatérést megtagadók elleni vizsgálatok tömegesen 1965 őszén indultak meg, s a kezdeti bizonytalan megítélés miatt 1967-ben belügyminiszteri parancs adott útmutatást arról, hogy ki tekinthető e bűntettet elkövetőnek. Eszerint hazatérést megtagadónak számítottak azok, akik szolgálati okból tartózkodtak külföldön, és kiküldetésük lejártát követően vagy felszólításra nem tértek vissza; a magáncélból kiutazók közül mindazok, akik valamiképpen kinyilvánították kinn maradási szándékukat, vagy az útlevelük érvényességi idején belül nem jöttek haza – tulajdonképpen mindenki, aki külön engedély nélkül huzamosabb ideig nem Magyarország területén élt.²⁰¹ A három – jogilag külön, de lényegüket tekintve azonos – kategóriába (külföldre szökés, tiltott határátlépés, hazatérés megtagadása) tartozók 1962 és 1971 között a III/1. Osztály és a területi állambiztonsági vizsgálati szervek által eljárás alá vont személyek több mint negyvenhárom százalékát tették ki. Még úgy is, hogy ezeknek az ügyeknek a legnagyobb részében, a katonai bűntettek közé sorolt külföldre szökés kivételével (ez kizárólagosan a III/1. Osztályhoz tartozott), az elkövetés helye, illetve az elkövetők lakóhelye szerinti rendőrkapitányságok voltak az illetékesek. A III/1. Osztálynak akkor kellett eljárnia, ha a tiltott határátlépő vagy a hazatérést megtagadó a III. Főcsoportfőnökség vagy a Magyar Néphadsereg Vezérkara 2. Csoportfőnökségének (a katonai hírszerzésnek) a hálózati személye volt, ha kémkedés vagy összeesküvés miatt titkos nyomozás folyt ellene, ha a tiltott határátlépést fegyveresen vagy csoportosan (háromnál többen), esetleg légi jármű illegális külföldre vitelével követték el, valamint akkor, ha az illető nem magyar állampolgárságú volt. (Utóbbi témával később részletesen is foglalkozom.) A területi III/1. alosztályok illetékességi körébe tartoztak a saját hálózatuk tagjai, az amnesztiával hazatértek, a fegyveres testületek volt tisztjei és tiszthelyettesei leszerelésük után két évig, a fontos állami és szolgálati titok birtokában lévő személyek és

201 ÁBTL 4.2. 10-21/23/1967. A belügyminiszter 023/1967. (VIII. 7.) számú parancsa a hazatérés-megtagadásokkal, a tiltott határátlépésekkel és az úti okmányokkal való visszaéléssel összefüggő eljárásokról.

az embercsempészek. Itt is érvényes volt, hogy a BM III/1. Osztálya az eleve hozzá utaltakon kívül bármely nyomozó szerv által vizsgált ügyet a nyomozás bármely szakaszában a hatáskörébe vonhatott.²⁰²

A politikai rendőrség 1962. augusztusi átalakításakor az addigi II/5. (Belsőreakció-elhárító) Osztály és II/6. (Szabotázselhárító) Osztály összevonásával jött létre a III/III. (Belsőreakció- és Szabotázselhárító) Csoportfőnökség, amelynek a III/III-1. fedőszámot kapott osztálya felelt a népgazdaság területén „támadó ellenség erők” felkutatásáért. 1966-ban az osztályt a népgazdasági elhárítás egységes megszervezésére kijelölt III/II. (Kémelhárító) Csoportfőnökséghez csatolták.²⁰³ A tőlük kapott ügyekben a III/1. Osztály belsőreakció-elhárító vizsgálati, majd 1967-től a külön erre a területre felállított népgazdaság-védelmi vizsgálati alosztálya folytatta le a nyílt nyomozást; a gyanúsítottak között a legnagyobb számban a devizagazdálkodást megsértők és a vámbűntettet,²⁰⁴ valamint a társadalmi tulajdon elleni bűncselekményeket elkövetők voltak. Ide sorolandók a népgazdaság számára különösen nagy anyagi hátrányt okozó, általában külföldi cégekkel összefüggésbe hozott korrupciós ügyek is.²⁰⁵

*

Az állambiztonsági vizsgálati szervek 1972 és 1979 között 3766 magyar állampolgár ellen folytattak le eljárást, ami éves átlagban 471 főt jelent (szemben az előző időszak 716 fős átlagával). A statisztikai mélypont az 1975-ös Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet záróokmánya aláírását, illetve az ENSZ Polgári és Politikai Jogok

202 ÁBTL 4.2. 10-24/1/1967. A belügyminiszter-helyettes 01/1967. (I. 10.) számú parancsa a tiltott határátlépés (Btk. 203. §) miatt elrendelt nyomozások lefolytatásának szabályozásáról és ÁBTL 4.2. 10-21/23/A/1967. A 023/1967. számú belügyminiszteri parancs I. számú végrehajtási utasítása, 1968. július 1.

203 ÁBTL 4.2. 10-21/23/1966. A belügyminiszter 0023/1966 (V. 2.) számú parancsa.

204 Néhány ügy a munkajelentésekben nevesítettek közül: ÁBTL 3.1.9. V-155373/1-15. Schwarcz László és társai, valamint ÁBTL 4.1. A-3016/50; ÁBTL 3.1.9. V-154414/1-7. Franz Kása és társai; ÁBTL 3.1.9. V-154219. Wilhelm Alexander Pipal.

205 A III/1-d alosztály 1969-ben folytatott vizsgálatot Fábry Sándor, a Rába Magyar Vagon- és Gépgyár import üzletkötője ellen, akit ötmillió forintos károkozással gyanúsítottak (ÁBTL 3.1.9. V-157923/1-7.).

Nemzetközi Egyezségokmányának 1976-os kihirdetését²⁰⁶ követő néhány évre, 1977–1979-re esik (423, 347, illetve 329 fő). A diktatúra szorításának lazulását azonban ennél jobban jelzi a legsúlyosabb állam elleni bűncselekmények számának visszaesése. Míg összeesküvés (s ezzel összefüggésben lázadás, merénylet és rombolás), hazaárulás és kémkedés miatt 1962 és 1971 között 669, addig 1972-től 1979-ig 118 főt vontak felelőségre. Ide kapcsolódik a Btk. 1972. január 1-jén hatályba lépett módosításának (1971. évi 28. törvényerejű rendelet) a témánk szempontjából legfontosabb eleme. Összeesküvés alatt 1971-ig az állami, társadalmi, gazdasági rend megdöntésére, aláásására és gyengítésére irányuló cselekmények összességét értették. 1972-től továbbra is összeesküvésnek hívták a rendszer megdöntését célzó tevékenységet, a másik két kritériumra azonban új fogalmat vezettek be, a szervezkedést, amelynek a büntetési tétele is kisebb lett.

7. TÁBLÁZAT. AZ ÁLLAMBIZTONSÁGI VIZSGÁLATI SZERVEK ÁLTAL BÜNTETŐELJÁRÁS ALÁ VONT MAGYAR ÁLLAMPOLGÁROK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA BŰNCSELEKMÉNYEK SZERINT, 1972–1979

	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
<i>Állam elleni bűncselekmények</i>								
Összeesküvés, szervezkedés	6	14	24	8	–	–	13	–
Rombolás	–	–	3	–	–	–	2	–
Izgatás	113	112	96	122	130	112	68	35*
Hazaárulás	–	–	–	1	–	–	–	2*
Kémkedés	17	6	7	3	5	1	5	1*
Feljelentési kötelezettség elmulasztása	13	14	5	1	–	–	4	n. a.
<i>Béke és emberiség elleni bűncselekmények</i>	–	–	–	–	4	–	–	–

206 1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről. Kihirdetve: 1976. április 22.

	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
<i>Politikai jellegű és egyéb bűncselekmények</i>								
Államtitok- és szolgálati titok-sértés	–	9	8	12	12	5	5	6*
Lőfegyverrel, lőszerrel való visszaélés	34	20	3	27	12	7	2	n. a.
Külföldre szökés	16	17	30	14	14	11	3	4*
Tiltott határátlépés	188	174	91	109	104	134	91	61*
Hazatérés megtagadása	117	124	148	89	112	121	121	n. a.
Közösség megsértése	–	5	9	7	9	15	6	n. a.
Egyesületi joggal visszaélés	–	–	–	–	3	–	–	n. a.
Vám- és devizabűntett	44	22	46	17	24	7	7	n. a.
Feljelentési kötelezettség elmulasztása	–	–	–	2	5	6	2	n. a.
Egyéb	29	66	66	26	99	4	18	n. a.
Összesen	577	583	536	438	533	423	347	329

1979-ből az egyes bűncselekménytípusokra vonatkozó adatok hiányosak, illetve a csillaggal jelöltek a június 30-i állapotot tükrözik, a büntetőeljárás alá vont személyek éves összesített száma azonban minden esetben a rendelkezésünkre áll.

Források: A BM III/1. Osztály 1972–1979 közötti munkajelentései (ÁBTL 1.11.9. 10–12. d.); a BM III/1. Osztály értékelő és tájékoztató alosztálya 1972–1974. évi statisztikai jelentései a BM politikai vizsgálati szervek tevékenységéről (ÁBTL 1.11.9. 34-798-55/1973, 34-798-39/1974, 34-798-18/1975. 42. d.); Jelentés az MSZMP XI. kongresszusa határozataiból adódó feladatok végrehajtásáról, 1979. november 20. (ÁBTL 1.11.9. sz. n. 12. d.)

A III/1-b alosztály beosztottjai 1972–1979 között összeesküvés és szervezkedés címén 12 ügyben összesen 65 fő ellen folytattak vizsgálatot. A felelősségre vontak több mint nyolcvan százaléka huszonöt éven aluli fiatal volt. A legtöbben a munkásság köréből kerültek ki, csupán egy csoport akadt, amelynek tagjai a Petőfi Kör mintájára magánlakásokon rendeztek politikai vitákat.²⁰⁷ A hatalom azonban nem tekintette őket valódi ellenfélnek. A III/1. Osztály egy 1970-es

207 ÁBTL 3.1.9. V-159532/1–2. Albert István és társai. Lásd még: ÁBTL 3.1.9. V-159248/1–2. Tomity Lajos és társai.

évek végén készült tanulmányának szerzője is kiemelte, hogy ezeket az összeesküvéseket csupán formális ismérvek miatt lehetett annak minősíteni, s leszögezte, hogy „nincsenek látens jelleggel sem komoly erőcsoportosulást jelentő összeesküvések, szervezkedések hazánkban”.²⁰⁸

A Btk. 1972-től hatályos módosítása szigorításokat is hozott, a legkisebb büntetési tételt számos bűncselekmény esetében hat hónapról egy évre emelték: közéjük tartozott az izgatás, a fegyverrel és lőszerral való visszaélés, az államtitoksértés, a tiltott határátlépés, a hazatérés megtagadása is. Az izgatás tényállásánál a visszaesést is a minősített esetek közé sorolták, amiért kettőtől nyolc évig terjedő szabadságvesztést szabhattak ki. Az izgatásos ügyek száma az 1962–1971 közötti időszakhoz képest kevesebb mint a felére esett vissza, de még mindig az összes eset több mint húsz százalékát tette ki. Az évtized első felében izgatásért indult nyomozás a március 15-i tüntetések szervezői és résztvevői ellen,²⁰⁹ valamint 1973–1974-ben zajlottak le az utolsó izgatásos „íróperek” is.²¹⁰ A minősített esetek száma az évtized második felétől csökkent, a felelősségre vontak több mint felét a fentebb már részletezett alkalmi vagy verbális izgatók alkották, akikről még a III/1. Osztály beszámolójában is megemlítik, hogy nagy többségük nem politikai indítékból követte el tettét.²¹¹ Vegzálásukkal a hatalom azt a célt mindenestre elérte, hogy vigyázó szemét az ezen ügyekben felelősségre vont személyek és családtagjaik, ismerőseik is magukon érezhették.

Míg a III/1-a alosztály 1962-től 1971-ig 158, 1972–1979 között csupán 45 fővel szemben folytatott le vizsgálatot kémkedés gyanúja

208 ÁBTL 4.1. A-2083. 916-241/79. Az állambiztonsági vizsgálati szervek feladatai, együttműködése a bűnügyi szervekkel. 7.

209 Lásd pl. ÁBTL 3.1.9. V-159241/1–8. Szalai Miklós és társai. A rendőrség március 15-i fellépéseiről lásd még Tabajdi–Ungváry, 2008: 361–375.

210 Haraszti Miklós 1973-ban *Darabbér* című szociográfiájáért nyolc hónap börtönt kapott felfüggesztve (vizsgálati anyaga: ÁBTL 3.1.9. V-159604), Konrád György és Szelényi Iván ellen 1974-ben *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* című munkájuk miatt indult izgatás vádjával nyomozás (vizsgálati anyaguk: ÁBTL 3.1.9. V-160493). Utóbbi esetben az eljárás ügyészi felügyelettel végződött, így tulajdonképpen Harasztié tekinthető az utolsó írópernek. Az ügyekről lásd Szőnyi, 2012: II. 280–335.

211 ÁBTL 1.11.9. sz. n. Jelentés az MSZMP XI. kongresszusa határozataiból adódó feladatok végrehajtásáról, 1979. november 20. (12. d.)

miatt. Közülük is csupán néhányan voltak beszervezett ügynökök,²¹² a többiek ellen adatszolgáltatással történő kémkedés, kémkedésre ajánlkozás és kémkedés előkészülete miatt indítottak eljárást. A csökkenő adatokat a vizsgálati osztály munkajelentéseiben azzal magyarázták, hogy a nyugati titkosszolgálatok legális lehetőségeiket kihasználva és a – fentebb már említett – sötét hírszerzés révén szerezték be információik zömét. A megállapítás igazságtartalmát nincs okunk kétségbe vonni, ugyanakkor ne feledjük, az állambiztonságon belül – a kémelhárításnál és a vizsgálati osztályon is – a hatvanas években sokkal inkább tetten érhető volt a korábban berögződött mechanizmusok működése, a kémkedés miatt vád alá helyezettek számában is megmutatkozó kényszeres s a hatalmi pozíciónál fogva javarészt sikeres ellenségkeresés, mint a hetvenes években.

A második világháborúban elkövetett háborús és népellenes bűntettek miatt utoljára 1976-ban nyomozott a III/1. Osztály, egy ügyben négy gyanúsítottat adtak át vádemelési javaslattal az ügyészségnek.²¹³

Az állambiztonsági vizsgálati szervek az 1970-es években a legnagyobb arányban továbbra is az úgynevezett disszidensek (külföldre szökést, tiltott határátlépést, hazatérés megtagadását elkövetők) ügyeivel foglalkoztak, akik az összes eljárás alá vont magyar állampolgár pontosan ötven százalékát tették ki. A munkajelentésekben rendszeresen olvasható, hogy a tiltott határátlépést elkövetők egy része a hatóság félrevezetésével jutott át vagy próbált átjutni az osztrák, illetve a jugoszláv határon. A megfogalmazás azt jelenti, hogy ezek az emberek már útlevélkérelmüket is a külföldön maradás szándékával adták be, vagyis az állambiztonság beosztottjai azokban az esetekben, amikor a kísérlet nem sikerült, operatív úton (magánlevelek jogtalan felbontása vagy besúgók révén) szereztek tudomást a tervezett „disszidálásokról”.

212 Lásd pl. ÁBTL 3.1.9. V-160742/1–2. Nagy István és társa, ÁBTL 3.1.9. V-166994/1–2. Papp Árpád és társa, valamint ÁBTL 4.1. A-3017/27.

213 A nyomozás adatai szerint Csányi László és három társa 1945 elején Érsekújvároott szökött munkaszolgálatosok meggyilkolásában vettek részt. A vádlottakat két év nyolc hónaptól négy és fél évig terjedő szabadságvesztésre ítélték (ÁBTL 3.1.9. V-160592/1–5.). Az ügy semmiféle nyilvánosságot nem kapott a korabeli médiában.

Az 1970-es években egyre több magyar vállalat épített ki kapcsolatokat nyugat-európai és tengerentúli, akár multinacionális cégekkel is, 1972-től pedig megindult a vegyesvállalatok alapítása. A magyar kémelhárításnál a különböző világcégek kelet-európai irodáit, osztályait gazdasági hírszerző szervezeteknek tekintették. Kutakodásaik nyomán, ha kémtevékenységet nem is tudtak bizonyítani, az évek során több korrupciós és más visszaélésekkel kapcsolatos ügy került a felszínre, amelyekben a III/1-a alosztály folytatta le a vizsgálatot. Mivel a Btk.-ban az 1972. januárban hatályba lépett módosítás miatt a társadalmi tulajdon elleni bűntettek, személyi tulajdon elleni bűntettek fejezetet a vagyon elleni bűncselekmények fejezeté váltotta, a III/1. Osztály éves statisztikáiban a vám- és devizabűntettek mellett ezek (pl. hűtlen és hanyag kezelés) és a népgazdaság elleni bűncselekmények (pl. vesztegetés, jogosulatlan külkereskedelmi tevékenység) az egyéb kategóriában kaptak helyet.²¹⁴

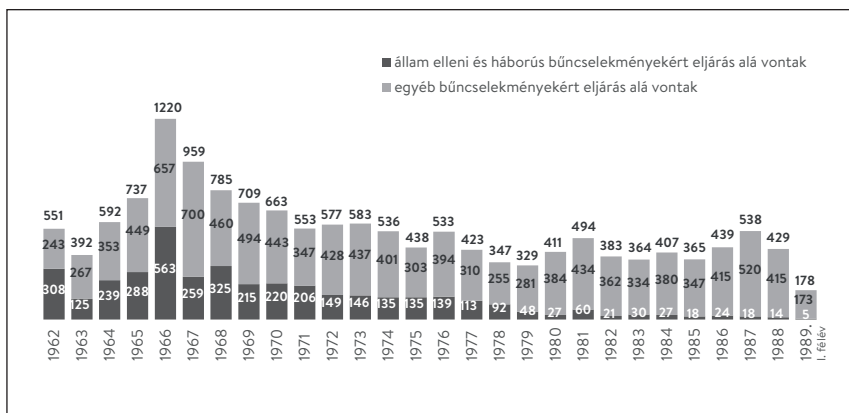
*

A III/1. Osztály és a területi állambiztonsági vizsgálati szervek 1980 és 1989. június között 4008 magyar állampolgárral szemben folytattak nyomozást. Ez éves bontásban átlag 422 főt jelentett, ami további apadást mutat a korábbi időszakokhoz képest (1962–1971: 716 fő/év, 1972–1979: 471 fő/év). Szembeszökő az állam elleni bűncselekmények miatt felelősségre vontak arányának csökkenése. Az 1962 és 1971 között átlagosan negyven százalék az 1972–1979 közötti időszakban huszonöt százalékra mérséklődött, majd az 1980-as évekre először hat százalékra, majd még kevesebbre esett vissza (lásd az 5. ábrát).²¹⁵

214 Lásd ÁBTL 3.1.9. V-159602/1–15. Gláz Tibor és társai, valamint A-2139; vagy ÁBTL 3.1.9. V-160338/1–12. Dévai István és társai. A témával bővebben foglalkozik Borvendég, 2017 és Borvendég, 2018. A táblázat egyéb rubrikájába került például az 1973. januári elhíresült balaszagymati tűzszdráma is, amelyben a vizsgálatot szintén a III/1. Osztály folytatta le (ÁBTL 3.1.9. V-159504/1–4. Pintye László és társai).

215 További összehasonlításként: az 1970-es évek második felében az állam elleni bűncselekmények miatt terheltté nyilvánítottak száma az összes bűnelkövető két ezrelékét, míg 1983-ban már csak kevesebb mint egy ezrelékét tette ki. ÁBTL 4.1. A-2083. 916-241/79. Az állambiz-

5. ÁBRA. AZ ÁLLAMBIZTONSÁGI VIZSGÁLATI SZERVEK ÁLTAL BÜNTETŐELJÁRÁS ALÁ VONT MAGYAR ÁLLAMPOLGÁROK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA, 1962–1989

Források: A BM III/1. Osztály 1962–1989 közötti munkajelentései (ÁBTL 1.11.9. 5–12. d.); a BM III/1. Osztály értékelő és tájékoztató alosztálya 1971–1974. évi statisztikai jelentései (ÁBTL 1.11.9. 42. d.)

Az állam elleni bűncselekmények szinte teljes eltűnésében nagy szerepet játszott az 1979. július 1-jén hatályba lépett Btk. (1978. évi IV. törvény), amelynek irányelveit még 1978 elején hagyta jóvá az MSZMP Politikai Bizottsága.²¹⁶ Az ügy előadója ugyanaz a Rácz Sándor – az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának vezetője – volt, aki 1963-ban a PB elé terjesztette az új büntetőpolitikai doktrína tervezetét.

A Közigazgatási és Adminisztratív Osztálynak a PB által elfogadott javaslatában megállapították, hogy a „szervezett ellenforradalmi tevékenységre” 1972-ben bevezetett két jogi kategória, az összeesküvés és a szervezkedés ebben a formában nem alkalmas e cselekmény differenciálására, mert nem az a különbség, hogy az elkövetők az államrend megdöntését vagy csupán aláásását, illetve gyengítését célozták meg, hanem a cselekedeteik társadalmi veszélyességének

tonsági vizsgálati szervek feladatai, együttműködése a bűnügyi szervekkel. 5. és ÁBTL 1.11.9. sz. n. Jelentés a BM III/1. Osztály 1983. évi munkájáról, 1984. január 31.

216 MNL OL M-KS 288. f. 5/736. ő. e. (1978. január 24.)

foka. Ennek megfelelően az új Btk.-ban a két kategóriát összeesküvés néven ismét összevonták, alapesetének büntetési tételét leszállították az addig a szervezkedésért kiszabható mértékre, minősített eseteinek büntetési tételeit pedig az 1979 előtti összeesküvéséhez igazították. A III/1-b alosztály 1979 után összesen két ügyben (tizenhárom fő ellen) folytatott nyomozást összeesküvés – annak is csupán előkészülete – miatt. Az 1981-es esetnek csak a statisztikában találtam nyomát, az éves munkajelentésben külön nem is említik, 1984-ben pedig az összeesküvés vezetőjének kikiáltott alig tizennyolc éves fiatalembert is „csupán” megrovásban részesítették.²¹⁷

Az 1961-ben elfogadott Btk. szerint az izgatás tényállásánál a célzatosságot nem kellett vizsgálni, 1979. júliustól azonban a PB iránymutatása alapján ez elsődleges szempont lett. Megítélésem szerint a vezető párttestület az állam elleni bűncselekmények propaganda-célú – üzenetként elsősorban a Nyugatnak szánt – visszaszorítása érdekében vitte keresztül, hogy „csak a ténylegesen ellenséges célzatú cselekmények minősüljenek izgatásnak”. Miután a törvénykönyv szövegének készítői a problémát egy kötőszó beiktatásával megoldották,²¹⁸ az izgatásért felelősségre vontak száma az 1970-es évekhez képest a negyedére esett vissza. A központi vizsgálati osztály, amelyhez a minősített esetek tartoztak, évente már csak néhány ilyen ügyben járt el.²¹⁹ Az addig izgatásként kezelt cselekmények nagy részére a jó-

217 ÁBTL 3.1.9. V-164145/1–2. Bárkay Tamás és társai.

218 Az 1961-es Btk. 127. § 1. bekezdése szerint: „Aki mások előtt a) a magyar nemzet, b) a Magyar Népköztársaság, ennek államrendje, az államrend valamely alapintézménye, a Magyar Népköztársaság Alkotmánya, ennek valamely alapelve, c) a Magyar Népköztársaság szövetségi, barátsági vagy együttműködésre irányuló egyéb nemzetközi kapcsolata, d) valamely nép, nemzetiség, felekezet vagy faj, továbbá – szocialista meggyőződésük miatt – egyes csoportok vagy személyek ellen gyűlölet keltésére alkalmas cselekményt követ el, hat hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.” Az 1978-ban elfogadott Btk. 148. §-a 1. bekezdésében pedig ez áll: „Aki mások előtt azért, [kiemelés tőlem – S. I.] hogy a) a magyar nemzet vagy valamely nemzetiség, b) a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendje, c) a Magyar Népköztársaság szövetségi, barátsági vagy együttműködésre irányuló egyéb nemzetközi kapcsolata, d) valamely nép, felekezet vagy faj, továbbá – szocialista meggyőződésük miatt – egyes csoportok vagy személyek ellen gyűlöletet szítson, ennek felkeltésére alkalmas cselekményt követ el, büntetett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

219 1983-ban izgatás miatt indítottak eljárást például a CPG együttes (ÁBTL 3.1.9. V-164155/1–2. Benkő Zoltán és társai) és a Mosoly együttes ellen (ÁBTL 3.1.9. V-164258. Erdős József és társai).

val enyhébb büntetési tételű, nem az állam elleni bűncselekmények közé tartozó közösség megsértése tényállást alkalmazták. Ennek következményeként közösség megsértéséért 1989-ig 1063 főt vontak felelősségre (1962–1971 között 45-öt, 1972–1979 között 51-et), ami az összes eset huszonöt százalékát jelentette, míg izgatásért csak 190-et (1962–1971 között 1851-et, 1972–1979 között 788-at).

A változások hatása elsősorban a rendszer deklarált politikai ellenfeleivel szembeni eljárások esetében érhetőek tetten. Matheovits Ferencet, a Demokrata Néppárt volt országgyűlési képviselőjét és négy vádlott-társát, akik egymás között beszélgetve ártatlan terveket szövögettek a reménybeli demokratikus változások utáni időkre, 1964-ben még hosszú börtönbüntetésre ítélték.²²⁰ Ezzel szemben az 1970-es évek második felétől szerveződött ellenzéki mozgalmak képviselői elleni fellépés elméletileg el sem jutott az állambiztonsági vizsgálati osztályig. Egy 1986 végi jelentés szerint 1978–1986 között a III/1. Osztály az „ellenséges ellenzékhez” tartozókkal szemben „saját nevében” nem nyomozott. Ugyanakkor ezen időszakban folyt ellenük vizsgálat sajtórendészeti vétség,²²¹ közösség megsértése és hivatalos személy elleni erőszak miatt. Az éves munkabeszámolóknak is viszszatérő szereplői voltak a „belső ellenséges és ellenzéki csoportok radikális elemei”. „Fellépéseik korlátozására, visszaszorítására – a politikai és más állami döntésekkel összhangban – differenciált büntetőeljárási és államigazgatási intézkedéseket hajtottunk végre” – írták velük kapcsolatban például 1983 elején.²²² Az ellentmondást az említett 1986-os jelentés oldja fel: „A nyomozási cselekményeket, illetőleg a szabálysértési intézkedéseket más belügyi szervekkel együttműködve vagy nevükben többségében az Osztály vizsgálói hajtották végre, illetve közvetlenül segítették.”²²³

220 Matheovitsék peréről lásd Tabajdi, 2013.

221 A sajtótermékek engedély nélküli előállítás és terjesztése korábban bűncselekménynek minősült, s egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntethették. Az új Btk.-ban már csupán vétségként szerepelt, és pénzbüntetést lehetett kiszabni érte.

222 ÁBTL 1.11.9. 34-59/1983. Jelentés a BM III/1. Osztály 1982. évi munkájáról, 1983. január 31. 7.

223 ÁBTL 1.11.9. 34-479/86. A vizsgálati szervek és az operatív szervek együttműködése az ellenséges ellenzéki tevékenységi ügyekben, 1986. november 28. (25. d.)

8. TÁBLÁZAT. AZ ÁLLAMBIZTONSÁGI VIZSGÁLATI SZERVEK ÁLTAL BÜNTETŐELJÁRÁS ALÁ VONT MAGYAR ÁLLAMPOLGÁROK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA BŰNCSELEKMÉNYEK SZERINT, 1980–1989

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
<i>Állam elleni bűncselekmények</i>										
Összeesküvés (előkészülete)	–	3	–	–	10	–	–	–	–	–
Izgatás	26	45	18	28	11	15	16	14	12	5
Kémkedés	1	7	3	2	6	3	8	4	2	–
Feljelentési kötelezettség elmulasztása	–	5	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>Egyéb kiemelt közrend és köznyugalom elleni bűncselekmények</i>										
Államtitok- és szolgálati titok-sértés	6	22	13	14	7	7	12	9	15	2
Lőfegyverrel, lőszerrel való visszaélés	52	87	66	47	89	118	114	131	136	45
Külföldre szökés	8	14	8	15	14	25	10	20	26	8
Tiltott határátlépés	128	144	92	58	57	47	50	61	78	61
Ember-csempészés	3	3	3	8	16	6	2	34	14	2
Külföldön tartózkodás szabályainak kijátszása	27	19	25	9	16	6	3	7	4	–
Közösség megsértése	111	111	125	96	108	90	139	147	103	33
Egyesületi joggal visszaélés	–	–	–	–	–	–	1	–	–	–
Sajtórendészeti vétség	–	–	–	–	2	2	–	2	6	–
Vám- és devizabűntett	7	12	2	45	27	1	51	60	4	–

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Vesztegetés	21	1	–	5	3	3	2	10	4	–
Feljelentési kötelezettség elmulasztása	4	11	14	13	10	12	4	12	8	–
Egyéb	17	10	14	24	31	30	27	27	17	22
Összesen	411	494	383	364	407	365	439	538	429	178

Források: A BM III/1. Osztály 1980–1989 közötti munkajelentései (ÁBTL 1.11.9. 8–9., 12. d.)

A III/1-a alosztály 1980 és 1989 között összesen 36 személy ellen folytatott vizsgálatot kémkedés vádjával, közülük 7 tekinthető be-szervezett ügynöknek, a többieknél adatszolgáltatással elkövetett kémkedést, kémkedésre ajánlkozást vagy kémkedés előkészületét állapították meg;²²⁴ utóbbi két kategória büntetési tételét az 1979. júliusban hatályba lépett Btk.-ban lejjebb is szállították.

Az állam- és szolgálati titok megsértése miatt indított eljárások a korábbi nagyságrendet tükrözték (1962–1971: 112 fő, 1972–1979: 57 fő, 1980–1989: 107 fő). Ezekben az esetekben a felelősségre vonás alapját főként a gazdasági szerveknél gondatlanságból elkövetett ügykezelésszabályzat-sértések képezték. Az ügyeket általában szignalizációval zárták le. Az 1982-es munkajelentésben említene egy olyan esetet, amikor szándékosan, későbbi külföldi értékesítés céljával tulajdonítottak el szolgálati titkot tartalmazó iratokat.

Robbanóanyaggal, robbantószerrel, fegyverrel és lőszerral való visszaélés miatt kiugróan magas számú terhelttel, összesen 885 fővel szemben vizsgálódott a III/1. Osztály és területi szervei, ez a szám 1962 és 1971 között 190, míg 1972 és 1979 között 105 volt. Az emelkedés oka nagy valószínűséggel az orrvadászat terjedése, illetve az arra irányuló nagyobb hatósági figyelem volt, amire az osztály munkajelentéseiben többször is utaltak, s rendszeresen megjegyezték, „hogypolitikai motiváció egyetlen esetben sem forgott fenn”.

Az új Btk.-ban a hazatérés megtagadása helyébe a külföldön tartózkodás szabályainak kijátszása lépett. Az említett 1978. januári

224 A jelentősebb ügyek közül néhány: ÁBTL 3.1.9. V-163430/1–5. Rimner Gábor és társai; ÁBTL 3.1.9. V-165079/1–5. Belovai István; ÁBTL 3.1.9. V-166367/1–4. Vadász Miklós és társai.

PB-határozattal összhangban²²⁵ egy 1979-es belügyminiszteri utasítás úgy rendelkezett, hogy attól kezdve minden esetben egyénileg meg kell vizsgálni, hogy az illető személy külföldön maradása jelentősen sérti-e a Magyar Népköztársaság érdekeit.²²⁶ Mivel a III/1. Osztály szerint ez jogértelmezési problémákat vetett fel, így azok ellen folytatták le az eljárást, akik állam- vagy szolgálati titok birtokában voltak – ők a „hazatérést megtagadókhoz” képest számottevően kisebb kontingenst alkottak. Az 1980-as évek közepére a tiltott határátlépésért az állambiztonsági vizsgálati szervek által eljárás alá vont magyar állampolgárok száma is visszaesett. A világútlevél 1988-as bevezetése után az osztály vezetése fel is vetette, hogy megfontolandó lenne a büntett alapeseteinek dekriminalizálása, szabálysértéssé nyilvánítása. Az állambiztonsági vizsgálati szervek mindezek ellenére a legnagyobb arányban 1980–1989 között – a korábban vizsgált időszakokhoz hasonlóan – az úgynevezett disszidensek különböző csoportjai ellen jártak el (huszonnyolc százalék, 1131 fő).²²⁷

A gazdasági bűncselekmények közül az 1980-as években is a kiemelkedően nagy vagyoni hátrányt okozó ügyek kerültek a III/1. Osztály kihallgatótisztjei elé. A gyanúsítottak általában a külkereskedelemben vagy ahhoz kapcsolódó területen dolgozó vezető beosztású személyek voltak, a vádpontok között a devizagazdálkodás megsértése, a csempészet és a vámorgazdaság mellett többször szerepelt a jogosulatlan külkereskedelmi tevékenység, a hűtlen és a hanyag kezelés is.²²⁸

225 Az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának az 1978. január 24-i PB-ülésre készített javaslatában kifejtették: felmerült, hogy a jogellenes külföldön tartózkodás az ENSZ Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányához való 1976-os magyar csatlakozás miatt ne legyen bűncselekmény, de ezt végül a koordinációs bizottság (tagjai: a belügy- és az igazságügy-miniszter, a Legfelsőbb Bíróság elnöke, valamint a legfőbb ügyész) nem támogatta, mivel – szól az érvelés – „ösztönzést adna az ország büntetlen elhagyására”. MNL OL M-KS 288. f. 5/736. ő. e. (1978. január 24.) A külföldön tartózkodás szabályának kijátszása tényállás csak 1990. január 1-jével került ki a Btk.-ból.

226 ÁBTL 4.2. 10-21/24/1979. A belügyminiszter 24/1979. (IX. 25.) számú utasítása a tiltott határátlépés és a hasonló jellegű bűncselekmények ügyében a felderítő és megelőző intézkedésekről, illetve a nyomozások elrendeléséről.

227 A statisztikákban először szerepeltek külön rubrikában az embercsempészek, addig a tiltott határátlépők között tüntették fel őket.

228 Néhány ügy a jelentősebbek közül: ÁBTL 3.1.9. V-164535/1–12. Récsei Józsefné és társai; ÁBTL 3.1.9. V-164140/1–5. Csima Ferenc és társai; ÁBTL 3.1.9. V-164200/1–20. Görgényi Mik-

Mindezzel párhuzamosan, ahogy ezt korábban már jeleztem, a külföldi állampolgárok elleni eljárások száma jelentősen emelkedett. A berlini fal felépítését követő évben, 1962-ben fordult elő először, hogy NDK-s állampolgárok Magyarország területéről próbáltak meg illegálisan Nyugatra jutni. Számuk a következő években ugrásszerűen nőtt, sőt a paletta lengyel, csehszlovák, román állampolgárokkal színesedett. Jugoszláv állampolgárok eleinte szinte kizárólag befelé irányuló tiltott határátlépés miatt akadtak horogra, később főként az NDK-sok átsegítésében jeleskedtek (elsősorban úti okmányaik áruba bocsátásával), az 1960-as évek végétől ugyanis egyre többen próbáltak a kevésbé ellenőrzöttnek vélt déli határszakaszon átjutni. Az illegális határátlépést megkísérlő külföldi állampolgárokkal szemben kizárólag a III/1. Osztály (a III/1-a alosztály) járhatott el.²²⁹ A szocialista országokból érkezőket, ha más bűncselekményt nem követtek el, Magyarországon nem vonták felelősségre, hanem a megkötött kétoldalú megállapodások, jogsegélyegyezmények alapján, a szovjet tábor egységessége jegyében átadták hazájuk (állambiztonsági) szerveinek.²³⁰ Az NDK Állambiztonsági Minisztériuma és a III. Főcsoportfőnökség között a tiltott határátlépést megkísérlő keletnémet állampolgárok növekvő száma miatt szoros együttműködés alakult ki, a Stasi operatív csoportja az 1960-as évek közepétől minden nyáron a Balatonhoz települt.²³¹ A kapcsolatnak a vizsgálati osztály működési irataiban is nyoma maradt. Az 1973-as munkajelentésben szerepel, hogy abban az évben a III/1. Osztály, a III/II. Csoportfőnökség és a Stasi több közös operatív akciót is végrehajtott, amelynek

lós és társai. A III/1-a alosztály 1987–1988-ban társadalmi pozíciójuk miatt folytatta le a nyomozást Szabadits Antal, a Budapest V. kerületi tanács elnökhelyettese és Ács István, a kerületi ingatlankezelő vállalat igazgatójának vesztegetési ügyében (ÁBTL 3.1.9. V-166971/1–6.).

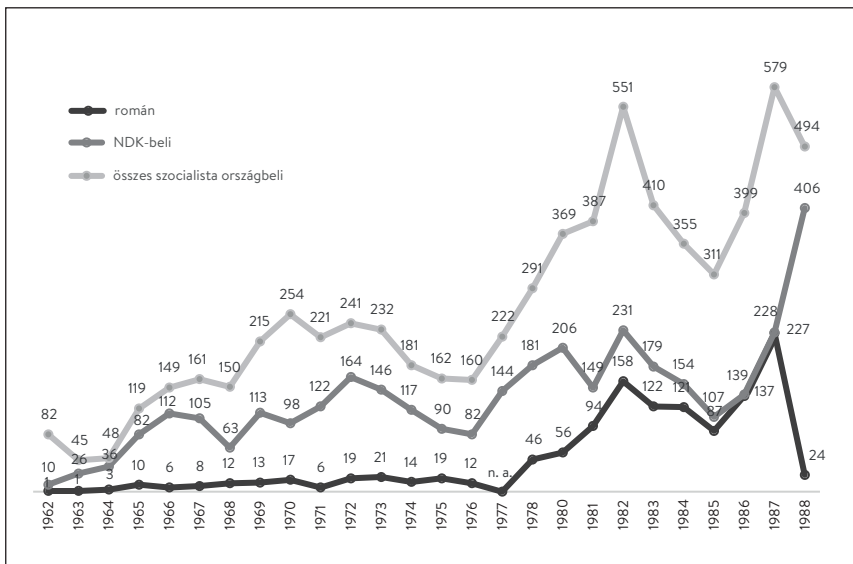
229 ÁBTL 4.2. 10-24/1/1967. A belügyminiszter-helyettes 01/1967. (I. 10.) számú parancsa a tiltott határátlépés (Btk. 203. §) miatt elrendelt nyomozások lefolytatásának szabályozásáról.

230 A belügyi szerveknek szánt részletes szabályozást lásd ÁBTL 4.2. 10-21/46/1964. A belügyminiszter 0046/1964. (XII. 9.) számú parancsa az érvénytelen úti okmánnyal vagy úti okmánnyal nem rendelkező külföldi állampolgároknak a határon történő beléptetésével, illetve a határon történő elfogásával kapcsolatos eljárásról.

231 Az NDK-beli és a magyar állambiztonsági szervek együttműködéséről, a Stasi operatív csoportjának magyarországi tevékenységéről lásd Jobst 2015 és Slachta 2016.

legfőbb eredményeként „embercsempész futárokat” érték tetten, s még a bevett gyakorlaton is túltettek azzal, miként a beszámolóban olvasható, hogy a „vizsgált egyes ügyek terhelteit kiadtuk Berlinbe, nyilvános bírói tárgyaláson történő kihallgatás céljából”.²³²

6. ÁBRA. AZ ÁLLAMBIZTONSÁGI VIZSGÁLATI SZERVEK ÁLTAL BÜNTETŐELJÁRÁS ALÁ VONT SZOCIALISTA ORSZÁGOKBELI ÁLLAMPOLGÁROK SZÁMÁNAK ALAKULÁSA, 1962–1988²³³

Források: A BM III/1. Osztály 1962–1989 közötti munkajelentései (ÁBTL 1.11.9. 5–12. d.); a BM III/1. Osztály értékelő és tájékoztató alosztálya 1971–1974. évi statisztikai jelentései (ÁBTL 1.11.9. 42. d.)

Az 1970-es évek végétől az NDK-sok mellett egyre több román állampolgár (köztük számos magyar nemzetiségű) kísérelt meg a Ceaușescu-rendszer elől Magyarországra, illetve azon át Nyugatra menekülni. Akik az ország területére érvényes útlevél nélkül ér-

232 ÁBTL 1.11.9. 34-13/5/1974. Jelentés a BM III/1. Osztály 1973. évi munkájáról, 1974. január 15. (10. d.)

233 Az 1979-es évre vonatkozóan nem rendelkezünk részletes adatokkal.

keztek, s még a határ közelében kézre kerültek, azokat a hatályos belügyminiszteri utasítás értelmében rövid úton visszatoloncolták. Akiket már egy másik országba irányuló tiltott határátlépés közben fogtak el, először a III/1. Osztály őrizetébe kerültek, majd őket is átadták a román hatóságoknak.²³⁴ A helyzet 1988-ban változott meg, amikor a politikai vezetés már nem tehetette meg, hogy az akkor már havonta mintegy ezer romániai magyar menekültet visszafordítsa.

A létező szocializmusból hazánkon keresztül a szabad világba igyekvők egészen 1989-ig adták munkát a III/1-a alosztály beosztottjainak: ők tették ki a keleti tömb országaiból eljárás alá vont külföldiek szinte egészét, sőt az 1980-as években az összes eljárás alá vont személy felét.

234 ÁBTL 4.2. 10-21/24/1979. A belügyminiszter 24/1979. (IX. 25.) számú utasítása a tiltott határátlépés és a hasonló jellegű bűncselekmények ügyében a felderítő és megelőző intézkedésekről, illetve a nyomozások elrendeléséről.

A VEZETŐI ÁLLOMÁNY

101

A Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnöksége 1962. augusztus 15-i felállítása után III/1-es fedőkódot kapott állambiztonsági vizsgálati osztályon működésének végéig, 1989. szeptember 30-ig három osztályvezető, kilenc osztályvezető-helyettes (közülük hárman egyúttal alosztályvezetők is voltak), harminc alosztályvezető és legalább harmincöt alosztályvezető-helyettes váltotta egymást²³⁵ (lásd a 9. táblázatot). A hetvenhét posztot negyvenkilenc rendőrtiszt töltötte be, közülük negyvennyolcnak ismerjük kilétét, a legidősebb 1911-ben, a legfiatalabb 1955-ben született. Az egész tiszti állományt is reprezentáló vezetői réteg egységes vizsgálata részben a hosszú időszak, részben a generációs különbségek miatt nem hozna eredményt. Ugyanakkor ez az első pillantásra heterogén társaság két nagy, márkánsan elkülöníthető csoportra osztható. Az első meghatározó élménye és viszonyítási pontja 1956: a forradalom alatti „helytállás”, kitarthatás a párt mellett, közös részvétel a „rendteremtésben”, a „dolgozó nép” hatalmának helyreállításában, vagyis a megtorlásban. Az ehhez a csoporthoz tartozó harmincnégy rendőrtiszt 1911 és 1935 között született, heten az 1910-es években, a derékhad, húszan az 1927 és 1933 közötti hat évben. A második csoportba sorolható tizennégy vezető 1940 és 1955 között született, vagyis már a Kádár-korszak-

235 Az osztályvezetők, helyetteseik és az alosztályvezetők névsora teljes. Az alosztályvezető-helyettesek közül egy névvel biztosan adós vagyok. A „b” alosztály 1980 és 1982 között hivatalban lévő helyettes vezetőjéről annyit tudok, hogy váratlanul helyezték át más területre. A „c” alosztályon 1982–1989 között ismereteim szerint három alosztályvezető-helyettes működött egymás után, azonban a rendelkezésre álló dokumentumok hiányos volta miatt nem zárható ki, hogy eggyel többen voltak. A többi néhány hónapos, féléves lyuk esetében – amint ez az osztály munkajelentéseiből is többször kitűnik – az a legvalószínűbb, hogy azokban az intervallumokban a poszt betöltetlen volt, bár teljesen ennek ellenkezőjét sem tudom kizárni.

ban – közülük is tizenketten 1962 után – töltötték be 18. életévüket, a forradalom, esetleg a megtorlás idején is gyerekek voltak.

9. TÁBLÁZAT. A BM III/1. OSZTÁLYÁNAK VEZETŐI ÁLLOMÁNYA, 1962–1989

OSZTÁLYVEZETŐK	
Köteles István (1927, Pusztai Erzsébet)	1962. február 1. – 1964. július 31.
Deák József, dr. (1919, Bartók Margit)	1964. augusztus 1. – 1974. december 31.
Wéber Gyula, dr. (1931, Gergáczy Ágnes)	1975. január 1. – 1989. július 31.
Pajcsics József, dr. (1945, Baranyai Irma)	1989. augusztus 1. – 1989. szeptember 30. (megbízott)
OSZTÁLYVEZETŐ-HELYETTESEK	
Szabó Lajos, dr. (1929, Iván Rozália)	1962. szeptember 1. – 1962. december 20.
Wéber Gyula, dr. (1931, Gergáczy Ágnes)	1962. december 20. – 1972. szeptember 30.
Bruzsa Gábor, dr. (1930, Pál Katalin)	1972. október 16. – 1975. június 30.
Kujalek János, dr. (1931, Besse Erzsébet)	1975. október 1. – 1980. január 31.
Könczöl István, dr. (1929, Németh Teréz)	1980. május 1. – 1986. szeptember 30.
Pajcsics József, dr. (1945, Baranyai Irma)	1986. október 1. – 1989. szeptember 30.
TÖRZSALOSZTÁLY	
Alosztályvezetők	
Könczöl István, dr. (1929, Németh Teréz)	1977. január 1. – 1980. április 30.
Pajcsics József, dr. (1945, Baranyai Irma)	1980. május 1. – 1986. szeptember 30.
Orbán Vilmos, dr. (1940, Wagmann Margit)	1986. október 1. – 1989. szeptember 30.
Alosztályvezető-helyettesek	
Finszter Géza, dr. (1945, Finszter Margit)	1977. január 1. – 1982. november 30.
Kardos László, dr. (1948, Gyalog Teréz)	1983. január – 1984. március
Havlicsek József, dr. (1947, Horváth Valéria)	1984–1989

KÉMELHÁRÍTÓ VIZSGÁLATI ALOSZTÁLY²³⁶**Alosztályvezetők**

Wéber Gyula, dr. (1931, Gergáczy Ágnes)	1962. szeptember 1. – 1962. december 19.
Blaskó Lajos, dr. (1927, Balogh Mária)	1962. december 20. – 1975. április 30.
Kugler Ferenc (1927, Móricz Franciska)	1975. május 1. – 1982. november 30.
Finszter Géza, dr. (1945, Finszter Margit)	1982. december 1. – 1984. május 31.
Kacsóh József, dr. (1946, Kovács Erzsébet)	1984. június 1. – 1989

Alosztályvezető-helyettesek

Blaskó Lajos, dr. (1927, Balogh Mária)	1962. szeptember 1. – 1962. december 19.
Kujalek János (1931, Besse Erzsébet)	1962. szeptember 1. – 1972. október 15.
Könczöl István, dr. (1929, Németh Teréz)	1963. május 15. – 1964. november 30.
Kugler Ferenc (1927, Móricz Franciska)	1964. május 15. – 1971. június 30.
Kugler Ferenc (1927, Móricz Franciska)	1972. október 16. – 1975. április 30.
Csongrádi József, dr. (1929, Bágyon Mária)	1975. május 1. – 1984. április 30.
Zalai Péter, dr. (1948, Róna Márta)	1984/1986 – 1989. február 28.
Vágó Ervin, dr. (1955, Juhász Ilona)	1989. március 1. – 1989. szeptember 30.

BELSŐREAKCIÓ-ELHÁRÍTÓ VIZSGÁLATI ALOSZTÁLY**Alosztályvezetők**

Bruzsa Gábor, dr. (1930, Pál Katalin)	1962. szeptember 1. – 1972. október 15.
Kujalek János, dr. (1931, Besse Erzsébet)	1972. október 16. – 1975. szeptember 30.
Bölcsházi Ottó, dr. (1928, Miskolci Erzsébet)	1975. október 1. – 1983. április 30.
Orbán Vilmos, dr. (1940, Wagmann Margit)	1983. május 1. – 1986. szeptember 30.
Kardos László, dr. (1948, Gyalog Teréz)	1986. október 1. – 1989. február 28.
Zalai Péter, dr. (1948, Róna Márta)	1989. március 1. – 1989. szeptember 30.

 236 Az alosztályon 1971-ig két alosztályvezető-helyettesi poszt volt.

Alosztályvezető-helyettesek²³⁷	
Csillag György (1921, Baruch Ilona)	1957. február – 1967. február 28.
Kemény Béla (1911, Schlésinger Róza)	1960. január 1. – 1964. március 31.
Beck György, dr. (1932, Wiener Franciska)	1964. december 1. – 1965. július 31.
Antal József, dr. (1933, Tingnisz Rozália)	1965. szeptember 1. – 1968. március 31.
Varga József, dr. (1932, Szipina Erzsébet)	1967. március 1. – 1970. május 1.
Bölcsházi Ottó, dr. (1928, Miskolci Erzsébet)	1968. május 15. – 1975. szeptember 30.
Benedek Endre, dr. (1928, Halász Jolán)	1970. június 1. – 1971. június 30.
Pajcsics József, dr. (1945, Baranyai Irma)	1976 – 1980. április 30.
?	1980–1982
Orbán Vilmos, dr. (1940, Wagmann Margit)	1982. október 1. – 1983. április 30.
Gärtner Róbert (1935, Lepage Margit)	1983. május. 1. – 1989. szeptember 30.
KATONAI ELHÁRÍTÓ VIZSGÁLATI ALOSZTÁLY	
Alosztályvezetők	
Takács István (1911, Zsidó Anna)	1962. május 1. – 1968. január 31.
Zsótér Sándor, dr. (1929, Zsótér Julianna)	1968. február 1. – 1971. június 30.
Csillag György (1921, Baruch Ilona)	1971. július 1. – 1976. október 31.
Zsótér Sándor, dr. (1929, Zsótér Julianna)	1976. november 1. – 1984. március 31.
Kardos László, dr. (1948, Gyalog Teréz)	1984. április 1. – 1986. szeptember 30.
Szabó Zoltán, dr. (1948, Habinyák Erzsébet)	1986. október 1. – 1989. szeptember 30.
Alosztályvezető-helyettesek²³⁸	
Markotán István (1925, Szeibert Ilona)	1962. május 1. – 1963. január 15.
Csiki István (1924, Török Zsófia)	1963. február 15. – 1964. május 31.
Zsótér Sándor, dr. (1929, Zsótér Julianna)	1971. július 1. – 1976. október 31.
Szenes Ernő (1929, Ruzsa Ilona)	1977. június 1. – 1982. március 31.

237 Az alosztályon 1971-ig két alosztályvezető-helyettesi poszt volt.

238 1964 és 1971 között az alosztályon nem volt alosztályvezető-helyettesi poszt.

Szabó Zoltán, dr. (1948, Habinyák Erzsébet)	? – 1986. szeptember 30.
Tündik Sándor, dr. (1950, Elek Róza)	1986. október 1. – 1988. április
Szövényi György, dr. (1955, Boros Erzsébet)	? – 1989
NÉPGAZDASÁG-VÉDELMI VIZSGÁLATI ALOSZTÁLY	
Alosztályvezető²³⁹	
Csillag György (1921, Baruch Ilona)	1967. március 1. – 1971. június 30.
ÉRTÉKELŐ-TÁJÉKOZTATÓ ALOSZTÁLY	
Alosztályvezetők	
Rozsnyai László (1916, Boros Mária)	1962. szeptember 1. – 1971. október 31.
Kása Tibor, dr. (1931, Pete Zsófia)	1971. november 1. – 1976. július 31.
Alosztályvezető-helyettes²⁴⁰	
Kása Tibor, dr. (1931, Pete Zsófia)	1964. október 1. – 1971. június 30.
JOGÜGYI ALOSZTÁLY	
Alosztályvezetők²⁴¹	
Sepsei György, dr. (1926, Kádár Julianna)	1959. november 1. – 1964. november 30.
Könczöl István, dr. (1929, Németh Teréz)	1964. december 1. – 1976. december 31.
BÖRTÖNELHÁRÍTÓ ALOSZTÁLY	
Alosztályvezetők	
Hermann István (1914, Rácz Julianna)	1962. május 15. – 1969. június 30.
Tóth Imre (1922, Czinege Márta)	1969. július 1. – 1977. október 31.
Fehér Gyula, dr. (1931, Katona Mária)	1977. december 1. – 1986. augusztus 31.
Wagner György, dr. (1940, Hoffmann Erzsébet)	1986. szeptember 1. – 1989

239 Az alosztályon nem volt alosztályvezető-helyettesi poszt.

240 Az alosztályon 1962–1964 között és 1971-től nem volt alosztályvezető-helyettesi poszt.

241 Az alosztályon nem volt alosztályvezető-helyettesi poszt.

Alosztályvezető-helyettesek	
Tóth Imre (1922, Czinege Márta)	1959. április – 1969. június 30.
Pásztor Mihály (1924, Kovács Erzsébet)	1969. július 1. – 1975. november 30.
Fehér Gyula, dr. (1931, Katona Mária)	1976. január 1. – 1977. november 30.
Wágner György, dr. (1944, Hoffmann Erzsébet)	1977. december 1. – 1986. augusztus 31.
Lieszkovszky László (1951, Macska Teréz)	1986. szeptember 1. – 1989. szeptember 30.
ÓRSÉGI ALOSZTÁLY	
Alosztályvezetők²⁴²	
Sas Imre (1918, Klein Hani)	1959. december 1. – 1971. október 31.
Zakar János, dr. (1928, Antal Julianna)	1971. november 1. – 1983. február 28.
Gantner László (1940, Kisgyörgy Franciska)	1983. március 1. – 1989. szeptember 30.
Alosztályvezető-helyettesek	
Sötér Antal (1913, Nagy Lujza)	1959. február 1. ²⁴³ – 1969. január 31.
Zakar János, dr. (1928, Antal Julianna)	1969. március 15. – 1971. június 30.
ANYAGI ÉS PÉNZÜGYI ALOSZTÁLY	
Alosztályvezető	
Dornics József (1931, Hiedl Borbála)	1967. március 1. – 1971. június 30.

Forrás: Az állambiztonsági szervek nyílt és titkos állományú alkalmazottainak iratai (ÁBTL 2.8.1. és 2.8.2.)

Az első csoportba sorolt harmincnégy vezető közül harmincháromnak fennmaradt a személyi dossziéja, ami részletes bepillantást enged életútjukba.²⁴⁴ Családi hátterüket tekintve tizenketten szegényparaszti környezetből érkeztek, tizenegyen iparos felmenővel rendelkeztek. Bányában vagy a nagyiparban dolgozó családból csak hárman származtak. A társadalmi ranglétrán legmagasabban két MÁV-segédtsízt apa állt.

242 Az alosztályon 1971-től nem volt alosztályvezető-helyettesi poszt.

243 1956-tól a házifogda parancsnokhelyettese elnevezéssel ugyanazt a posztot töltötte be.

244 Benedek Endre esetében csak az 1957 és 1971 közötti karrierjéről rendelkezünk forrásokkal.

Az eredeti végzettségüket tekintve a 18. életévüket 1945 előtt be-töltött, vagyis az 1911 és 1926 között született tizenhárom későbbi ve-zető közül hárman csak az elemi iskolát végezték el, kilencen valami-lyen szakmát tanultak, amelyben hosszabb ideig dolgoztak is. Csupán egy akadt közöttük, aki leérettségizett, de a numerus clausus miatt nem vették fel az egyetemre, így cipőfelsőrész-készítő lett. Katona-ként nyolcan, munkaszolgálatosként négyen vettek részt a második világháborúban; utóbbiak közül egy a német koncentrációs táboro-akat is megjárta.

Az 1927 és 1935 között születettek között négyen szintén csak az elemi iskolát járták ki, egyikük négy polgárit végzett, négyen szerez-tek szakmunkás-képesítést, de választott szakmájukat már nem, vagy csak rövid ideig gyakorolták. Öten tettek érettségi vizsgát, egyikük pedig gimnáziumi tanulmányát félbehagyva vonult be az ÁVH-hoz. Egy fő közgazdasági főiskolát végzett. A legfiatalabbak közül a pol-gári életben négyen szereztek nappali tagozaton jogi oklevelet, ők – mint az új rendszer neveltjei – az iskolapadból gyakorlatilag rögtön a vizsgálati osztályra kerültek.²⁴⁵

A III/1. Osztály 1962 utáni vezetői közül, ahogy ezt a pártállami rendszer teljes időszakában a politikai rendőrség – és valamen-nyi fegyveres testület – beosztottjaitól elvárták, mindenki tagja volt a kommunista pártnak. Az 1930-as években, illetve az 1940-es évek elején négyen beléptek a szociáldemokrata pártba, de 1945-ben átigazoltak a kommunistákhoz.²⁴⁶ Rajtuk kívül még ketten voltak SZDP-tagok a világháború utáni években.²⁴⁷ Az osztálynak két olyan vezető beosztású tisztje akadt – mindketten rövid időt töltöttek az osztályon –, akik kapcsolatban álltak az illegális kommunista párttal, önéletrajzuk szerint 1944-ben az ellenállási mozgalomban is részt

245 Köztük a későbbi osztályvezető, Wéber Gyula 1953-ban, Antal József és Varga József 1956-ban, Beck György 1957-ben.

246 Kemény Béla (1931), Takács István (1935), Sötér Antal (1938) és Hermann István (1943).

247 Csillag György 1945–1947 között, Tóth Imre 1946-tól 1948-ig, a Magyar Dolgozók Párt-ja megalakulásáig volt az SZDP tagja. Csillagot tekinthetjük kriptokommunistának, önéletrajza szerint 1946-ban vezetői utasításra kellett az SZDP-ben maradnia. ÁBTL 2.8.1. 10162.

vettek.²⁴⁸ A legtöbben azonban röviddel a hivatásos állományba kerülésük előtt vagy kevéssel azután nyertek felvételt a párt soraiba.

A III/1. Osztály 1962 utáni vezetőgárdájának tagjai közül huszonheten már az 1956-os forradalom előtt a politikai rendőrség valamelyik részlegének kötelékébe tartoztak: hárman 1945–1946-ban a Politikai Rendészeti Osztályon (PRO), öten 1948–1949-ben a BM ÁVH-nál, hárman ugyanabban a két évben a Honvédelmi Minisztérium Katona Politikai Csoportfőnökségén, illetve (1949. februártól) Katonai Elhárító Főcsoportfőnökségén (Katpol), tízen 1950–1953-ban az önálló, hatan 1953–1956-ban az újra a BM-be integrált államvédelemnél kezdték szolgálatukat.²⁴⁹ Öt tisztnek indult 1957–1962 között a BM II. (Politikai Nyomozó) Főosztályán s csak kettőnek 1962 után, a BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökségen a politikai rendőri pályafutása.²⁵⁰ A kép még jobban kitisztul, ha tudjuk, hogy ez utóbbi hét tiszt közül négyen már 1956 előtt is vagy rendőrök voltak, vagy a büntetés-végrehajtás területén dolgoztak.²⁵¹

Az 1956-os forradalom kirobbanásakor tizenketten szolgáltak az „ávéghásított” Belügyminisztérium valamelyik vizsgálati részlegénél. A vizsgálati főosztályon – „érkezési sorrendben” – Kása Tibor, Kujalek János, Szabó Lajos (1951), Kugler Ferenc (1952), Rozsnyai László, Wéber Gyula (1953), Antal József, Csillag György és Varga József (1956), a BM Budapesti Főosztálya vizsgálati alosztályán Fehér Gyula (1952), a katonai elhárító főosztály vizsgálati osztályán, az akkori III/5. Osztályon Takács István és Zsótér Sándor (1951). Közülük a forradalom kitörésekor ketten töltötték be vezetői tisztséget. Szabó Lajos 1955-től a BM Vizsgálati Főosztály Felügyeleti Osztályát irányította (1952–1953-ban már alosztályvezető-helyettes, 1954–1955-ben

248 Csiki István és Markotán István.

249 PRO: Csillag György (1945), Kemény Béla, Hermann István (1946); BM ÁVH: Pásztor Mihály (1948; 1953-ban leszerelték), Bruzsa Gábor, Csiki István, Kása Tibor, Szabó Lajos (1949); Katpol: Takács István (1948), Markotán István, Rozsnyai László (1949); ÁVH: Csongrádi József, Kugler Ferenc (1950), Dornics József, Kujalek János, Szenes Ernő, Zsótér Sándor (1951), Fehér Gyula, Zakar János (1952), Könczöl István, Wéber Gyula (1953), Blaskó Lajos, Sepsei György, Tóth Imre (1954; 1955-ben leszerelt), Antal József, Varga József (1956).

250 BM II. Főosztály: Benedek Endre, Beck György, Sótér Antal (1957), Sas Imre (1959), Deák József, Gärtner Róbert (1960); BM III. Főcsoportfőnökség: Köteles István (1962), Bölcsházi Ottó (1967).

251 Benedek Endre, Sótér Antal, Sas Imre és Deák József.

a belsőreakció-elhárító vizsgálati osztály helyettes vezetője volt), Takács István addigi osztályvezető-helyettes pedig az év júliusában vette át a katonai vizsgálati osztály vezetését. A többi huszonkettő későbbi vezető közül további tizenegy viselt még ávéhás parolit 1956 októberében (Blaskó Lajos, Bruzsa Gábor, Csiki István, Csongrádi József, Hermann István, Kemény Béla, Könczöl István, Markotán István, Sepsei György, Szenes Ernő, Zakar János), ketten rendőrtisztként (Deák József, Sas Imre), hárman a büntetés-végrehajtásnál (Benedek Endre, Dornics József, Sőtér Antal) szolgáltak, egy fő sorkatonai idejét töltötte (Gärtner Róbert). Öten civilek voltak (Beck György, Bölcsházi Ottó, Köteles István, Pásztor Mihály, Tóth Imre), de ketten közülük (Pásztor és Tóth) korábban már megfordultak az államvédelemnél.

Önéletrajzaik, valamint szolgálati adatlapjaik szerint – amelyekben Hol tartózkodott, és milyen tevékenységet fejtett ki az ellenforradalom idején? címmel külön rubrikát szenteltek a témának – a forradalom kirobbanása után mindegyikük bejárt szolgálati, illetve munkahelyére, járőröztek, vagy letartóztatott „ellenforradalmárokat” hallgattak ki. Október 30-án a fellelhető ávéhás állományt a BM József Attila utcai központi épületébe rendelték, ahol szélnek eresztették őket. Takács István visszaemlékezése szerint két lehetőséget jelöltek meg számukra: „Vagy a Budapest határában állomásozó szovjet csapatokat felkeresni és ott kérni menedéket, vagy aki úgy érzi, hogy otthon vagy másutt biztonságban lehet, utóbbit választhatja.”²⁵² A vizsgált csoportból csupán Csillag György, az osztály 1956 utáni szürke eminenciása és Wéber Gyula későbbi osztályvezető döntöttek az előbbi mellett (ezért utóbb megkapták a Magyar Partizán Emlékérmet), a többség azonban ismerősöknél, rokonoknál keresett menedéket. Azok közül, akik saját lakásukon maradtak, a fegyveres forradalmi csoportok jó néhányat foglyul ejtettek. Így került Csongrádi József és Kemény Béla november 1-jén a Markó utcai börtönbe, Hermann István és Kása Tibor a Maros utcai ávéhás laktanyába. Fehér Gyulát november 1-jén szintén elfogták, de másnap szabadon bocsátották. Szenes Ernőt a BM III. (Katonai Elhárító) Főosztály állomá-

252 ÁBTL 2.8.1. 5585. Takács István önéletrajza.

nyának nagy részével együtt más körülmények között, a Honvédelmi Minisztérium épületében tartóztatták le október 31-én, és szállították a Katonai Főügyészség Fő utcai börtönébe.²⁵³ Blaskó Lajost 1956. szeptemberben a Szovjetunióba küldték operatív iskolára, a forradalom hírére társaival együtt október 29-én visszatért Budapestre, de még aznap letartóztatták, s a Kozma utcai gyűjtőfogházban tartották őrizet alatt. A nem államvédelmi beosztottak közül Deák Józsefet, aki a BM Kiskunfélegyházi Járási Osztályát vezette, a nemzeti bizottság november 1-jén leváltotta posztjáról, Tóth Imrét, a Szolnok Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága elnökhelyettesét már október 26-án menesztették, Bölcsházi Ottót, a debreceni gördülőcsapágygyár osztályvezetőjét az üzemi munkástanács október 27-én kitiltotta a gyár területéről, a budapesti Kismotor- és Gépgyár függetlenített párttitkára, Pásztor Mihály pedig október 30-ától bujkálni kényszerült. Az 1962 utáni vizsgálati vezetők közül csak két személyt nem érintettek közvetlenül a forradalom és szabadságharc eseményei. Beck György ekkor még Moszkvában folytatta jogi tanulmányait, Markotán István pedig a washingtoni hírszerző rezidentúra beosztottja volt.

Olyan is akadt a csoportból, aki ebben az időben is a rács túloldalán állt. Sőtér Antalt, a házfogda parancsnokhelyettesét 1956. november 3-án megbízták a Fő utcai objektum, a Budapesti Körzeti Börtön vezetésével, ahol ez idő tájt több ávéhás tiszt is raboskodott. A másnap megindult szovjet támadáskor a parancsnokságot átadta az addig ott fogva tartott előjárójának, Csete Józsefnek (a recski kényszermunkatábor volt és a II/8. Osztály házfogdája leendő parancsnokának). A későbbi felülvizsgálatkor a kinevezés elfogadását „politikai hibának” minősítették, de büntetést nem kapott érte.²⁵⁴

A fogságba vetett ávéhások a november 4-i szovjet intervenció idején kiszabadultak, és néhány napon belül a többiek is előmerészkedtek rejtekhelyeikről. A tizenkét korábbi vizsgálótiszt november közepéig jelentkezett szolgálattételre, s megkezdték a „vizsgálati munkát”. Varga József története példa arra, hogy egy ember sorsának

253 Okváth, 2013: 31.

254 ÁBTL 2.8.1. 5028. Sőtér Antal 1958. március 8-án – Csete által – készített minősítése és önéletrajza. Csete József pályaképét lásd az ÁBTL Állambiztonsági archontológiában és a NEB honlapjának Tudástár menüpontja alatt.

további alakulása válsághelyzetekben pillanatnyi döntéseken, sokszor a véletlenül múlik. Varga az államvédelmi tiszteknek a BM-ből való eltávolítása, október 30-a után egyik ismerősénél talált menedékre, majd november 2-án az ELTE jogi karára ment, ahonnan néhány hónappal korábban a Vizsgálati Főosztályra került, és ahol akkor az egyetemi ifjúság jó néhány tagja tartózkodott fegyveresen. November 6-án ott fogták el a szovjet csapatok, bekísérték a BM Roosevelt téri épületébe, s átadták volt kollégáinak. Varga pedig egyszerűen újra beállt középük. Kalandjáért nem vonták felelősségre, mert „hibáját belátva november 6-tól megszakítás nélkül vett részt az ellenforradalmi ügyek vizsgálatában”.²⁵⁵

Mint korábban már volt róla szó, 1956. novembertől néhány hónapig a gyűjtőfogházban is működött egy ideiglenesen berendezett vizsgálati részleg. Ide osztották be az 1956 előtt a katonai elhárításnál (1953-ban rövid ideig a katonai vizsgálati osztályon) szolgált Könczöl Istvánt, aki elsősorban „Munkács, Ungvár stb. térségéből visszaszállított ellenforradalmárok kihallgatásában” vett részt, majd 1956. december második felében áthelyezték a vizsgálati osztályra. 1956. decembertől 1957. februárig szintén a gyűjtőfogházban volt vizsgálótiszt – a forradalom idején egy-két napig ugyanott raboskodó – Blaszkó Lajos, aki ezt követően tanulmányai folytatása végett visszautazott a Szovjetunióba.

A vizsgált csoportból tizenegyen beléptek a szovjetek által hatalomra segített Kádár-kormány önálló fegyveres erejeként megszervezett karhatalomba, a megtorlás korai szakaszának terrorgépezetébe. A felosztatott ÁVH nyolc beosztottja, Bruzsa Gábor, Csiki István, Csongrádi József, Hermann István, Kemény Béla, Sepsei György, Szenes Ernő és Zakar János mellett köztük volt az egyaránt civilként csatlakozott Köteles István, a majdani III/1. Osztály első osztályvezetője, aki 1956-ig az MDP KV Agitációs és Propaganda Osztályának politikai munkatársa volt, Pásztor Mihály (ő 1945 és 1953 között már szolgált a rendőrség, illetve az ÁVH kötelékében), valamint Bölcsházi Ottó, aki azután 1967-ig a karhatalomnál is maradt. 1957-ben mind a tizenegyüket kitüntették a Munkás-Paraszt Hatalomért Emléké-

255 ÁBTLL 2.8.1. 13888. Varga József 1958. április 28-i minősítési lapja.

remmel, sőt Köteles emellett a rendszer leghűségesebb támaszainak adományozott kitüntetést, a Magyar Szabadság Érdemrend magasabb, ezüst fokozatát is megkapta. Ugyancsak Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérmét vehetett át Sas Imre, a vizsgálati osztály őrsei alosztályának későbbi vezetője, aki 1956. november 7-től decemberig a parlamenti őrség beosztottjaként a Kádár-kormány tagjainak biztonságáért felelt.

Rajtuk kívül aktívan részt vett még a „rendteremtésben” Tóth Imre (1954–1955-ben ő is megfordult már az ÁVH-nál), előbb mint a Szolnok Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának ideiglenes elnöke, 1957. januártól pedig Szolnok megyei rendőrfőkapitány, valamint Deák József, aki a november 4-i szovjet intervenciót követően visszakapta rendőrkapitányi posztját Kiskunfélegyházán.

A Kádár-kormány hatalmának megszilárdulásával párhuzamosan kezdetét vette a jogi mezbe bűjtatott megtorlás is '56-ért. Ennek végrehajtásában oroszlánrész jutott a politikai rendőrség felduzzasztott létszámú vizsgálati szerveinek. 1957 őszén a III/1. Osztály későbbi harmincnégy vezető beosztású tisztje közül huszonnégy tartozott valamelyik vizsgálati részleg állományába, a vizsgálati szakosztályok majdani vezetői közül pedig csak ketten hiányoztak a létszámból (Blaskó Lajos és Bölcsházi Ottó).

Az 1956-ot követő megtorlások során a letartóztatottak sorsa, az ÁVH-s időkhöz hasonlóan, a legtöbbször már a politikai rendőrségen eldőlt. A kicsikart vallomásokon alapuló vádak az ügyészségen és a bíróságon ritkán bírálták felül. A halálos ítélettel végződő eljárások iratanyagát feldolgozó Perek '56 című adatbázisból (perek56.hu) kiderül, mely vizsgálótisztek vettek részt egy adott ügy felgöngyölítésében, kik voltak az egyes gyanúsítottak főkihallgatói. Az ennek alapján készített táblázatból kiviláglik, hogy a vizsgálati osztály 1962 utáni vezető beosztású tisztjei közül kihallgatótiszti tevékenységükkel legalább tizennégyen járultak hozzá nagymértékben ötvenhatosok halálos ítéletéhez.²⁵⁶

256 A hosszabb-rövidebb börtönbüntetésre ítélték neveinek feltüntetése szétfeszítené jelen tanulmány kereteit.

10. TÁBLÁZAT. A BM III/1. OSZTÁLYA VEZETŐI ÁLLOMÁNYÁNAK SZEREPE AZ 1956 UTÁNI MEGTORLÁS HALÁLOS ÍTÉLETTEL ZÁRULT ELJÁRÁSAIBAN

KIHALLGATÓTISZT	PER	HALÁLRA ÍTÉLT
Benedek Endre	Futó János és társai	Keller Károly (kivégezve)
Bruzsa Gábor	Sipos Zsigmond és társai	Bakosi Pál (másodfokon 15 év)
	Erős István és társai	Erős István (kivégezve)
	Mayer Antal	Mayer Antal (kivégezve)
	Ujvári József és társai	Ujvári József (kivégezve)
	Ujvári József és társai	Kósa Ferenc (kivégezve)
Csillag György	Léderer Jenő Tibor	Léderer Jenő Tibor (kivégezve)
	Pálházi Ferenc és társai	Pálházi Ferenc (kivégezve)
	Pálházi Ferenc és társai	Preisz Zoltán (kivégezve)
	Pálházi Ferenc és társai	Varga Rezső (törvényességi óvás után életfogytiglan)
Csongrádi József	Fónay Jenő és társa	Márton Erzsébet (másodfokon 15 év)
	Galgóczi Zoltán és társai	Galgóczi Zoltán (kivégezve)
	Galgóczi Zoltán és társai	Nagy József (kivégezve)
	Galgóczi Zoltán és társai	Bakos Gyuláné (kivégezve)
	Galgóczi Zoltán és társai	Simon Gábor (kivégezve)
	Galgóczi Zoltán és társai	Vass Lajos (kivégezve)
	Fáncsik György és társai	Tóth Tibor (kivégezve)
Kása Tibor	Balogh József és társai	Spanberger György (kivégezve)
	Herczegh Benjámin és társai	Nickelsburg László (kivégezve)
Kemény Béla	Herczegh Benjámin és társai	Hámori István (kivégezve)
	Herczegh Benjámin és társai	Kovács Lajos (kivégezve)
Könczöl István	Nagy Imre és társai	Gimes Miklós (kivégezve)
Kugler Ferenc	Péché Géza és társai	Péché Géza (kivégezve)
	Péché Géza és társai	Gerlei József (kivégezve)
	Földesi Tibor és társai	Földesi Tibor (kivégezve)

	Zöld Ádám és társa	Zöld Ádám (a másodfokú ítélet előtt a börtönben elhunyt)
	Huszár László	Huszár László (kivégezve)
Kujalek János	Renner Péter és társai	Renner Péter (kivégezve)
	Bühringer József és társai	Bühringer József (kegyelemből életfogytiglan)
	Bühringer József és társai	Angyal Józsefné (kivégezve)
Szenes Ernő	Mecséri János és társai	Dobrosi Lajos (kegyelemből életfogytiglan)
	Mecséri János és társai	Kálmán Dezső (kivégezve)
	Mecséri János és társai	Kicska János (kivégezve)
	Mecséri János és társai	Magyar János (kivégezve)
	Mecséri János és társai	Paska Elemér (kegyelemből életfogytiglan)
	Mecséri János és társai	Puchert János (kegyelemből életfogytiglan)
	Mecséri János és társai	Rémiás Pál (kivégezve)
	Mecséri János és társai	Szabó Pál (kivégezve)
	Mecséri János és társai	Szendi Rezső (kivégezve)
	Mecséri János és társai	Varga József (másodfokon 8 év)
	Motzer Nándor	Motzer Nándor (kivégezve)
Varga József	Ábrahám József és társai	Ábrahám József (kivégezve)
	Lukács László és társai	Lukács László (kivégezve)
	Lukács László és társai	Czermann Lajos (kivégezve)
Wéber Gyula	Renner Péter és társai	Sörös Imre (kivégezve)
Zakar János	Kálmán Béla és társai	Kálmán Béla (másodfokon 15 év)
	Szörtsey István	Szörtsey István (kivégezve)
	Onestyák László és társai	Onestyák László (kivégezve)
	Wittner Mária és társai	Kóté Sörös József (kivégezve)
Zsótér Sándor	Tittmann József	Tittmann József (másodfokon 8 év)

Forrás: Adatbázis az 1956-os megtorlás során halálra ítélték pereiről (perek56.hu)

A felelősség kérdése ennél valamivel összetettebb, mert a politikai rendőrségen valóságos csapatmunka zajlott, egy-egy ügyön többen is dolgoztak, viszont szinte kivétel nélkül meg lehet állapítani az egy vagy két főkihallgató személyét. Rajtuk kívül a fő felelősség az ügyeket átlátó vezetőket terheli. A táblázatban nem tüntettem fel Takács István nevét, mert – legalábbis az iratok szerint – közvetlenül nem vett részt a nyomozásokban, de a katonai vizsgálati alosztály vezetőjeként minden folyó ügyben döntési joga volt, ő írta alá például a nyomozás elrendeléséről vagy az előzetes letartóztatásba helyezésről szóló parancsokat. Egyedül a Nagy Imre-perben osztottak rá vizsgálótiszti szerepet, ő volt a végül életfogytig tartó börtönnel sújtott Kopácsi Sándor főkihallgatója. Csillag György sem „csak” három ember haláláért felelős. Összesen tizenkilenc – legalább egy – halálos ítélettel végződött megtorló perben vett részt, számos esetben ő jegyezte a nyomozás befejezéséről szóló határozatot; az ebben megfogalmazott vádak a legtöbbször a vádiratban és az ítéletben is szakoszóntek.

A Nagy Imre-per előkészítésére felállított ügynevezett különrészt legtevékenységében Takács Istvánon kívül is többen szerepet vállaltak. A III/1. Osztály későbbi első osztályvezető-helyettese, Szabó Lajos 1959-es minősítése szerint 1957. áprilisig a tanúkihallgató csoportot vezette. Tanúkihallgatóként tevékenykedett az ügyben Antal József, Csiki István (ekkor még a közlekedésszabotázs-elhárító osztályról vezényelve), Rozsnyai László, Zsótér Sándor, valamint Kujalek János is. Utóbbi börtönőri egyenruhában (!) látható Nagy Imre oldalán a tárgyalásról készített propaganda-film kockáin.

A teljes szervezeti rendjében 1957 tavaszára felállt vizsgálati osztályon a vezetők tekintetében az 1956-os forradalom előttihez képest minimális változás történt, illetve az újonnan átvett (börtönelhárítás, házifogda) vagy létrehozott alegységek (jogügyi és az értékelő-tájékoztató alosztály) irányítóival bővült a létszámuk.²⁵⁷ A személycserék a megtorló perek java részének lezárultát követően indultak meg, az 1962 utáni korszak meghatározó vezetőit ekkor még elsősorban alosztályvezető-helyettesi posztokra nevezték ki. Csillag György

257 Papp, 2013: 223–227.

már 1957. februártól a belsőreakció-elhárító alosztály második embere, bő fél évig megbízott alosztályvezető volt. Kása Tibor a szabotázselhárító vizsgálati alosztályon szintén 1957-ben lett alosztályvezető-helyettes, mintegy fél évig megbízott alosztályvezetőként is működött, őt azonban magánéleti problémái miatt 1959. januárban leváltották. Wéber Gyulát 1960. szeptemberben tették meg a kémelhárító vizsgálati alosztály helyettes vezetőjének. Bruzsa Gábor 1960. októbertől az osztály függetlenített párttitkárává előlépett Szabó Lajos utódként a felügyeleti alosztályt vezette, annak megszűnése után, 1962. januárban a belsőreakció-elhárító alosztály másik alosztályvezető-helyetteseként szolgált tovább. Az osztály élén is változás történt: 1962. februárban helyezték át a pártközpontból Köteles Istvánt, aki így a II/8. Osztály utolsó és a III/1. Osztály első osztályvezetője lett. A szűkebben vett vizsgálati részlegen kívüli alegységeket nézve: Sepsei Györgyöt 1959. novemberben nevezték ki a jogügyi, Sas Imrét az év decemberében az ORFK Politikai Nevelő Osztályáról az őrségi, a belsőreakció-elhárító osztályról érkező Hermann Istvánt 1962. májusban a börtönelhárító alosztály élére.

Az MSZMP KB 1962. augusztus 14–16-i ülésén a „munkásmozgalmi személyek” ellen a Rákosi-korszak idején lefolytatott törvénytelen eljárásokról elfogadott határozat alapján hetvenöt olyan rendőrtisztet nyugdíjaztak vagy bocsátottak el a Belügyminisztérium állományából, akik szerepet játszottak ezekben a koncepciós ügyekben.²⁵⁸ Az egész politikai rendőrség nagy átszervezésével egy időben lezajlott tisztogatás során a vizsgálati osztályról tizenhárom beosztott került át a civil életbe, köztük a két osztályvezető-helyettes, a kémelhárító és a belsőreakció-elhárító vizsgálati alosztály, valamint az értékelő-tájékoztató alosztály vezetője. A Kádár-rendszer történetében ez volt a kádereket érintő egyetlen olyan csoportos retorzió, amikor nem számított sem az '56-os „helytállás”, sem a megtorlás során tett szolgálatok. Ugyanakkor a távozásra kényszerítetteket addigi állásuk elvesztésén kívül nem érte bántódás: gondoskodtak elhelyezkedésükről, s figyeltek rá, hogy új munkahelyükön ne kapjanak kevesebb fizetést, mint a BM-ben. Bár az elbocsátandók körének

258 Lásd Baráth, 2012.

meghatározása hónapok óta zajlott, a listára az utolsó pillanatban, sőt még az után is fel lehetett kerülni. Szabó Lajost 1962. szeptember 1-jén nevezték ki osztályvezető-helyettesé, majd december 20-án váratlanul felmentették a beosztásából, s 1963. február 1-jei hatállyal „a polgári életbe történő áthelyezéssel” leszerelték, ezzel ő lett a tizennegyedik elbocsátott.²⁵⁹ Fontos hangsúlyozni, hogy csak azokat a volt ávosokat ültették a szégyenpadra, akik a munkásmozgalmi személyek, tehát a kommunisták és a velük együttműködő szociáldemokraták ötvenes évekbeli meghurcolásában vettek részt, és őket is csak abban az esetben, ha ügyük az 1956 utáni pártvezetők figyelmét is felkeltette. A többiek benne maradhattak a rendszerben, köztük a III/1. Osztály 1962 utáni tizenkilenc olyan vezető beosztású tisztje, akik 1945–1952 között a politikai rendőrség valamelyik részlegénél kezdték pályafutásukat, sőt néhányuk a „legkritikusabb” években is a vizsgálati osztályon szolgált (Kása Tibor, Kujalek János, Kugler Ferenc).

A KB-határozat nyomán megüresedett vezetői posztok betöltését belső erőforrásból oldották meg, az osztályon kívülről egyedül Blaszkó Lajos érkezett, aki 1956–1957 telén már szerzett tapasztalatokat a vizsgálati „munkáról”. Ezt a hagyományt az 1964-ben kinevezett második osztályvezető, Deák József sem törte meg, több mint tízéves osztályvezetőisége idején egyetlen, nem a régi gárdából kikerült tisztet helyezett pozícióba, a karhatalmista múltú Bölcsházi Ottót.

A hatvanas-hetvenes évek fordulójára befejeződött az az előírt folyamat, amely során az 1956 utáni megtorló pereket még bármiféle jogi képzettség nélkül, maximum néhány hónapos tanfolyammal a hátuk mögött ledaráló vizsgálói csapat tagjai jogi doktori oklevelet szereztek. A vizsgálati szakosztályok vezetői közül egyedül Csillag György kapott felmentést, Kugler Ferenc pedig nem tudta befejezni ez irányú tanulmányait. A nappali tagozaton jogot végzett vezetők (Beck, Antal, Varga, Wéber) ugyanakkor elkerültek az osztályról. Wéber Gyula azonban 1975 januárjában a szervezeti hierarchia csúcsára

259 Leszerelésének hivatkozási alapjául az 1962. augusztusi párthatározat alapján elbocsátott többi tiszthez hasonlóan az Elnöki Tanácsnak a Belügyminisztérium hivatásos személyi állománya szolgálatáról szóló 105/1959. számú határozata H. 65. számú pontja szolgált. ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 69/1963. (I. 25.) számú parancsa.

térhetett vissza, így ő lett az osztály első olyan vezetője, aki több mint húszéves vizsgálói tapasztalattal rendelkezett kinevezésekor.

Az 1970-es években tovább folytatódott a forradalom utáni megtorlás során bizonyított volt ávéhás tisztek térfoglalása, ők vették át az őrségi és a börtönelhárító alosztály vezetését is (Zakar János, Fehér Gyula), a személyi dossziéik tanúsága szerint kimondottan szerény képességű, de annál megbízhatóbb Csongrádi József és Szenes Ernő pedig (utóbbi szintén nem tudta megszerezni a jogi diplomát) alosztályvezető-helyettesi posztot kapott.

Mindennek egyenes következménye, hogy – egy pillanatot kimerévítve – 1975 nyarán az osztály akkori tizenhárom vezetőjéből tizenegyen még szolgáltak az önálló Államvédelmi Hatóságnál, s tízüknek szerepel a neve az 1956 utáni megtorlás során a halálos ítéletekhez aktívan hozzájárult vizsgálótisztek listáján. Közülük került ki az osztályvezető és helyettese (Wéber, Bruzsa), a három vizsgálati szakosztály (Kugler, Kujalek, Csillag), a jogügyi (Könczöl), az értékelő-tájékoztató (Kása), az őrségi alosztály vezetője (Zakar), valamint a kémelhárító (Csongrádi), a katonai vizsgálati (Zsótér) és a börtönelhárító alosztály helyettes vezetője (Pásztor – ő 1956 után először nem vizsgálati, hanem operatív területre került). A börtönelhárító alosztály vezetője (Tóth Imre) az 1953–1956 közötti „ávéhásított” Belügyminisztériumban kezdte pályáját, a belsőreakció-elhárító vizsgálati alosztály akkori helyettes vezetője (Bölcsházi) pedig 1967-ben igazolt át a karhatalomtól a politikai rendőrséghez. Ezek után nem meglepő, hogy a vizsgálati osztályon az 1970-es években még élt a csekista mítosz, a falakon Dzerzsinszkij képe lógott.²⁶⁰

A legfiatalabb államvédelmis nemzedék (az 1928–1931 között születettek) tagjai – életkoruknál fogva is – az 1980-as évek első feléig uralták az alosztályvezetői posztokat (Kugler Ferenc 1982. novemberben, Zakar János 1983. februárban, az e tekintetben kakukktójas Bölcsházi Ottó 1983. áprilisban, Zsótér Sándor 1984. februárban, Fehér Gyula 1986. augusztusban vonult nyugdíjba). Az osztály felső vezetése tekintetében még egyértelműbben tetten érhető, hogy

260 Interjú dr. Finszter Gézával. Készítette Ehrenberger Róbert és Simon István, 2014 (ÁBTL Oral history archívum).

a kádári hatalom nehezen szánta rá magát a váltásra. Könczöl István osztályvezető-helyettes a nyugdíjkorhatárt elérve még két évig, 1986. szeptemberig szolgált, Wéber Gyula pedig három évet „húzott rá”, s gyakorlatilag az osztály végórájáig kezében tartotta az irányítást.

A vizsgálati osztály jelentőségét mutatja, hogy az innen elkerültek többsége komoly karriert futott be a Belügyminisztérium más szervezeti egységeinél. A korábbi meghatározó vezetők közül Bruzsa Gábor 1975. július és 1985. május között a titkos lehallgatásokat végző és feldolgozó III/4. Osztályt vezette, Kujalek János pedig 1980. februártól 1989. novemberig a BM Felügyeleti Osztályát. Az osztályról már 1964-ben távozott Sepsei György 1985. júliusban Fejér megyei rendőrfőkapitányként vonult nyugállományba. Antal József 1983. januárig az ellenzéki mozgalmakat ellenőrző III/III-4. Osztályt irányította, Varga József 1989. májusig az idegenforgalmi elhárítással foglalkozó III/II-10. Osztály élén állt, míg Beck György egészen 1991. augusztusig a BM Rendőrtiszti Főiskola parancsnokának oktatási és tudományos helyettese volt. Az osztálynak az 1956 előtt felnőtté vált korosztályból rajtuk kívül még három olyan vezető beosztású tisztje volt, akinek nem ott ért véget a pályafutása. Kása Tibort az elemző-értékelő alosztály megszűnése miatt 1976. augusztusban áthelyezték a III/7. (Operatív Koordináló és Titkársági) Osztályra alosztályvezetőnek; 1978-ban közlekedési balesetben életét vesztette. Markotán István 1971-ben a kémelhárítás szigorúan titkos állományú tisztjeként hunyt el. Csiki István 1974-ben a katonai elhárítástól csoportvezetőként vonult nyugállományba.

A III/1. Osztály vezetői állományának az 1956-os megtorlás után felnőtté vált tizennégy tagja közül tizenháromnak a belügyi karrierje 1989 szeptembere, a III/1. Osztály, illetve 1990 februárja, az állambiztonsági főcsoportfőnökség megszüntetése után is folytatódott, személyi anyagaik emiatt nem kerültek levéltári őrzésbe.²⁶¹ Róluk így csak az addigi hivatalos előmenetelükről tudósító állományparancsokból, az ÁBTL-ben fellelhető más iratokból, esetleg a világháló segítségével

261 Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára csak az 1990. januárban korengedménnyel nyugállományba vonult Orbán Vilmos személyi anyagát őrzi. ÁBTL 2.8.1. 14753.

vel tudunk – néhány esetben csupán töredékes – információhoz jutni. Bár az 1960-as évek végétől kezdve az éves munkajelentések, az osztály helyzetéről szóló beszámolók visszatérő panasza volt, hogy a frissen végzett jogászok elkerülik az osztályt, a hiányos forrásokból is kikövetkeztethető, hogy ennek a generációnak a tagjai elődeikhez képest tanultabbak voltak. A tizennégy ismert vezető közül legalább ketten nappali tagozaton végezték el a jogi kart (Finszter Géza, Kacsóh József), ketten rendőrtiszti főiskolára jártak (Vágó Ervin, Zalai Péter); kettejükéről tudjuk, hogy két diplomájuk is volt (Pajcsics József: közgazdász–jogász; Szövényi György: mérnök–jogász), s szintén ketten a kandidátusi tudományos fokozatot is megszerezték (Finszter Géza, Kardos László). A többiek tanulmányi háttéréről nincsenek ismereteink, annyit azonban tudunk, hogy az iratokban csupán a börtönelhárító alosztály utolsó alosztályvezető-helyettese, Lieszkovszky László neve előtt nem tüntették fel a doktori címet jelző rövidítést.

A Kádár-korszakban felnőtté vált vizsgálótiszti nemzedék tagjai az 1970-es évek második felétől kezdve kerültek vezetői beosztásba, 1986-ra már minden alosztályvezetői és az osztályvezető-helyettesi posztot ők töltötték be. (Ugyanakkor láttuk, az osztályvezetői tisztség, s ezzel a folyamatok feletti felügyelet a rövid megszakítással 1953-tól a vizsgálati osztályon szolgáló Wéber Gyula kezében maradt.) Pályafutásuk rendszerváltoztatás utáni szakasza már nem tartozik vizsgálódásom körébe.

AZ OSZTÁLY MEGSZÜNTETÉSE

121

Az 1988-as év kül- és belpolitikai eseményei a politikai rendőrség vezetői előtt is világossá tették, hogy a „közeljövő társadalmi változásai következtében az állambiztonsági operatív helyzet radikálisan megváltozik”, s az állambiztonság új rendszerének megtervezésénél és megvalósításánál ők is jelen kívántak lenni. 1988-ban „a szaporodó tömegdemonstrációk több esetben is eltértek a rendezés névleges céljától, és részben vagy egészben a jelenlegi politikai rendszer vagy annak működési mechanizmusa elleni tüntetéssé váltak. Ezek a tevékenységek korábban bűncselekményi minősítéssel és felelősségre vonással [...] jártak, belpolitikánk változása nyomán azonban a megnyilvánulások túlnyomó része egyre inkább elfogadottá, eltúrtté vált. Jelentősen bővült az állampolgárok önszerveződése és öntevékenysége, a nyilvánosság figyelme és kritikája mindinkább kiterjed a rendőri, az állambiztonsági szervek ténykedésére. [...] A politikai intézményrendszerben az MSZMP, az országgyűlés és a kormányzat által elhatározott változások, a jogállam intézményeinek kiépítése alapvetően megváltoztatja a Belügyminisztérium arculatát is. A minisztériumtól elkülönülve vagy azon belül, de nyilvánvalóan módosul az állambiztonsági szolgálatnak az alkotmányos rendben elfoglalt helye, irányítása és ellenőrzöttsége. Természetesnek tartanánk, ha ezen kérdések jogszabályi előkészítéséből és megoldásából az állambiztonsági szolgálat a kezdettől fogva részt venne. Utólag ugyanis nehezebb lesz az állambiztonsági érdekeket érvényesíteni” – írta 1989 januárjában Wéber Gyula osztályvezető.²⁶²

262 ÁBTL 1.11.9. 34-47/1989. Jelentés a BM III/1. Osztály 1988. évi munkájáról, 1989. január. 12. (12. d.)

A jogállam kialakítása felé tett lépések (a többpártrendszer bevezetése, a demokratikus szabadságjogok mind teljesebb elismerése stb.) miatt a III. Főcsoportfőnökségen belül elsőként a nyilvános nyomozó hatóságként működő III/1. Osztály létének szükségessége kérdőjeleződött meg. A korábbiakban láttuk, hogy az állam elleni bűncselekmények miatt vizsgálat alá vont magyar állampolgárok száma az 1960-as évekbeli átlagosan évi háromszázról az 1970-es évek végére ötven, az 1980-as évek második felére húsz alá esett vissza, miközben az osztály létszámának csökkenése (1964 és 1989 között 23 fő) messze nem követte ennek mértékét (lásd az 1. ábrát a 45. oldalon). Ekkora állambiztonsági vizsgálati részleg foglalkoztatása (1989-ben a szűkebben vett vizsgálati alegységeknél többen szolgáltak, mint 1954-ben) mind szakmailag, mind politikailag okafogyottá vált, s 1989 elején napirendre került a bűnügyi vizsgálati osztállyal történő összevonás. Wéber ezredes 1989 márciusában még az önállóság mellett érvelt, a közös központi vizsgálati szerv létrehozását csak abban az esetben támogatta volna, ha azon belül a politikai és a bűnügyi részlegek szervezetiileg elkülönülnek egymástól.²⁶³

1989. május elejére az összevonást már tényként kezelték, csak az nem dőlt el, hogy az új vizsgálati szerv melyik fő szolgálati ág vezetőjének felügyelete alá tartozzon.²⁶⁴ A Belügyminisztérium egységes vizsgálati rendszerének megteremtéséről a formális döntés a június 20-i belügyminiszteri értekezleten született meg. A hónap végére csupán a részletkérdések rendezése volt hátra: kik kerüljenek át az új vizsgálati, esetleg más belügyi szervhez, kik maradjanak az állambiztonság állományában.²⁶⁵ Július közepére az új osztály állománytáblázatának tervezete is elkészült.²⁶⁶ Wéber ezredes 1989. július 31-ével

263 ÁBTL 1.11.9. Feljegyzés a vizsgálati egységek szervezetéről, 1989. március 31. (26. d.)

264 ÁBTL 1.11.9. Feljegyzés az állambiztonsági szervezetről készített jelentéshez, 1989. május 2. (26. d.)

265 Wéber Gyula osztályvezető 1989. június 16-án terjesztette fel az átszervezéssel kapcsolatos személyi javaslatát Pallagi Ferencnek, a belügyminiszter állambiztonsági helyettesének. Sajnos az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában csupán a tervezethez csatolt kisorsólevél található meg. ÁBTL 1.11.9. 34-264/89. (26. d.)

266 MNL OL XIX-B-1-au 16-248/1989. A BM ORFK Vizsgálati Osztály állománytáblázatának tervezete, 1989. július 17. (II. sorozat 75. d.) A tervezet tartalma gyakorlatilag megegyezett a szeptemberben elfogadottal, azzal a különbséggel, hogy a későbbi értékelő-elemző alosztályt itt még titkársági alosztálynak nevezték.

nyugállományba vonult, az átalakítással kapcsolatos feladatok végrehajtása megbízott osztályvezetőként addigi helyettesére, Pajcsics József alezredesre hárultak.

1989. október 1-jével a III/1. (Állambiztonsági Vizsgálati) Osztály és a BM ORFK I. (Bűnügyi) Csoportfőnökség 3. (Vizsgálati) Osztályának összevonásával – „önálló osztály jogállással” – megalakult a BM ORFK Vizsgálati Osztálya.²⁶⁷ A 18 hivatásos tisztből, egy csoportból és két alosztályból álló I/3. Osztály (11. táblázat) és a hat alosztályt, egy csoportot és az egészségügyi szolgálatot felvonultató, 186 fős²⁶⁸ III/1. Osztály (5. táblázat, lásd a 43. oldalon) helyébe lépő új szervezeti egység mindössze 65 főt foglalkoztatott (52 hivatásos, 13 kinevezett polgári alkalmazott), és hat alosztályra tagolódott (12. táblázat, lásd a 125. oldalon).

11. TÁBLÁZAT. A BM ORFK I/3. (VIZSGÁLATI) OSZTÁLYÁNAK SZERVEZETI FELÉPÍTÉSE ÉS LÉTSZÁMA, 1988

Osztályvezető	1 fő
Operatív csoport	3 fő
Népgazdasági és társadalmi tulajdonvédelmi alosztály	7 fő
Bűnüldözési alosztály	7 fő

Forrás: A BM ORFK I. (Bűnügyi) Csoportfőnökségének állománytáblázata (MNL OL XIX-B-1-au 16-112/1/1988. II. sorozat 55. d.)

A BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárságon – mivel Pallagi Ferenc állambiztonsági miniszterhelyettes véleménye szerint a III. Főcsoportfőnökség a vizsgálati osztály áthelyezése után sem nélkülözhetette a jogi ismeretekkel rendelkező szakembereket – tízfős jogügyi alosztályt állítottak fel, amelynek vezetője (s egyúttal titkárságvezető-helyettes) a volt III/1. Osztály addigi második osztályveze-

267 ÁBTL 4.2. 12-25/9/1989. A Belügyminisztérium Személyzeti és az „M” és Szervezési Csoportfőnökség 9-es számú közleménye a BM szervezeti és vezetői változásairól, 1989. október 10.; MNL OL XIX-B-1-au 16-248/6/1989. A BM „M” és Szervezési Csoportfőnökség javaslata a BM ORFK Vizsgálati Osztály létrehozására, valamint a kapcsolódó szervezeti változásokra, 1989. szeptember 4. (II. sorozat 75. d.)

268 164 hivatásos, 22 kinevezett polgári alkalmazott. Az osztályon (pénzügyi, anyagi csoport) dolgozott még a létszámba bele nem számított 9 szerződéses polgári alkalmazott.

tő-helyettese és törzsalosztály-vezetője, Orbán Vilmos rendőr alezredes lett.²⁶⁹ A Gyorskocsi utcai fogdát a BRFK Vizsgálati Osztálya vette át, ezzel együtt hozzákerült a volt III/1. Osztály őrségi alosztálya (87 fő hivatásos, 1 fő kinevezett polgári alkalmazott) és egészségügyi szolgálata (4 fő hivatásos), a börtönelhárító alosztály állományának egy része (5 fő hivatásos), az operatív technikusok (3 fő hivatásos), valamint a pénzügyi, anyagi csoport (2 fő hivatásos, 9 fő kinevezett polgári alkalmazott, 7 fő szerződéses polgári alkalmazott; összesen 118 fő). A BRFK Vizsgálati Osztályának Tolna utcai fogdája a továbbiakban tartalékfogdaként szerepelt, az azt működtető BRFK Közbiztonsági Parancsnokság Őrszolgálati Osztály fogdaőrségi alosztálya állományának (83 fő) egy részét áthelyezték a Gyorskocsi utcai fogdaőrségi alosztályhoz (összlétszám: 121 fő), a felszabaduló 50 hivatásos státuszt a kerületi kapitányságok kapták a fogdaőri, járőri és mozgóőrszemes helyek betöltésére. A börtönelhárítástól érkezőkkel és az operatív technikusokkal a meglévő fogdafelügyeleti alosztályt, illetve a keretei között működő börtönelhárítási csoportot erősítették meg.²⁷⁰ A felszabaduló státuszokból jutott még a BM Főügyeleti Osztályának (3 fő), a Pest Megyei Rendőr-főkapitányságnak (3 fő), a menekülteket befogadó állomásoknak (5 fő), 14 hivatásos és 2 polgári státusz pedig a minisztériumi tartalékot gyarapította.²⁷¹ Ezenkívül a volt III/1. Osztály számos beosztottja vonult nyugállományba, csak 1989. október 1-jével 16-an.²⁷²

A központi osztályéval egy időben a területi állambiztonsági vizsgálati szervek önállósága is megszűnt. A BRFK Vizsgálati Osztálya kiegészült az állambiztonsági ügyek alosztálya²⁷³ nevet kapott volt

269 ÁBTL 1.11.1. 45-14/25/89. [Pallagi Ferenc rendőr altábornagy, miniszterhelyettes levele Takács Jenő rendőr vezérőrnagynak, az „M” és Szervezési Csoportfőnökség csoportfőnökének], 1989. augusztus. (98. d.); Orbán Vilmos alosztályvezetői, Vágó Ervin alosztályvezető-helyettesi kinevezéséről és további hat vizsgálotiszt áthelyezéséről a belügyminiszter-helyettes 005/1070. (X. 3.) számú parancsa (1.11.9. 34. d.) tájékoztató.

270 MNL OL XIX-B-1-au 16-248/10/1989. Az „M” és Szervezési Csoportfőnökség csoportfőnökének levele a BRFK vezetőjének, 1989. szeptember 28. (II. sorozat 74. d.)

271 MNL OL XIX-B-1-au 16-248/6/1989. A BM „M” és Szervezési Csoportfőnökség javaslata a BM ORFK Vizsgálati Osztály létrehozására, valamint a kapcsolódó szervezeti változásokra, 1989. szeptember 4. (II. sorozat 75. d.)

272 ÁBTL 2.8.1. A belügyminiszter 747-750/1989. számú állományparancsai.

273 Barna Sándor budapesti rendőrfőkapitány 1990. februárban Török Imre rendőr ezredesnek, a BM Szervezési Osztály vezetőjének írt levelében javasolta, hogy az alosztály nevét, az

III/1. alosztállyal, a Győr-Sopron és a Vas megyei alosztály, a Baranya, Csongrád, Somogy megyei csoportok változatlan munkaköri megnevezéssel és számmal beépültek a közbiztonsági vizsgálati osztályokba. A Bács-Kiskun és a Zala megyei rendőr-főkapitányságokon nem hagyták meg a csoportokat, a csoportvezetőket kiemelt fővizsgálóként, beosztottjukat fővizsgálóként helyezték át az I/3. osztályokra. A többi megyében az állambiztonsági területen foglalkoztatott vizsgálótisztek az állambiztonsági szerv törzséből szintén átkerültek az I/3. osztályok állományába.²⁷⁴

125

12. TÁBLÁZAT. A BM ORFK VIZSGÁLATI OSZTÁLYÁNAK SZERVEZETI FELÉPÍTÉSE ÉS LÉTSZÁMA, 1989. OKTÓBER

Osztályvezető, osztályvezető-helyettes, titkárnő	3 fő
Értékelő-elemző alosztály	10 fő
Állambiztonsági ügyek alosztálya	7 fő
Bűnüldözési alosztály	7 fő
Gazdaságvédelmi alosztály	8 fő
Börtönelhárítási és fogdafelderítési alosztály	9 fő
Központi vizsgálati alosztály	21 fő

Források: A BM „M” és Szervezési Csoportfőnökség javaslata a BM ORFK Vizsgálati Osztály létrehozására, valamint a kapcsolódó szervezeti változásokra, 1989. szeptember 4. (MNL OL XIX-B-1-au 16-248/6/1989. II. sorozat 75. d.); A belügyminiszter-helyettes 6/1989. (XII. 19.) számú parancsa a BM ORFK Vizsgálati Osztály ügyrendjének kiadásáról (ÁBTL 4.2. 10-24/6/1989)²⁷⁵

állam elleni ügyek csekély száma miatt, rendészeti ügyek alosztályára változtassák. MNL OL XIX-B-1-au 111-07/2/1990. (II. sorozat 79. d.)

274 MNL OL XIX-B-1-au 16-248-19/1989. – 16-248-37/1989. [A BM „M” és Szervezési Csoportfőnökség csoportfőnökének levelei a megyei rendőr-főkapitányságok vezetőinek, 1989. október 4.] (II. sorozat 75. d.)

275 Az 1989. szeptemberi javaslaton még, az értékelő-elemző alosztályon kívül, betűkkel is megkülönböztették az egyes alegységeket. E szerint: A (állambiztonsági ügyek) alosztály; B (bűnüldözési) alosztály; C (gazdaságvédelmi) alosztály; D (börtönelhárítási és fogdafelderítési) alosztály; E (központi vizsgálati) alosztály. A decemberi ügyrendben a betűjelek már nem szerepelnek.

A BM ORFK Vizsgálati Osztályának élére Diczig István vezérőrnagyot, az ORFK I/3. Osztályának addigi vezetőjét, helyettesévé – immár ezredesi rendfokozatban – Pajcsics Józsefet nevezték ki.²⁷⁶ Az 1970-es évektől az ORFK I/3. Osztálya is a BM III/1. Osztály Gyorskocsi utca 31. alatti épületrészében volt elhelyezve, s ezt használták az összevonás után is. A BM ORFK Vizsgálati Osztálya a III/1. Osztály postafiókszámát (Pf. 13.) is megörökölte.

Az új szervezeten belül változatlan felállásban működtek az I/3. Osztálytól megörökölt alegységek, a bűnüldözési és a gazdaságvédelmi nevet felvett volt népgazdasági és társadalmi tulajdon-védelmi alosztályok: felügyelték a területi és helyi vizsgálati szervek munkáját, összehangolták az országos jelentőségű vagy több főkapitányság területére kiterjedő ügyek nyomozását. A politikai jellegű bűncselekményekkel külön alegység, az állambiztonsági ügyek alosztálya²⁷⁷ foglalkozott, amelyik jobbra a korábbi III/1. Osztály törzs alosztálya jogi és értékelő-tájékoztató csoportjainak reszortját vitte tovább: a területi állambiztonsági vizsgálati tevékenység szakirányítását, a „K” anyagok jogi erejűvé tételét, az „operatív feldolgozások” büntetőjogi véleményezését és a „realizálás” előkészítésében való részvételt, de emellett elemző-értékelő jelentéseket is készített. A börtönelhárítási és fogdafelderítési alosztály – a volt III/1-d alosztálytól kissé eltérően – elsősorban koordinációs és ellenőrző feladatokat látott el. A központi vizsgálati alosztály – a volt III/1. Osztályról nagy valószínűséggel ide kerültek át a legtöbben²⁷⁸ – végezte az osztály hatáskörébe tartozó vagy oda utalt bűnügyekben a nyomozást.²⁷⁹

Az állambiztonsági vizsgálati részleg ezzel – az MSZMP mint állampárt megszüntetésével egy időben – kikerült a politikai rendőrség

276 ÁBTL 4.2. 12-25/10/1989. A Belügyminisztérium Személyzeti és az „M” és Szervezési Csoportfőnökség 10-es számú közleménye a BM szervezeti és vezetői változásairól, 1989. november 9.

277 A BRFK vezetője által a BM Szervezési Osztály vezetőjének írt leveléből kiderül, hogy az alegységet 1990. februárban már állam elleni ügyek alosztályának hívták. MNL OL XIX-B-1-au 111-07/2/1990. (II. sorozat 79. d.)

278 Erre csak közvetett „bizonyítékaim” vannak, amelyeket azonban az is megerősít, hogy az állambiztonsági ügyek alosztálya mellett a központi vizsgálati alosztály tartozott Pajcsics József osztályvezető-helyettes – a volt III/1. Osztály megbízott vezetője – közvetlen irányítása alá.

279 ÁBTL 4.2. 10-24/6/1989. A belügyminiszter-helyettes 6/1989. (XII. 19.) számú parancsa a BM ORFK Vizsgálati Osztály ügyrendjének kiadásáról.

szervezetéből. Azon beosztottjai, akik a jogutód szervezetnél, a BM ORFK Vizsgálati Osztályánál folytatták pályafutásukat, az 1990. januárban kirobbant, az állambiztonság demokratikus keretek között elfogadhatatlan működését leleplező Dunagate-botrányt már a kívülálló hűvös eleganciájával szemlélhették, s az 1990. március-áprilisi választások után – tegyük hozzá, a hírszerzésnél, a kém- és katonai elhárításnál működő társaikhoz hasonlóan – professzionális szakemberekként léphették át az új Magyarország kapujának küszöbét.

KARRIERUTAK

129

Az alábbiakban a III/1. Osztály vezetői állománya tagjainak karrierútjait vázolom fel, elsősorban az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött személyi anyagok, valamint az állományparancsok és egyéb belügyi iratok alapján, illetve a Nemzeti Emlékezet Bizottsága Perek '56 internetes adatbázisára támaszkodva. A személyi alapadatok a 2021. májusi állapotokat tükrözik. A fejezethez csatolt táblázatban a területi állambiztonsági szervek vezetőinek névsorát közlöm megyei bontásban.

ANTAL JÓZSEF (1933. november 2. Felsőgalla). Apja, Antal József bányász volt. Anyja neve: Tingnisz Rozália. 1956. júliusban, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara nappali tagozatának elvégzése után segédvizsgálóként a BM Vizsgálati Főosztályának állományába került államvédelmi hadnagyi rendfokozatban. 1956. október 23. és október 30. között a főosztály épületében tartózkodott, majd Tatabányára ment szüleihez. November 9-én ismét szolgálattételre jelentkezett. 1956. decemberben felvették az MSZMP-be. Vizsgálótisztként részt vett a forradalom utáni megtorlásban. 1958. márciusi minősítése szerint: „Munkáját körültekintéssel, felelősségteljesen végzi. Igen nagy szorgalommal törekszik vizsgálati ügyeinél az egyes bűncselekmények sokoldalú bizonyításá[ra]. Ennek során jogi tudását nagyon helyesen alkalmazza a gyakorlati munkában. Hiba Antal elvtárs szakmai munkájánál, hogy az előzetes letartóztatottak kihallgatása során nem elég harcosan lép fel. A könnyebb ellenállás vonalát választva megelégszik a bűncselekmény formai megállapításával, de ugyanakkor nem törekszik az előzetes letartóztatott politikai leleplezésére.” 1959–1962 között Moszkvában tanult a krimináltechnikai és -taktikai iskolán. 1965. szeptember 1. és 1968. március 31. között a III/1-b, vagyis a belsőreakció-elhárító vizsgálati alosztály alosztályvezető-helyette-

se volt, közben 1967-ben elvégezte a BM Idegen Nyelvi Főiskolát is. 1968. áprilistól a III/4. fedőkódot viselő elemző-értékelő osztályon, illetve az 1971-es átszervezést követően az Információfeldolgozó és Felügyeleti Csoportfőnökségen dolgozott értékelő-elemzőként. 1977. márciustól az akkor megalakított, a „nacionalista platformról támadó ellenséges elemek” elhárításával foglalkozó III/III-4-c alosztályt vezette. 1981. június 1-jétől 1983. január 31-i, egészségügyi okokból történt nyugdíjazásáig az „ellenséges ellenzék főerőit elhárító” III/III-4. Osztály vezetője volt rendőr alezredesi rendfokozatban. – *Források:* ÁBTL 2.8.1. 9345; Perek '56 (perek56.hu).

BECK GYÖRGY (1932. szeptember 14. Budapest – 2016. március 30. Budapest). Apja, Beck Leó géplakatossegéd, később raktáros volt. Anyja, Wiener Franciska a holokauszt áldozata lett. Villanyszerelőnek készült, majd a szakérettségit követően a Szovjetunióban (Szverdlovszkban, majd Moszkvában) folytatott jogi tanulmányokat. 1952-ban felvették az MDP-be. Oklevelének megszerzését követően 1957-ben a fővárosi főügyészségnél indult a pályája, onnan még az év októberében a II/8. (Vizsgálati) Osztály jogügyi alosztályához került előadónak rendőrnnyomozó hadnagyi rendfokozatban. 1963-ban áthelyezték a III/1-b, a belsőreakció-elhárító vizsgálati alosztályra, ahol 1964. december 1-jével kinevezték alosztályvezető-helyettesnek, de már 1965. augusztus 1-jével visszaminősítették fővizsgálóvá. 1967. júliustól a Szolnok Megyei Rendőr-főkapitányság bűnügyi részlegénél szolgált alosztály-, majd osztályvezetőként, 1970-től a BM bűnügyi csoportfőnökségén főelőadóként, 1971-től az Információfeldolgozó és Felügyeleti Csoportfőnökség tervező-kutató alosztályán kiemelt főelőadóként. 1976-ban kinevezték a BM Rendőrtiszti Főiskola államjogi és idegenrendészet tanszékének vezetőjévé, 1981 végén pedig a főiskola parancsnokának oktatási és tudományos helyettesévé. 1991. augusztus 31-ével ebből a beosztásából vonult nyugállományba ezredesi rendfokozatban. – *Forrás:* ÁBTL 2.8.1. 15755.

BENEDEK ENDRE (1928. június 24. Pestújhely – 1982. február 25. Budapest). Anyja neve: Halász Jolán. 1957. márciusban rendőrnnyomozó főhadnagyként a BM Büntetés-végrehajtási Parancsnokságról huszonketted-magával az állambiztonsági vizsgálati osztály börtönel-

hárító alosztályára helyezték. 1958-ban már csoportvezető volt. Kihallgatótisztként kivette a részét az 1956-os forradalom utáni megtorlásokból. 1960–1963 között a belsőreakció-elhárításnál szolgált, majd visszakerült a III/1. Osztályra fővizsgálónak, de többször is átvezényelték hónapokra a III/2. (Operatív Nyilvántartó) Osztályra. Jogi tanulmányait – az állományparancsok tanúsága szerint – 1963–1965 között fejezhette be. 1970. június 1-jétől a III/1-b, a belsőreakció-elhárító vizsgálati alosztály helyettes vezetője volt. 1971. július 1-jével, mivel az átszervezés során a második alosztályvezető-helyettesi státuszt megszüntették, kiemelt fővizsgálóvá minősítették vissza, majd még az év októberében áthelyezték a BRFK Értékelő, Tájékoztató és Titkársági Osztálya értékelő, tájékoztató alosztályára alosztályvezetőnek. – *Források:* ÁBTL 2.8.1. állományparancsok; Perek '56 (perek56.hu).

BLASKÓ LAJOS (1927. szeptember 15. Budapest – 1983. szeptember 16. Budapest). Apja, Blaskó József asztalossegéd volt. Anyja neve: Balogh Mária. A négy polgári elvégzése után 1943-ban Peregen a helyi közigazgatásban kapott munkát. 1946-ban belépett az SZDP-be, 1948-ban MDP-tag lett. 1949-ben rövid ideig községi jegyzőként dolgozott. 1949. szeptemberben hathetes pártiskolai előadóképzőt végzett, s novembertől már szemináriumvezetőként működött Pest megyében. 1950. februárban öt hónapos pártiskolára küldték. 1952. februárban a Belügyminisztérium oktatási osztályára került, 1954-től államvédelmi főhadnagyként a tanulmányi osztály politikai alosztályát vezette. 1956-ban a Szovjetunióba mehetett államvédelmi szakiskolára. A forradalom hírére társaival együtt október 29-en hazatért, de még aznap le tartóztatták, s a Kozma utcai gyűjtőfogházban tartották őrizetben. November 4-én, a második szovjet intervenció megindulásának napján szabadult. November 10-én szolgálattételre jelentkezett, decembertől 1957. februárig vizsgálótiszt volt a gyűjtőfogházban, majd visszautazott Moszkvába. 1958-tól a Dzerzsinszkij Tisztképző Iskolán, 1959-től 1962-ig a BM Rendőrtiszti Akadémián tanított, közben 1959-ben jogi doktorátust szerzett. 1961-ben nyolc hónapot Zala megyében töltött, ahol részt vett az erőszakos tévesztésben. 1962. szeptember 1-jével áthelyezték a III/1. Osztályra az „a” – kémelhárító vizsgálati – alosztály helyettes vezetőjének. 1962.

december 20-án ugyanott alosztályvezetővé lépett elő. 1975. április 30-án e posztjáról egészségügyi okokból nyugállományba vonult rendőr alezredesi rendfokozatban. – *Forrás: ÁBTL 2.8.1. 6882.*

BÖLCSHÁZI OTTÓ (1928. április 10. Sislóc – 2005. október 12. Budapest). Apja, Bölcsházi Ödön molnársegédként, majd vasgyári segéd-munkásként dolgozott. Anyja neve: Miskolci Erzsébet. Családjával Ungvár melletti szülőfalujából 1941-ben a mai Magyarország területére költözött. 1945-ben belépett az MKP-ba. Kereskedelmi érettségit tett, s 1948-ban a Dimávgban helyezkedett el tisztviselőként. 1950–1952-ben a határőrségnél letöltötte kötelező katonai szolgálatát, 1951-től alakulata függetlenített párttitkáráként működött. 1952–1956 között a debreceni gördülőcsapágygyárban volt ellenőr, illetve osztályvezető. Az 1956-os forradalom idején, október 27-én az üzemi munkástanács kitiltotta a gyár területéről. 1956. novemberben belépett a belügyi karhatalomba, 1957. januárban alhadnagyként a pécsi őrségi zászlóaljnál lett személyzetis, majd politikai helyettes, 1963-ban pedig a BM Karhatalom Parancsnokság Politikai Osztályán agitációs és propagandaelőadó. 1965-ben jogi doktori oklevelet szerzett. 1967. májusban áthelyezték a BM III/1. Osztály állományába, s 1968. május 15-én kinevezték a „b” – belsőreakció-elhárító vizsgálati – alosztály helyettes vezetőjévé. 1972-re elvégezte az MSZMP KB Politikai Főiskoláját. 1975. október 1-jétől 1983. április 30-i nyugállományba vonulásáig a „b” alosztály vezetője volt, 1977-től rendőr alezredesi rendfokozatban. – *Fő kitüntetése: Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérem (1957).* – *Forrás: ÁBTL 2.8.1. 9482.*

BRUZZA GÁBOR (1930. május 7. Újpest – 2015. július 11. Budapest): Apja, Bruzza Ferenc mintasztalos-segéd volt. Anyja neve: Pál Katalin. 1948-ban kereskedelmi érettségit tett, és még ugyanabban az évben őrmesteri rendfokozatban a budapesti rendőr-főkapitányság számvevőségére került. 1949-től az ÁVH-n szolgált, előbb az illetmény, 1950-től a környezettanulmányozó alosztályon, ugyanabban az évben felvették az MDP-be. 1951-ben az ÁVH Budapesti Osztálya I. alosztályának (belső reakció elleni harc) helyettes vezetője lett. 1952-től az ÁVH I/3. (Kémelhárító) Osztályának függetlenített alapszervezeti párttitkára, 1953–1956 között az ÁVH, illetve a BM

DISZ Bizottságának titkára volt, közben 1953-ban öt hónapos pártiskolát végzett. Az 1956-os forradalom idején előbb a BM központi épületében, október 30-tól lakásán tartózkodott. November 10-én csatlakozott a szerveződő honvéd karhatalomhoz, ahonnan 1957. februárban a vizsgálati osztályra helyezték. 1958. április 15-én kelt minősítési lapja szerint tapasztalatlansága ellenére „sikerült több jelentős ellenforradalmi ügyben eredményes vizsgálatot folytatnia”, ugyanakkor „nem elég kiforrott, higgadt vizsgáló. Előfordul nála még időnként az, hogy. pl. kihallgatások közben nem tudja magát kellően fegyelmezni az őrizeteselek provokatív magatartása esetén, és drasztikus, goromba módon nyilvánul meg”. 1960. októbertől a vizsgálati osztály felügyeleti alosztályát vezette, annak 1961. december 31-i megszűnése után lett a „b” – belsőreakció-elhárító – vizsgálati alosztály helyettes vezetője, 1962. szeptember 1-jétől pedig az alosztály vezetője. 1963-ban jogi doktori oklevelet szerzett, 1970-ben befejezte tanulmányait a hároméves pártfőiskolán is. 1972. október 16-tól az osztályvezető-helyettesei székbe ülhetett át. Wéber Gyula 1975 januárjában történt osztályvezetői kinevezése feltehetően keresztülhúzta Bruzsa terveit, így 1975. júliustól a titkos lehallgatásokat végző és feldolgozó III/4. Osztály élén folytatta pályafutását. 1985. május 31-ével onnan vonult nyugállományba rendőr ezredesi rendfokozatban. – *Fő kitüntetései:* Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérem (1957), Vörös Csillag Érdemrend (1978), a Magyar Népköztársaság kardokkal díszített Csillagrendje (1985). – *Források:* ÁBTL 2.8.1. 7705; Perek '56 (perek56.hu).

CSIKI ISTVÁN (1924. március 21. Budapest – 1987. szeptember 7. Budapest). Apja, Csiki István bognársegéd volt. Anyja neve: Török Zsófia. Négy polgárit végzett, majd kitanulta a lemezlakatos szakmát. Az 1940-es évek elején bekapcsolódott a munkásmozgalomba, kommunista párttagságát később 1943-tól ismerték el. Önéletrajza szerint 1944-ben részt vett az ellenállási mozgalomban. 1947-től a kommunista párt Budapest XIII. kerületi üzemszervezője volt. 1949-ban három hónapos pártiskolára küldték. Pályafutását a titkosszolgálatoknál 1949 januárjában a Honvédelmi Minisztérium Katona Politikai Csoportfőnökségén kezdte meg főhadnagyi rendfokozatban. 1950. februárban a Katpol beosztottainak többségével ő is az ÁVH II. (Katonai

Elhárító) Főosztályának állományába került, de már márciusban kinevezték a káderosztályra személyzetisnek, s 1956-ig ebben a beosztásban szolgált. 1953-ban szakérettségit tett. Az 1956-os forradalom idején október 30-ig szolgálati helyén, utána lakásán tartózkodott. November 8-án belépett a szerveződő karhatalomba. 1957-ben a közlekedési szabotázselhárító osztályon lett alosztályvezető, de ténylegesen csak 1958. szeptemberben foglalta el beosztását, mert 1957. áprilistól a vizsgálati osztály ügynevezett különrészlegére vezényeltek, vagyis a Nagy Imre és társai per előkészítésében vett részt. 1963. február 15-én a belsőreakció-elhárítástól (BM III/III-4/b alosztály) a II-I/1-c (katonai elhárító vizsgálati) alosztályra helyezték át alosztályvezető-helyettesnek. 1964-ben jogi doktori oklevelet szerzett. Miután a III/1-c alosztályon 1964. május 31-ével megszüntették az alosztályvezető-helyettesi beosztást, a katonai elhárításnál lett csoportvezető (III/IV-2/b alosztály). 1974. szeptember 30-ával onnan is vonult nyugállományba alezredesi rendfokozatban. – *Fő kitüntetései:* Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérem (1957), Szocialista Hazáért Érdemrend (1967). – *Források:* ÁBTL 2.8.1. 6637; Perek '56 (perek56.hu).

CSILLAG GYÖRGY (1921. október 9. Budapest – 1985. december 16. Budapest). Apja, Csillag Artúr kereskedősegéd volt. Anyja neve: Baruch Ilona. Két polgárít végzett, majd kitanulta kereskedő szakmát. Szülei és bátyja a holokauszt során veszítették életüket. Őt a háború idején behívták munkaszolgálatra, majd 1944–1945-ben Mautausenben és Gunskirchenben raboskodott. 1945. augusztusban felvették a politikai rendőrség kötelékébe, első rendfokozata alhadnagy. 1945-től SZDP-, 1947-től MKP-tag volt, önéletrajza szerint 1946-ban vezetői utasításra nem léphetett át a kommunista pártba. 1947-ben a Magyar Közösség-ügyben kihallgató tisztként vett részt. A budakörnyéki államvédelmi részlegnél, 1950 elején az ÁVH I/1., vagyis a vidéki kirendeltségeket felügyelő osztályán szolgált. 1950 őszétől az ÁVH VI/2. (Börtönügyi) Osztály beosztottjaként a Mosonyi utcai állambiztonsági fogház, 1952. márciustól a kazincbarcikai kényszer-munkatábor parancsnoka volt, 1953 után a Kozma utcai gyűjtőfogház operatív csoportját vezette, de egy fogoly megszökése miatt leváltották, és 1956. márciusban a Vizsgálati Főosztály Belsőreakció-elhárító Vizsgálati Osztályára helyezték vizsgálónak. Az 1956-os forrada-

lom idején október 30-ig a főosztály épületében tartózkodott, ekkor átment a szovjet csapatokhoz, őrizetbe vett forradalmárokat hallgattott ki a Ferihegyi repülőtéren és Ócsán, november 6-án vagy 7-én tért vissza a Gyorskocsi utcába. 1957. februárban a vizsgálati osztály belsőreakció-elhárító vizsgálati alosztályának helyettes vezetőjévé nevezték ki, 1957. júniustól kisebb megszakítással 1958. februárig megbízottként ő vezette az alosztályt. A forradalom utáni megtorlás során tizenkilenc olyan eljárásban vett részt, amelyekben később végrehajtott halálos ítélet született. 1958. áprilisi minősítése szerint „1957 első felében az ún. gyilkossági csoportot irányította, amely új terület volt a vizsgálati szerv számára. Feladata volt az ellenforradalmi gyilkosok felderítése, elfogása. E téren igen nagy lelkesedéssel dolgozott és eredményesen”. 1958–1959-ben ő vezette a háborús és népellenes bűntettek elkövetésével vádolt volt csendőrök és politikai detektívek ügyeinek – Biszku Béla belügyminiszter kezdeményezésére indított – kivizsgálását. 1966-ban szerepet játszott az utolsó ötvenhatos kivégzettként is emlegetett Hamusics János bíróság elé állításában. 1967. március 1-jével a tervezett gazdasági reformokkal összefüggésben akkor életre hívott népgazdaság-védelmi vizsgálati alosztály vezetője lett, annak megszüntetése után 1971. július 1-jén a katonai elhárító vizsgálati alosztály élére állították. 1976. október 31-ével vonult nyugállományba rendőr alezredesi rendfokozatban. – *Fő kitüntetése:* Magyar Partizán Emlékérem (1957). – *Források:* ÁBTL 2.8.1. 10162; Perek '56 (perek56.hu).

CSONGRÁDI JÓZSEF (1929. április 6. Galgaguta). Apja, Csongrádi Pál MÁV-pályamunkás volt. Anyja neve: Bágyon Mária. Az elemi iskola elvégzése után alkalmi munkásként dolgozott szülőfalujában. 1950. januárban bevonult katonának, és saját kérésére az ÁVH belső karhatalomhoz helyezték. Az év júliusától a VI/2. (Börtönügyi) Osztálynál volt őr. Szintén 1950-ben felvették az MDP-be. 1952. márciusban négy hónapos vizsgálói tanfolyamra vezényelték, amelynek elvégzése után az ÁVH, 1953-tól az egyesített BM Személyzeti Főosztályán volt fegyelmi előadó, 1956. júliustól a személyzeti nyilvántartóban ugyancsak előadó. 1956. november 1-jén felkelők a lakásán letartóztatták, s a Markó utcai börtönben tartották fogva. A második szovjet intervenció után szabadult, csatlakozott a szerveződő karhatalom-

hoz. 1957. február 1-jén a vizsgálati osztályra került, s pályája végéig szinte megszakítás nélkül a kémelhárító vizsgálati alosztályon szolgált. 1958. áprilisi és 1960. március 26-i minősítéseiből tudjuk, hogy „több csoportos ellenforradalmi ügyben folytatott vizsgálatot, általában jó eredménnyel”, s azt is, hogy „egy-két esetben »túl rámenős« volt, amikor szembesítéseken szabadlábbon terheltté nyilvánított személy vagy tanú előtt is kissé hangoskodott”. Majd vezetői hozzátették: „A kombinációk fejlesztése során képességeit még tovább kell fejleszteni.” 1965-re elvégezte a jogi egyetemet. 1975. május 1-jével kinevezték a III/1-a, vagyis a kémelhárító vizsgálati alosztály helyettes vezetőjévé. 1984. április 30-ával alezredesként vonult nyugdíjba. – *Fő kitüntetése:* Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérem (1957). – *Források:* ÁBTL 2.8.1. 7115; Perek '56 (perek56.hu).

DEÁK JÓZSEF (1919. december 17. Ároktő – 2008. május 28. Budapest). Apja, Deák István kubikosként, mezőgazdasági munkásként dolgozott, majd az 1945-ben kapott négy kataszteri hold földjén gazdálkodott, amellyel 1949-ben belépett a helyi téeszbe. Anyja neve: Bartók Margit. A hat elemi után napszámosnak, később kubikusnak állt. A második világháború idején több ízben behívták katonának, 1944–1945-ben frontszolgálatot teljesített. 1945-ben belépett az MKP-ba. 1946. februárban próbarendőrként felvették a rendőrség kötelékébe. 1947-ben Mindszenten volt őrsparancsnok, 1948-tól Szentesen szolgált. 1948-ban egy hónapos pártiskolát, 1949-ben hat hónapos nevelőtisztképzőt végzett, s Kecskeméten lett nevelőtiszt, 1950 tavaszán a szegedi (VI. kerületi) főkapitányságon segédtszt. 1950. novemberben kiskunfélegyházi rendőrkapitánnyá nevezték ki, illetve 1953 őszétől – a belügyi és államvédelmi szervek összevonása után – a Belügyminisztérium Kiskunfélegyházi Járási Osztályát vezette. 1955-ben esti tagozaton gimnáziumi érettségit tett. Az 1956-os forradalom és szabadságharc idején igyekezett fenntartani a rendet és a közbiztonságot a városban, tagja lett a rendőrség forradalmi bizottságának is, de 1956. november 1-jén leváltották posztjáról. November 4-én csatlakozott a szovjet csapatokhoz, részt vett a forradalmárok letartóztatásában, a fegyverek összegyűjtésében, a rendőrség és a karhatalom, valamint az MSZMP megszervezésében. 1956 végén megerősítettek a Kiskunfélegyházi Városi-Járási Rendőrkapitányság

vezetői tisztében. 1960-ban jogi doktori oklevelet szerzett. 1960 októberében, az erőszakos téeszésítési kampány idején áthelyezték Kecskemétre, a Bács-Kiskun Megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztályára a VII. (mezőgazdaságiszabotázs-elhárító) osztály vezetőjének. 1962. augusztus 1-jétől a Politikai Nyomozó Osztály vezetője, e minőségében a megyei rendőrfőkapitány első helyettese volt. 1964. augusztus 1-jén kinevezték a BM III/1. Osztálya vezetőjévé. Felemelkedésében vélhetően szerepe volt Korom Mihálynak, az MSZMP KB fegyveres testületeket felügyelő titkárnak, akivel annak idején együtt szolgált Mindszenten és Szentesen. 1974. december 31-én rendőr ezredesként vonult nyugállományba. – *Források:* MNL OL M-KS 288. f. 40/511. ő. e.; ÁBTL 2.8.1. állományparancsok.

DORNICS JÓZSEF (1931. január 7. Budapest – 2000. április 5. Budapest). Apja, Dornics József cipésmester volt. Anyja neve: Hiedl Borbála. 1949-ben kereskedelmi érettségit tett. 1951. februárban államvédelmi őrmesterként felvették az ÁVH VI. (Vizsgálati) Főosztályához. Néhány hónapig vizsgálóként tevékenykedett, majd 1951. decemberben áthelyezték a VI/2. (Börtönügyi) Osztály gazdasági osztályára elhelyezési előadónak (tkp. épületgondnoknak), ettől kezdve ezen a munkaterületen dolgozott. Szintén 1951-ben az MDP tagja lett. 1959. február 9-én kinevezték a BM II/8. Osztály anyagi szolgálata vezetőjének, 1962-ben, a szolgálat csoporttá minősítése után csoportvezetőnek. 1967. március 1-jétől anyagi és pénzügyi osztályvezetőként, majd az átszervezés miatt 1971. július 1-jétől ismét csoportvezetőként szolgált. 1974. február 28-án egészségügyi okokból nyugdíjazták, utolsó rendfokozata rendőr őrnagy volt. – *Forrás:* ÁBTL 2.8.1. 1125.

FEHÉR GYULA (1931. augusztus 25. Veszprém – 2003. október 14. Budapest). Apja, Fehér Gyula lakatossegéd volt. Anyja neve: Katona Mária. 1949-ben kereskedelmi érettségit tett, 1951-ben oklevelet szerzett a Közgazdasági Főiskolán. Rövid ideig könyvelőként, majd statisztikusként dolgozott. 1952-ben államvédelmi alhadnagyként felvették a ÁVH VI/1. (Vizsgálati) Osztályára, s négy hónapos vizsgálói tanfolyamot végzett, ugyanabban az évben az MDP tagja lett. 1952. novemberben az ÁVH Budapesti Osztálya vizsgálati osztályá-

ra került. 1956. november 1-jén a forradalmárok elfogták, de másnap szabadon engedték. A forradalom utáni megtorlásból elsősorban a BRFK vizsgálati alosztályának vizsgálótisztjeként vette ki a részét. Minősítései szerint a „kihallgatásokon határozott, harcos magatartást” tanúsított, de az „irányítókészség hiánya” miatt „nagyobb kiterjedésű ügy” vezetését nem bízták rá. 1959-től a II/8., illetve a III/1. Osztály „b”, vagyis a belsőreakció-elhárító vizsgálati alosztályán szolgált. 1963-ban jogi doktori oklevelet szerzett. 1971-től a III/1. Osztály jogügyi alosztályának kiemelt főelőadója volt. 1971–1975 között elvégezte az MSZMP KB Politikai Főiskoláját. 1976. január 1-jén az osztályon belül, de egy egészen új területre helyezték át, a börtön-elhárító alosztály helyettes vezetője lett, 1977. december 1-jével pedig ugyanott alosztályvezetővé nevezték ki. 1986. augusztus 31-én onnan vonult nyugállományba alezredesi rendfokozatban. – *Források:* ÁBTL 2.8.1. 12392; Perek '56 (perek56.hu).

FINSZTER GÉZA (1945. május 19. Kispest). Anyja neve: Finszter Margit. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara elvégzése után, 1968. május 15-én rendőr alhadnagyi rendfokozatban felvették vizsgálónak a BM III/1-b (belsőreakció-elhárító vizsgálati) alosztályra. 1975-től a III/1-e (jogügyi) alosztályon, 1977. január 1-jétől alosztályvezető-helyettesként az akkor felállított törzsalosztályon szolgált. 1982. december 1-jétől a III/1-a, vagyis a kémelhárító vizsgálati alosztályt vezette. 1984-ben megvédte kandidátusi disszertációját, és az év június 1-jével kinevezték a *Belügyi Szemle* főszerkesztőjének. – *Források:* ÁBTL 2.8.1. állományparancsok és ÁBTL 1.11.9. A III/1. Osztály iratai. További szakmai életútját lásd http://www.ajk.elte.hu/file/TSZ_BEBVJ_Finszter_CV.pdf. Utolsó letöltés: 2019. január 6.

GANTNER LÁSZLÓ (1940. június 13. Diósgyőr – 2018. április 30. Pilis-szentkereszt). Apja neve Gantner Károly; anyja neve: Kisgyörgy Franciska. 1963. októberben, valószínűleg a Rendőrtiszti Akadémia elvégzése után rendőr hadnagyi rendfokozatban felvették a BM III/IV. (Katonai Elhárító) Csoportfőnökség MN 5081. számú alakulatához főoperatív beosztottnak, s 1968-ban a III/IV-3. Osztályon szolgált. 1982-ben a III/1-b alosztály fővizsgálójaként kapott kitüntetést, a két időpont között szerezte meg jogi doktori oklevelét, és került át az állambiztonsági

vizsgálati osztályra. 1983. március 1-jével kinevezték az őrségi alosztály vezetőjének. 1989 szeptemberében alezredesi rendfokozatban még az alosztály vezetője volt. – *Források:* ÁBTL 2.8.1. állományparancsok és ÁBTL 1.11.9. A III/1. Osztály iratai.

GÄRTNER RÓBERT (1935. május 15. Hódmezővásárhely). Apja, Gärtner Oszkár kirakatrendező volt. Anyja neve: Lepage Margit. 1954-ben gimnáziumi érettségi tett, majd kelmefestő és vegytisztító szakmát tanult. 1955–1957 között sorállományú katonaként gépkocsivezető volt, s ezt a foglalkozást folytatta 1958-tól polgári alkalmazottként majd tiszthelyettesként a BM-ben is, 1960-tól az állambiztonsági vizsgálati osztályon. 1963-ban felvették az MSZMP-be, s pártjavaslatra az „a” – kémelhárító vizsgálati – alosztályra helyezték vizsgálótisztnek. 1969-re elvégezte a jogi egyetemet. 1983. május 1-jével kinevezték a „b” – belsőreakció-elhárító alosztály – helyettes vezetőjévé. 1989. szeptember 30-án, a III/1. Osztály megszűnésekor korengedménnyel, alezredesi rendfokozatban nyugdíjba vonult. – *Forrás:* ÁBTL 2.8.1. 14188.

HAVLICSEK JÓZSEF (1947. október 26. Somogysárd). Apja neve: Havlicsek Lajos; anyja neve: Horváth Valéria. Jogot végzett. 1982. decemberben kiemelt főelőadóként, rendőr főhadnagyi rendfokozatban a BM III/1. Osztály törzsalosztályán szolgált, 1984. áprilisban ugyanott alosztályvezető-helyettesnek nevezték ki, s 1989. júniusban, őrnagyi előléptetésekor még mindig ezen a poszton szolgált. – *Források:* ÁBTL 2.8.1. állományparancsok és ÁBTL 1.11.9. A III/1. Osztály iratai.

HERMANN ISTVÁN (1914. december 8. Mozsgó – 1981. szeptember 11. Budapest). Szegényparaszti családból származott, apját Hermann Imrének, anyját Rácz Juliannának hívták. A Horthy-korszakban cipészsegédként dolgozott. 1944. augusztusban behívták katonának, de novemberben megszökött. 1943-ban belépett az SZDP-be, 1945-ben az MKP-ba. 1946 tavaszán felvették a politikai rendőrség kötelékébe, első rendfokozata alhadnagy volt. Egerben, Gyöngyösön, majd 1947-től Budapesten szolgált, előbb a helyszínelőknél, majd az egyházi elhárítással foglalkozó alegységnél. 1953–1954-ben

csoportvezető volt a belsőreakció-elhárító osztályon. 1954-től 1959-ig megszakításokkal a BM Titkárság Ellenőrzési Osztályán működött államvédelmi területen, utoljára főellenőrként. 1956-ban öt hónapos pártiskolát végzett. 1956. november 1-jén forradalmárok a lakásán le tartóztatták, s a Maros utcai laktanyában tartották fogva. November 4-én, a szovjet támadás napján szabadult, november 9-étől február végéig karhatalmista volt. 1959-ben átkerült a II/5-c alosztályra (egyházi reakció elleni elhárítás) főoperatív beosztottnak. 1960-ban gimnáziumi érettségit tett. 1961. novemberben a II/5-g, vagyis a belsőreakció-elhárító osztályon belül az „ellenforradalmárok” felkutatását végző alosztály vezetője lett. 1962. május 15-én áthelyezték az állambiztonsági vizsgálati osztályra a börtönelhárító alosztály vezetőjének, ahonnan 1969. június 30-án vonult nyugállományba alezredesi rendfokozatban. – *Fő kitüntetése:* Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérem (1957). – *Forrás:* ÁBTL 2.8.1. 2041.

KACSÓH JÓZSEF (1946. január 2. Pécs). Apja neve: Kacsóh József; anyja neve: Kovács Erzsébet. 1969. augusztus 1-jén frissen végzett jogászként alhadnagyi rendfokozatban a BM III/1. Osztályra került vizsgálónak. 1984. június 1-jével kinevezték az „a”, vagyis a kémelhárító vizsgálati alosztály vezetőjének. 1989. júniusban alezredesként még ezen a poszton szolgált. – *Források:* ÁBTL 2.8.1. állományparancsok és ÁBTL 1.11.9. A III/1. Osztály iratai.

KARDOS LÁSZLÓ (1948. március 4. Vashosszúfalu). Apja neve: Kardos László; anyja neve: Gyalog Teréz. Állam- és jogtudományi doktori oklevelet szerzett. 1980–1981-ben a BM III/1. Osztály beosztottjaként öt hónapos katonai elhárító tanfolyamot végzett a Szovjetunióban. 1983. januárban a „c”, a katonai elhárító vizsgálati alosztály kiemelt fővizsgálójából a törzsalosztály helyettes vezetőjévé nevezték ki, onnan 1984. áprilisban visszakerült a „c” alosztályra alosztályvezetőnek. 1986. október 1-jével a „b”, a belsőreakció-elhárító vizsgálati alosztály vezetőjévé nevezték ki. 1988-ban Moszkvában, a KGB Dzerzsinszkijről elnevezett állambiztonsági főiskoláján kandidátusi fokozatot szerzett, s 1989. március 1-jétől a III/IV-4. Osztály helyettes vezetőjeként folytatódott állambiztonsági karrierje rendőr alezredesi rend-

fokozatban. – *Források:* ÁBTL 2.8.1. állományparancsok és ÁBTL 1.11.9. A III/1. Osztály iratai.

KÁSA TIBOR (1931. február 28. Sárhida – 1978. szeptember 15. Budapest). Parasztcsaládból származott, apja, Kása György 1955-ben még egyénileg gazdálkodott öt kataszteri hold földjén. Anyja neve: Pete Zsófia. Gimnáziumi tanulmányait félbehagyva 1949. márciusban bevonult az ÁVH pécsi karhatalmi századához. 1950. áprilisban államvédelmi tizedesi rendfokozatban áthelyezték a vizsgálati főosztály börtönügyi osztályának (VI/2.) állományába nyomozónak. 1951. januárban vizsgáló lett a VI/1. Osztályon, három hónapos vizsgálati tanfolyamot, majd egyéves Dzerzsinszkij tiszti iskolát végzett. 1951-ben felvették az MDP-be. 1952. október és 1953. január között a VI/1-c alosztályon alosztályvezető-helyettesként, majd ismét vizsgálóként, illetve fővizsgálóként szolgált. 1954-ben a felülvizsgálati eljárások során Justus Pál kihallgatótisztje volt. 1956. november 1-jén felkelők a lakásán letartóztatták, s a Maros utcai laktanyában tartották fogva. November 4-én, a szovjet támadás napján szabadult, s már november 7-én szolgálatra jelentkezett. 1957-től a „c”, a szabotázs-elhárító vizsgálati alosztály helyettes vezetőjeként – 1958-as minősítési lapja szerint – főként „ellenforradalmi bűncselekmények” kivizsgálását irányította. Miután közvetlen előljáróját, Halustyik Mihályt a Nagy Imre-pert előkészítő különreszleghez vezényelték, 1957. június 1-től 1958. február 28-áig megbízottként ő vezette az alosztályt. 1958 tavaszán a „b”, a belsőreakció-elhárító alosztályra került, szintén alosztályvezető-helyettesnek. 1958-ban jogi doktorátust szerzett, 1967-re elvégezte a BM Idegen Nyelvi Főiskola német szakát is. 1959. januárban magánéleti okok miatt leváltották vezetői posztjáról. 1962-től az értékelő-tájékoztató alosztályon főelőadó, 1964. október 1-jétől alosztályvezető-helyettes volt. 1971. július 1-jétől rövid ideig ismét főelőadó, majd az év november 1-jétől újfent alosztályvezető lett, ekkor már rendőr alezredesi rendfokozatban. 1976. augusztus 1-jével áthelyezték a III/7. (Operatív Koordináló és Titkársági) Osztályra alosztályvezetőnek. Közlekedési balesetben vesztette életét. – *Források:* ÁBTL 2.8.1. 10907; Perek '56 (perek56.hu).

KEMÉNY BÉLA (1911. november 9. Cserhátszentiván – 1974. december 4. Pilisszentkereszt). Apja, Klein Béla mészárossegéd volt. Anyja, Schlésinger Róza, miután férje elhagyta a családját, egy falusi kocsmát üzemeltetett; a holokauszt áldozata lett. A hat elemi után 1928-tól Budapesten asztalostanoncként, 1931-től -segédként dolgozott, belépett a szakszervezetbe és a szociáldemokrata pártba. 1942–1945 között munkaszolgálatot teljesített. 1945-ben átlépett az MKP-ba. 1946. májusban felvették a politikai rendőrséghez, Nógrád, majd Pest megyében szolgált. 1950. decemberben az ÁVH vizsgálati főosztályára helyezték, 1952. augusztustól a Fejér megyei államvédelmi osztályon a vizsgálati alosztályt vezette, de 1953. februárban fegyelmi-vel elbocsátották. 1955-ben visszavették a testülethez, a személyzeti főosztály állományába. Az 1956-os forradalom idején október 30-tól egy tiszttársa lakásán bujkált, november 1-jén felkelők elfogták, s a Markó utcai börtönben tartották fogva. A második szovjet intervenció napján szabadult, belépett a karhatalomba, 1956. decembertől a BRFK vizsgálati alosztályának helyettes vezetőjeként tevékenykedett. 1958. februári minősítése szerint „az ellenforradalom idején és azt követően több csoportos ügy vizsgálatát irányította és dolgozta fel, ezek az ügyek igen alaposan lettek kivizsgálva...” 1959. június 1-jével az egész alegységével együtt a BM II/8. Osztályára helyezték át, ahol előbb a rövid életű budapesti vizsgálati alosztály, 1960. január 1-jével pedig a „b”, a belsőreakció-elhárító vizsgálati alosztály helyettes vezetőjének nevezték ki. A nyolc általánost 1955-ben fejezte be, 1959–1960-ban levelezőn kétéves operatív iskolát végzett. 1964. március 31-ével vonult nyugdíjba rendőr alezredesként. – *Fő kitüntetése:* Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérem (1957). – *Források:* ÁBTL 2.8.1. 2630; Perek '56 (perek56.hu).

KÖNCZÖL ISTVÁN (1929. szeptember 24. Bag – 2002. május 28. Budapest). Apja, Könczöl István MÁV-segédtsízt volt. Anyja neve: Németh Teréz. 1948-ban gimnáziumi érettségit tett, majd a MÁV-nál helyezkedett el vonatfékezőként, később vonatvezetőként. 1950-ben behívták katonának, 1951 őszétől egyéves híradótiszt, 1952. októbertől pedig – ekkor már államvédelmi alhadnagyként – nyolc hónapos elhárítótiszt iskolára járt. 1953. májusban az ÁVH katonai elhárító főosztályára került vizsgálótisztnek, az év végén pedig, szín-

tén a katonai elhárításnál operatív területre. Ugyanebben az évben az MDP tagja lett. Az 1956-os forradalom idején október 30-tól lakásán tartózkodott. November második felében a Kozma utcai gyűjtőfogház akkor felállított vizsgálati részlegénél állt újra „munkába”, 1956. decemberben fővizsgálói beosztásban a vizsgálati osztályra került. Tagja volt a Nagy Imre-pert előkészítő különreszlegnek, ő vezette Gimes Miklós kihallgatását. 1959-re levelezőn jogi doktori oklevelet szerzett. 1961-től osztálytitkár, 1963. május 15-től az „a”, vagyis a kémelhárító vizsgálati alosztály helyettes vezetője, 1964. december 1-jétől a jogügyi alosztály vezetője volt. 1977. január 1-jével a titkárság, az értékelő-tájékoztató és a jogügyi alosztály összevonásával létrehozott törzsalosztály vezetője lett, egyúttal az addig nem létező második osztályvezető-helyettesi tisztséget is betöltötte. 1980. május 1-jén első, függetlenített osztályvezető-helyettesté nevezték ki. 1986. szeptember 30-ával vonult nyugállományba ezredesi rendfokozatban. – *Fő kitüntetése:* Április Negyedike Érdemrend (1986). – *Források:* ÁBTL 2.8.1. 12440; Perek '56 (perek56.hu).

KÖTELES ISTVÁN (1927. május 3. Nagyszénás – 2001. november 9. Budapest). Apja, Köteles Ferenc és anyja, Pusztai Erzsébet uradalmi cselédek voltak. A hat elemi elvégzése után különböző alkalmi munkákat végzett. 1945-ben belépett az MKP-ba. 1945. júliustól novemberig rendőrként szolgált, majd a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (Madisz) Békés vármegyei szervezetének munkatársa, később titkára lett. 1948-ban Bihar vármegyébe került ifjúsági titkárnak. 1949. januárban három hónapos pártiskolára küldték, 1949. augusztustól a Zsámbékon felállított Mezőgazdasági Akadémia marxizmus-leninizmus tanszékén volt tanársegéd. 1950. szeptembertől az MDP két-éves pártfőiskoláján tanult, egyúttal elvégezte az annak keretein belül működő Petőfi Politikai Tisztképző Intézetet, s tartalékos főhadnagyi rendfokozatot kapott. 1952-ben az MDP KV Agitációs és Propaganda Osztályára helyezték politikai munkatársként. 1956. október 24–30. között a pártközpont ügyeletét vezette, és saját beszámolója szerint azt követően is ott tartózkodott. November 7-étől két társával együtt „az ellenforradalom rémtetteit” megörökítő *Fehér könyv* első kötetéhez „gyűjtött anyagot” a dunántúli megyékben, majd a hónap végén belépett a karhatalomba. 1957. március 1-jétől az MSZMP KB

Agitációs és Propaganda Osztályának agitációs csoportjában dolgozott, feladata a „vallásos világnézet elleni harc” szervezése volt. 1959. februárban megválasztották a KB pártapparátusa (nem függetlenített) titkárának. 1962. február 1-jével rendőr alezredesi rendfokozatban kinevezték a BM II. (Politikai Nyomozó) Főosztály 8. (Vizsgálati) Osztálya vezetőjének. 1964. július 31-ig állt az 1962. augusztus 15-étől III/1-es fedőkódot viselő központi állambiztonsági vizsgálati szerv élén, ekkor a „szocialista erkölcs” megsértése miatt leszerelték. 1964 őszétől a korábbi magángalériák államosításával 1948-ban életre hívott Képcsarnok Vállalat igazgatója volt. Innen vonult nyugállományba 1987-ben. – *Fő kitüntetései:* Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérem (1957), Magyar Szabadság Érdemrend ezüst fokozata (1957). – *Források:* ÁBTL 2.8.1. 3163; ÁBTL 2.8.1. állományparancsok; MNL OL M-KS 288. fond 6/10. ő. e., 7/124. és 212. ő. e.; MNL OL XXIX-G-159.

KUGLER FERENC (1927. november 18. Bernece). Apja, Kugler István vasúti pályamunkás volt. Anyja neve: Móricz Franciska. Az elemi iskola után postai segédkézbesítőként, távírdai alkalmazottként dolgozott, 1945–1948 között kitanulta a kőműves szakmát. 1949. márciusban próbarendőrként kezdte meg belügyi pályafutását az edelényi rendőrőrsön. 1950. szeptemberben átkerült az ÁVH állományába, a váci börtönben lett őr, majd írnok. 1952. márciusban vizsgálói tanfolyamra vezényelték, azt követően a vizsgálati osztályra helyezték vizsgálótisztnek; szinte egész karrierje alatt a kémelhárító vizsgálati részlegen szolgált. 1952. októberben felvették az MDP-be. Az 1956-os forradalom idején előbb a munkahelyén tartózkodott, október 30-ától nagybátyjáéknál keresett menedéket. November 10-én ismét szolgálattételre jelentkezett az osztályon. A megtorlás idején – 1958-as, illetve 1960-as minősítései szerint – „különösen példamutató munkát végzett a közbiztonsági őrizetesei ügyében folytatott vizsgálatok során mint csoportvezető. Ennek eredményeként nagyszámú internált ellenforradalmár került bírósági eljárás alá, és kapott börtönbüntetést”. „Nagy gyakorlati tapasztalata, szívóssága és körültekintő alapos munkájának [...] tudható be, hogy olyan személyek ügyeinek vizsgálatánál is, ahol vidéki vizsgálati alosztályok eredménytelen munkát végeztek, neki sikerült a letartóztatottakat lelepleznie és bíróság elé állítania. (Pl. Huszár László, Zöld Ádám

stb.)” Bár az 1954-ben letett szakérettségét követően beiratkozott a jogi egyetemre, tanulmányait nem tudta befejezni. Ennek ellenére 1964. május 15-én kinevezték az „a”, vagyis a kémelhárító vizsgálati alosztály helyettes vezetőjének. 1969-re levelezően elvégezte a BM Rendőrtiszti Akadémiát. 1975. május 1-jétől az „a” alosztály vezetője volt. 1982. október 31-ével vonult nyugállományba alezredesi rendfokozatban. – *Források:* ÁBTL 2.8.1. 9269; Perek '56 (perek56.hu).

KUJALEK JÁNOS (1931. október 31. Budapest – 1991. december 5. Budapest). Apja, Kujalek József fuvarozómunkás volt. Anyja neve: Besse Erzsébet. Öt elemi osztályt végzett, majd dolgozni kezdett, 1948-tól kitanulta a szövő szakmát. 1950-ben felvették az MDP-be, az év novemberétől a Magyar Pamutipar függetlenített DISZ-titkára volt, onnan került pártjavaslatra 1951. márciusban az ÁVH-hoz. Egy tízhetes vizsgálói tanfolyam után 1951. májusban a vizsgálati főosztályra helyezték, s 1972-ig folyamatosan a kémelhárító vizsgálati részlegben szolgált. 1952-ben három hónapos pártiskolát végzett. 1953. januárban alosztályvezető-helyettesé nevezték ki, 1953. júliusban, az egységes Belügyminisztérium létrejöttékor fővizsgáló lett. Az 1956-os forradalom idején október 30-tól szüleinél rejtőzködött, de már november 5-én szolgálattételre jelentkezett. A megtorlás idején tagja volt a Nagy Imre-pert előkészítő külön-részlegnek. 1960–1961-ben elvégezte a BM Rendőrtiszti Akadémiát, 1970-re megszerezte a jogi doktorátust is. 1962. szeptember 1-jétől alosztályvezető-helyettes volt az „a” – a kémelhárító vizsgálati – alosztályon, 1972. október 16-tól a „b” – belsőreakció-elhárító vizsgálati – alosztályt vezette, 1975. október 16-án pedig megkapta az osztályvezető-helyettesi posztot. 1980. február 1-jével ezredesi rendfokozatban kinevezték a BM Fegyelmi Osztályának vezetőjévé, 1989. november 30-ával onnan vonult nyugállományba. – *Fő kitüntetése:* Április Negyedike Érdemrend (1985). – *Források:* ÁBTL 2.8.1. 14459; Perek '56 (perek56.hu).

LIESZKOVSZKY LÁSZLÓ (1951. január 26. Ceglédbercel). Apja neve: Lieszkovszky László; anyja neve: Macska Teréz. 1986. szeptember 1-jén a BM III/1. Osztály börtönelhárító alosztálya alosztályvezető-helyettesének nevezték ki rendőr századosi rendfokozatban. 1989.

szepetemberben még ugyanazt a posztot töltötte be. – *Forrás: ÁBTL 1.11.9. A III/1. Osztály iratai.*

MARKOTÁN ISTVÁN (1925. március 27. Budapest – 1971. június 23. Budapest). Apja, Markotán Szilveszter bognársegéd volt. Anyja neve: Szeibert Ilona. 1939-től vas- és fémesztergályos-tanoncként, 1943-tól -segédként dolgozott. Belépett a szakszervezetbe, önéletrajza szerint 1944-ben részt vett az ellenállási mozgalomban. 1945-ben az MKP tagja lett, munkásmozgalmi múltját 1939-től ismerték el. Titkosszolgálati karrierjét 1949. januárban századosi rendfokozatban a Honvédelmi Minisztérium Katona Politikai Csoportfőnökségén (Katpol) kezdte, 1950. februártól az ÁVH katonai elhárító főosztályán folytatta mint különböző katonai alakulatok elhárító osztályának vezetője, illetve helyettes vezetője. 1952-ben áthelyezték a hírszerzéshez, 1955-től a washingtoni rezidentúrán kapott beosztást, ahonnan a forradalom után hazarendelték. 1958-ban fegyelmi büntetésül őrnaggyá fokozták le, 1955-ben elért alezredesi rendfokozatát 1960-ban nyerte vissza. Az év novembertől ismét a katonai elhárításnál szolgált, 1961. decemberben a II/1-c, vagyis a katonai elhárító osztály vizsgálati alosztályának helyettes vezetője lett. 1962. május 1-jén alegységét az állambiztonsági vizsgálati osztályhoz (II/8., augusztustól III/1.) csatolták, ahol Markotán továbbra is a „c” – katonai elhárító vizsgálati – alosztály alosztályvezető-helyetteseként működött. Kérésére azonban hamarosan „mozgalmasabb” munkát kapott, 1963. január 16-tól a III/II-3/B alosztály helyettes vezetőjeként a beutazó turisták titkos ellenőrzésében vett részt. 1967-ben a III/II-9-c alosztályon SZT-állományba vették, fedőkódja 91. számú rendőr alezredes lett. – *Forrás: ÁBTL 2.8.2.2. 47.*

ORBÁN VILMOS (1940. szeptember 28. Budapest). Önéletrajza szerint apja, Orbán Antal a második világháború idején szovjet partizánként harcolt, később egy építőipari vállalat telepvezetője lett. Anyja, Wagmann Margit az 1960-as években a Budapest X. kerületi tanács osztályvezetője volt. 1959-ben esztergályos szakképesítést szerzett, sorkatonai szolgálatának letöltése után szakmájában helyezkedett el. 1965-ben gimnáziumi érettségit tett. Rendőri pályáját 1967. januárban törzsőrmesterként kezdte a BRFK I. kerületi kapitánysága

bűnügyi alosztályánál. 1968-ban belépett az MSZMP-be. 1969. szeptemberben alhadnagyként áthelyezték a III/1-b (belsőreakció-elhárító vizsgálati) alosztályra vizsgálónak. 1971-ben az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán doktorált. 1982. októbertől 1-jétől a „b” alosztály helyettes vezetője, 1983. május 1-jétől vezetője volt, 1986. október 1-jével a törzsalosztály vezetőjének s egyben második osztályvezető-helyettesnek nevezték ki. 1989. október 1-jétől, a BM III/1. Osztály megszűnésétől a BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság helyettes vezetőjeként annak jogi alosztályát vezette. 1990. január végén alezredesként korengedményes nyugállományba vonult, de már az előző év őszén felvetette magát a jogtanácsosok névjegyzékébe. – *Forrás: ÁBTL 2.8.1. 14753.*

PAJCSICS JÓZSEF (1945. február 14. Újpest). Apja neve: Pajcsics József; anyja neve: Baranyai Irma. 1967. júliusban a közgazdasági egyetemről felvették a BM III/1. Osztály akkor felállított népgazdaság-védelmi vizsgálati alosztályára vizsgálónak rendőr alhadnagy rendfokozattal. 1976 elején a kémelhárító vizsgálati alosztályról, ahol kiemelt fővizsgáló volt, áthelyezték a jogügyi alosztályra jogi főelőadónak, majd még ugyanabban az évben a „b” (belsőreakció-elhárító vizsgálati) alosztály helyettes vezetőjévé nevezték ki. Szintén 1976-ban jogi doktori oklevelet szerzett. 1980. május 1-jén a törzsalosztály élére került, s megkapta az ezzel együtt járó második osztályvezető-helyettesi posztot. 1986. október 1-jével első osztályvezető-helyettes lett, Weber Gyula 1989. július 31-i nyugdíjba vonulását követően megbízott vezetőként fennállásának utolsó két hónapjában ő irányította a III/1. Osztályt. 1989. október 1-jétől rendőr ezredesként a BM ORFK Vizsgálati Osztály osztályvezető-helyettese volt. – *Források: ÁBTL 2.8.1. állományparancsok és ÁBTL 1.11.9. A III/1. Osztály iratai.*

PÁSZTOR MIHÁLY (1924. augusztus 4. Sárbogárd – 2016. augusztus 18. Budapest). Apja, Paudics Mihály napszámos volt. Anyja neve: Kovács Erzsébet. Cipész segédlevelet szerzett, 1945-ben belépett az MKP-ba, és ugyanabban az évben felvették a rendőrség kötelékébe. 1948-ig őrsparancsnokként, 1948-tól az államvédelemnél nyomozóként szolgált, 1949-től egyéves Dzerzsinszkij tiszti iskolát végzett.

1950-ben az ÁVH X/1. Osztályára (kormány- és pártőrség) került, de 1953. februárban leszerelték. Ezt követően esztergályosként, majd az öt hónapos pártiskola elvégzése után, 1955. februártól a Kismotor- és Gépgyárban dolgozott függetlenített párttitkárként. Az 1956-os forradalom idején október 30-tól bujkált, a november 4-i szovjet intervenció után belépett a szerveződő karhatalomba, s még az év végén visszavették a politikai rendőrséghez. 1962 júniusában a BRFK Politikai Nyomozó Osztálya VI. (szabotázselhárító) alosztályáról a vizsgálati osztály börtönelhárító alosztályára helyezték át főoperatív beosztottnak. 1955-ben elvégezte a nyolc általánost, 1964-ben leérettségizett. 1969. július 1-jétől a börtönelhárító alosztály helyettes vezetőjeként szolgált. 1975. november 30-án alezredesként korengedménnyel nyugállományba vonult. – *Fő kitüntetése:* Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérem. – *Forrás:* ÁBTL 2.8.1. 7096.

ROZSNYAI LÁSZLÓ (1916. október 24. Szeged – 2007. május 26. Budapest). Apja, Rozsnyai Árpád MÁV-segédtsízt volt, de az első világháborúban megrokkant, s trafikos lett. Anyja neve: Boros Mária. 1934-ben gimnáziumi érettségit tett, orvosként akart továbbtanulni, de a numerus clausus miatt nem vették fel az egyetemre, így cipőfelsőrész-készítő segédlevelet szerzett. A második világháború idején munkaszolgálatot teljesített, 1944. júliusban a fronton fogságba esett, a hadifogolytáborban kapcsolatba került a szovjet államvédelemmel. 1948. novemberben tért haza, 1949. szeptembertől a Katonai Elhárító Főcsoportfőnökségen (Katpol) tolmácsként, majd nyomozóként, 1950. februártól az ÁVH II. (Katonai Elhárító) Főosztályán elhárítótisztként, illetve csoportvezetőként szolgált. 1950-ben felvették az MDP-be. 1953. januárban a Péter Gábor-ügy tolmácsaként az ÁVH VI. (Vizsgálati) Főosztályára vezényelték, s „ott ragadt”, 1956-ban már fővizsgáló volt a BM Vizsgálati Főosztály kémelhárító vizsgálati osztályán. Az 1956-os forradalom idején október 30-ától ismerőseinél húzódott meg, november 12-én szolgáltatattételre jelentkezett a BM-ben. A megtorlás kezdeti időszakában újra orosz tolmácsként tevékenykedett, 1957-ben értékelő előadó, 1959-ben osztálytitkár, 1961-ben ismét fővizsgáló lett a kémelhárító vizsgálati alosztályon. 1962-ben elvégezte a BM Idegen Nyelvi Főiskolát. 1962. szeptember 1-jével kinevezték az értékelő és tájékoztató alosztály

vezetőjévé, ahonnan 1971. október 31-ével vonult nyugállományba alezredesi rendfokozatban. – *Források:* ÁBTL 2.8.1. 4761; Perek '56 (perek56.hu).

SAS IMRE (1918. december 22. Budapest – 1986. június 12. Budapest). Apja, Strenger Géza cipésmester volt. Anyja neve: Klein Hani. 1935-től bórdíszművestanoncként, 1938-tól -segédként dolgozott. 1940-től több alkalommal behívták munkaszolgálatra. 1944. júniusban átszökött a fronton a szovjet csapatokhoz. Elvégezte a kijevei partizániskolát, de már nem vetették be. 1945. február és május között az Ideiglenes Nemzeti Kormány mellett felállított I. honvéd őrzászlóaljban szolgált. Ugyancsak 1945. februárban belépett az MKP-ba. 1945. augusztusban felvették a rendőrséghez őrmesteri rendfokozatban. Kezdetben a Belügyminisztérium őrségénél, később bűnügyi nyomozóként szolgált. 1947-ben részt vett a „sváb kitelepítés” végrehajtásában. 1950-től a Nógrád Megyei Rendőrkapitányság Politikai Osztályát vezette. 1951-ben három hónapos pártiskolát végzett. 1954-től az Országos Rendőrkapitányság Politikai Osztályán volt instruktor. 1956. november 7-től a parlamenti őrség tagjaként a Kádár-kormány tagjainak személyes biztosításában vett részt, decemberben az ORFK-nál lett ügyeletvezető, 1957-től pedig az ORFK újjáalakult Politikai Nevelő Osztályán tájékoztatási csoportvezető. 1959-re elvégezte a hároméves pártfőiskolát, s az év december 1-jével kinevezték a II/8. Osztály házfogdájában elhelyezett vizsgálati foglyok, illetve az épület őrzését biztosító őrségi alosztály vezetőjének. 1971. október 31-ével alezredesi rendfokozatban, korengedménnyel nyugállományba vonult. – *Fő kitüntetései:* Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérem (1957); Szocialista Hazáért Érdemrend (1968). – *Forrás:* ÁBTL 2.8.1. 4792).

SEPSEI GYÖRGY (1926. július 8. Makó – 2016. augusztus 15. Budapest). Zsellércsaládban született, apja Sepsei Antal, anyja Kádár Julianna volt. Hat elemít végzett, szülei mellett, majd segédmunkásként dolgozott. 1944. novemberben a rendőrség kötelékébe lépett mint a makói rendőrőrs őrszemese. 1945-ben felvették az MKP-ba. 1949-ben elvégezte a rendőrakadémiát. 1951-től a Belügyminisztérium kiképzési osztályán szolgált előadóként, alosztályvezető-helyet-

tesként, illetve alosztályvezetőként. 1953. júliustól az ÁVH-val összevont BM-ben a Személyzeti Főosztály közoktatási csoportját, 1955. decembertől a BM Titkárság operatív ügyintézői alosztályát vezette, 1954-től államvédelmi parolival a vállán. 1950–1955 között esti tagozaton elvégezte a jogi egyetemet. Az 1956-os forradalom idején október 30-ától apósa lakásán talált menedéket. November 8-án a vizsgálati osztályon jelentkezett szolgálattételre, november 12-én belépett a karhatalomba, 18-ától a BRFK-n volt vizsgáló, majd a politikai nyomozó osztály titkárságát vezette. 1956. decemberben áthelyezték az ORFK kiképzési osztályára. 1957. márciusban a vizsgálati osztályra került jogi főelőadónak. 1958. márciusi minősítése szerint „az ügyek jogi értékelését megfelelően kapcsolja össze azzal a törekvéssel, hogy a vizsgálati ügyekben érvényesüljön a párt osztálypolitikája”. 1959. november 1-jével kinevezték a vizsgálati alosztály jogügyi alosztályának vezetőjévé. 1964. december 1-jével áthelyezték a III. Főcsoportfőnökség titkárságára jogügyi referensnek. 1967-től a főcsoportfőnök operatív titkára, 1971-től a belügyminiszter első helyettesének titkárságvezetője, 1974-től a BM Információfeldolgozó és Felügyeleti Csoportfőnökség Elemző-Értékelő Osztályának vezetője, 1975-től Fejér megyei rendőrfőkapitány volt. 1985. július 31-ével rendőr vezérőrnagyként vonult nyugállományba. – *Fő kitüntetései:* Vörös Csillag Érdemrend (1978); Szocialista Magyarországért Érdemrend (1985). – *Források:* ÁBTL 2.8.1. 7970; Perek '56 (perek56.hu).

SÓTÉR ANTAL (1913. április 2. Erdőtelek – 1995. november 29. Budapest). Apja, Sőtér Antal gazdasági cseléd volt. Anyja neve: Nagy Lujza. 1926-tól lakatostanoncként, 1930-tól -segédként dolgozott, belépett a szakszervezetbe, 1938-ban a szociáldemokrata pártba. 1945-ben átlépett az MKP-ba. 1949-ben politikaitiszt-képzőt, 1951-ben öt hónapos pártiskolát végzett, s a hadseregben, 1955-től a Márianosztrai Országos Börtönben szolgált politikai tisztként. 1956. március 15-én áthelyezték a Budapesti Körzeti Börtönbe az akkor még a büntetés-végrehajtáshoz tartozó házifogda parancsnokhelyettesének. Az 1956-os forradalom idején, november 3-án öt bízták meg a körzeti börtön ideiglenes parancsnokságával. Másnap, a szovjet támadás megindulásakor a vezetést átadta az ott őrizetben tartott előljáró-

jának, Csete Józsefnek. 1957 tavaszán alegységével együtt átkerült a vizsgálati osztály állományába, s 1959. február 1-jével parancsnok-helyettesből alosztályvezető-helyettesé minősítették át. 1969. január 31-ével vonult nyugállományba alezredesi rendfokozatban. – *Fő kitüntetése:* Szocialista Hazáért Érdemrend (1967). – *Forrás:* ÁBTL 2.8.1. 5029.

SZABÓ LAJOS (1929. május 30. Szeged – 2018. október 14. Budapest). Apja, Szabó Lajos asztalossegéd volt. Anyja neve: Iván Rozália. Négy elemít és négy polgárit végzett, majd kitanulta a vízvezeték-szerelő szakmát. 1946-ban felvették az MKP-ba. 1949. márciusban önként jelentkezett a BM ÁVH belső karhatalmához, 1950-ben politikai-tiszt-képzőt, 1952-ben két, 1955-ben öt hónapos pártiskolát végzett. 1951 nyarától a vizsgálati főosztályon szolgált, előbb politikai tisztként, 1952. januártól a kémelhárító vizsgálati alosztály helyettes vezetőjeként. Az egységes Belügyminisztérium létrejötte után 1953. júliustól csoportvezető, 1954. áprilistól a belsőreakció-elhárító vizsgálati osztály helyettes vezetője volt, 1955. szeptembertől pedig a felügyeleti osztályt vezette a Vizsgálati Főosztályon. Az 1956-os forradalom idején október 30-ától egyik munkatársa nagybátyjánál bújt meg. 1959. október 17-i minősítése szerint 1956. november 10-étől a vizsgálati osztályon részt vett a „behozott ellenforradalmárok kihallgatásában, majd 1957. áprilisig a Nagy Imre-ügy tanúkihallgató csoportjának volt a vezetője”. 1957 tavaszán ismét a felügyeleti alosztály vezetője lett, az év őszétől a Szovjetunióban tanult operatív iskolán. Hazatérésekor, 1958. szeptemberben visszakapta helyét a felügyeleti alosztály élén. 1959-ben jogi doktorátust szerzett. 1960 őszén megtették az osztály függetlenített párttitkárának, 1962. szeptember 1-jével pedig osztályvezető-helyettesnek nevezték ki. Az 1962. augusztusi KB-határozat utóöngéjeként 1962. december 20-án őt is felmentették beosztásából, s 1963. február 1-jei hatállyal leszerelték, utolsó rendfokozata rendőr őrnagy volt. Ezt követően a Magyar Gyapjúfonó- és Szövőgyárba került igazgatási osztályvezetőnek. – *Források:* ÁBTL 2.8.1. 5198; Perek '56 (perek56.hu).

SZABÓ ZOLTÁN (1948. március 1. Encsencs). Apja neve: Szabó Péter; anyja neve: Habinyák Erzsébet. Jogot végzett. Szenes Ernő 1982.

március 31-i nyugdíjba vonulását követően, pontosan meg nem határozható időpontban kinevezték a BM III/1. osztály „c” – katonai vizsgálati – alosztályának helyettes vezetőjévé, 1986. október 1-jével alosztályvezetőjévé. 1989. szeptemberben rendőr őrnagyi rendfokozatban még ugyanabban a beosztásban szolgált. – *Források:* ÁBTL 2.8.1. állományparancsok és ÁBTL 1.11.9. A III/1. Osztály iratai.

SZENES ERNŐ (1929. június 24. Alsómesteri – 1995. március 5. Budapest). Apja, Szenes István napszámos, 1948-tól téesztag volt. Anyja neve: Ruzsa Ilona. 1943-ban Kovács segédlevelet szerzett, de nem szakmájában, hanem normásként helyezkedett el az óbudai jéggyárban. 1948-ban felvették az MKP-ba. 1949-től munkaügyi előadó volt a Belkereskedelmi Minisztériumban. 1950. októberben katonai szolgálatra vonult be, 1951 októberében átvették az ÁVH-hoz, a hat hónapos Dzerzsinszkij operatív iskola elvégzése után 1952. áprilisban a katonai elhárító főosztály vizsgálati osztályára került vizsgálótisztnek. 1954-től a főosztály káderalosztályán volt személyzeti előadó. 1956. október 31-én a főosztály számos beosztottjával együtt őt is le tartóztatták. November 4-én, a második szovjet intervenció megindulásakor szabadult. A megtorlásból karhatalmistaként, 1957. januártól a katonai elhárító osztály vizsgálati alosztályának vizsgálójaként vette ki a részét. 1960-ban öt hónapos pártiskolát végzett. 1962. májusban alegységével együtt átkerült a vizsgálati osztály állományába. Bár jogi végzettségre nem tett szert, továbbra is a „c”, a katonai elhárító vizsgálati alosztályon szolgált fő-, majd kiemelt fővizsgálóként, sőt 1977. június 1-jével kinevezték az alosztály helyettes vezetőjévé. 1982. március 31-ével vonult nyugállományba alezredesi rendfokozatban. – *Fő kitüntetése:* Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérem (1957). – *Források:* ÁBTL 2.8.1. 8851; Perek '56 (perek56.hu).

SZÖVÉNYI GYÖRGY (1950. február 19. Budapest). Apja neve: Szövényi Jenő; anyja neve: Boros Erzsébet. A mérnöki végzettségű Szövényt az 1970-es évek második felében felvették a BM III/1. Osztály törzsalosztályára, később jogi doktorátust szerzett, s tudjuk, hogy 1985-ben már fővizsgálóként szolgált rendőr századosi rendfokozatban. Tündik Sándor 1988. áprilisi távozása és 1989. március 1-je között – pontosan meg nem határozható időpontban – kinevezték a „c”,

vagyis a katonai elhárító vizsgálati alosztály helyettes vezetőjévé. Nem sokkal az osztály szeptember végi megszűnése előtt áthelyezték a BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárságra kiemelt főelőadónak (november 1-jével rendőr őrnaggyá léptették elő), onnan 1990. február 1-jével a III/I. (Hírszerző) Csoportfőnökség állományába. – *Források:* ÁBTL 2.8.1. állományparancsok és ÁBTL 1.11.9. A III/1. Osztály iratai.

153

TAKÁCS ISTVÁN (1911. december 26. Kissenkőc – 1980. augusztus 8. Balatonudvari). Apja, Takács Márton béresgazda volt. Anyja, Zsidó Anna férje korai halála után gyári munkásként dolgozott. Két gimnáziumi osztályt végzett, 1929-ben mázoló-fényező segédlevelet szerzett, s szakmájában helyezkedett el. 1928-ban belépett a szakszervezetbe, 1934–1938 között szociáldemokrata párttag is volt. A második világháború végén katonaként amerikai hadifogságba esett, 1945. augusztusban tért haza Németországból, s még abban az évben belépett a kommunista pártba. 1948-ban pártjavaslatra felvették a Honvédelmi Minisztérium Katona Politikai Csoportfőnökséghez (Katpol) polgári alkalmazottnak. 1950. februárban a katpolosok többségével átkerült az ÁVH-hoz, káderesnek, ekkor már államvédelmi főhadnagyként. 1951. szeptembertől az ÁVH, 1953-tól az egységes BM katonai vizsgálati részlegénél szolgált, 1954. októbertől mint a BM III/5. (Katonai Vizsgálati) Osztály helyettes vezetője, 1956. júliustól mint vezetője. Közben 1955-ben öt hónapos pártiskolát végzett. Az 1956-os forradalom idején október 30-tól lakásán tartózkodott, de ottlétéről csak egy „megbízható” lakótársa tudott. November 10-én ismét szolgálattételre jelentkezett. Az újjászervezett katonai elhárításnál alosztályvezetőként továbbra is megtartotta korábbi pozícióját. 1956. november végétől ő vezette a Kopácsi Sándor elleni nyomozást, akit végül a Nagy Imre-perben ítélték el. 1957. szeptembertől egy évig a Szovjetunióban tanult operatív iskolán. 1959-ben, 48 évesen a jogi doktorátust is megszerezte. A katonai vizsgálati alosztályt (II/1-c) 1962. május 1-jével – személyi állományának nagy részével együtt – a katonai elhárítástól az állambiztonsági vizsgálati osztályhoz csatolták át, így az új II/8-c (augusztustól III/1-c) alosztály első vezetője is Takács lett. 1968. január 31-ével onnan vonult nyugállományba rendőr alezredesi rendfokozatban. – *Fő kitüntetése:* Szoci-

alista Hazáért Érdemrend (1967). – *Források:* ÁBTL 2.8.1. 5585; Perek '56 (perek56.hu).

TÓTH IMRE (1922. november 22. Tiszacsege – 2010. július 6. Székesfehérvár). Apja, Tóth Lajos gazdasági cseléd, 1949-től téesztag volt. Anyja neve: Czinege Márta. Négy elemiit végzett, majd napszámosként, gazdasági cselédként dolgozott. 1943-ban behívták katonának, 1944. novemberben lengyel területen szovjet fogságba esett. 1945. februárban jelentkezett a németek elleni harcra, alakulatával egészen Ausztria területéig jutott. 1946-tól a földosztáskor kapott öt kataszteri hold földön gazdálkodott. 1946-ban belépett az SZDP-be, 1948-tól MDP-tag volt. 1948-ban Kuncsorbán részt vett az ország egyik első termelőszövetkezeti csoportjának megalakításában, amelynek az elnöke lett. 1949. októbertől szolnoki, 1950. áprilistól 1951. augusztusig kunhegyesi járási párttitkár volt. 1951–1952-ben egyéves pártiskolát, közben tartalékos tisztképzőt is végzett. 1952-től az MDP Szolnok Megyei Bizottsága mezőgazdasági osztályát vezette. 1954. áprilisban államvédelmi századosi rendfokozatban a BM Szolnok Megyei Főosztály VI. (Mezőgazdaságisabotázs-elhárító) Osztálya élére állították, 1955. szeptembertől már a Szolnok Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága elnökhelyetteseként működött. 1956. október 26-án a forradalmi tanács menesztette. A forradalom leverése után rövid ideig a megyei tanács megbízott vb-elnökeként, 1957. január 15-étől pedig Szolnok megye rendőrfőkapitányaként „szolgált a néphatalmat”. 1959. áprilisban leváltották posztjáról, s megtették a II/8. (Vizsgálati) Osztály börtönelhárító alosztálya helyettes vezetőjének. 1960-ban közigazdász oklevelet szerzett. 1961-ben Heves megyében részt vett az erőszakos téeszésítésben. Bár 1964-es önéletrajzában bevallotta, hogy „igazán nem tudtam megszeretni ezt a munkakört”, 1969. július 1-jével átvette a börtönelhárító alosztály vezetését. 1977. október 31-ével vonult nyugállományba alezredesi rendfokozatban. – *Forrás:* ÁBTL 2.8.1. 10563.

TÜNDIK SÁNDOR (1950. április 29. Téglás). Apja neve: Tündik Sándor; anyja neve: Elek Róza. Jogot végzett. 1982-ben rendőr századosként a BM III/1-b (belsőreakció-elhárító vizsgálati) alosztály beosztottja volt. 1986. október 1-jével a „c”, a katonai elhárító vizsgálati alosz-

tály helyettes vezetőjévé nevezték ki. A III/1. Osztály vezetője 1988. áprilisban hozzájárult az akkor már őrnagyi rendfokozatban szolgáló Tündik áthelyezéséhez a kémelhárításhoz, a III/II-A önálló alosztályra, vagyis a titokvédelemhez. – *Forrás: ÁBTL 1.11.9. A III/1. Osztály iratai.*

VÁGÓ ERVIN (1955. július 16. Budapest – 2018. április 27. Budapest). Apja neve: Vágó Ervin; anyja neve: Juhász Ilona. 1985-ben rendőr főhadnagyi rendfokozatban szolgált a BM III/1. osztály „a” – kémelhárító vizsgálati – alosztályán. A meglévő rendőrtiszti főiskolai végzettsége mellé 1986 körül jogi doktori oklevelet szerzett. 1989. március 1-jén kiemelt fővizsgálóból az „a” alosztály helyettes vezetőjévé nevezték ki (ekkor már százados volt), az év október 1-jével pedig áthelyezték a BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság akkor megalakított jogi alosztályához alosztályvezető-helyettesnek. – *Forrás: ÁBTL 1.11.9. A III/1. Osztály iratai.*

VARGA JÓZSEF (1932. május 27. Vámosladány). Apja, Varga József 1942-ig vegyesboltot tartott fenn Vámosladányban, 1947-től Budapesten betanított munkásként, később diszpécserként dolgozott. Anyja neve: Szipina Erzsébet. 1956 júliusban, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara nappali tagozatának elvégzésekor segédvizsgálóként a BM Vizsgálati Főosztályának állományába került államvédelmi hadnagyi rendfokozatban. Az 1956-os forradalom idején október 30-ától ismerőseinél bujkált, november 2-ától november 6-ig azonban az ELTE jogi karán tartózkodott, amit később nehezen tudott kimagyarázni. Még abban a hónapban belépett az MSZMP-be. A megtorlásból a kémelhárító vizsgálati alosztály vizsgálótisztjeként vette ki a részét. 1959-ben tíz hónapos pártfőiskolát végzett. 1967. március 1-jével ki-nevezték a „b”, vagyis a belsőreakció-elhárító vizsgálati alosztály helyettes vezetőjévé. 1970. május 1-jén áthelyezték a III/III-4. Osztályra, ahol a „kulturális területen különböző ellenséges politikai platformok alapján támadó személyek és csoportok elleni operatív munkát” irányította alosztályvezetőként, 1971-től egyúttal osztályvezető-helyettesként. 1975. február 1-től a III/II. (Kémelhárító) Csoportfőnökségen a kutatással és körözéssel, illetve az idegenforgalmi elhárítással foglalkozó osztályt vezette. 1989. május 31-ével vonult nyugállományba

ezredesi rendfokozatban. – *Fő kitüntetése:* Vörös Csillag Érdemrend (1986). – *Források:* ÁBTL 2.8.1. 13888; Perek '56 (perek56.hu).

WÁGNER GYÖRGY (1944. január 5. Budapest). Apja neve: Wágner Márton; anyja neve: Hoffmann Erzsébet. 1967. novemberben került a polgári életből rendőr alhadnagyi rendfokozatban a BM III/1. Osztály állományába vizsgálónak. Az 1970-es években elvégezte a jogi egyetemet. 1977. december 1-jével alosztályvezető-helyettesnek, 1986. szeptember 1-jével pedig alosztályvezetőnek nevezték ki a börtönelhárító alosztályon. Egy állományparancs tanúsága szerint 1989. májusban még ugyanabban a beosztásban szolgált. – *Források:* ÁBTL 2.8.1. állományparancsok és ÁBTL 1.11.9. A III/1. Osztály iratai.

WÉBER GYULA (1931. július 25. Kadarkút – 1999. július 3. Budapest). Apja, Wéber Gyula önálló kőművesmesterként, anyja, Gergáczy Ágnes női szabóként dolgozott. 1947-ben belépett az MKP-ba. 1949-ben Kaposváron kereskedelmi érettségit tett. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara nappali tagozatának elvégzése után, 1953. július 13-án, vagyis az önálló ÁVH utolsó napjaiban államvédelmi hadnagyi rendfokozatban a VI. (Vizsgálati) Főosztály állományába került. A hónap végétől a belügyi és az államvédelmi szervek összevonásával létrehozott egységes Belügyminisztérium VI. (Vizsgálati) Osztályának – illetve 1954. áprilistól a BM Vizsgálati Főosztályának – kémelhárító vizsgálati részlegénél szolgált segédvizsgálóként, 1954. júniustól vizsgálóként. 1956-ban a főosztályon akkor megszervezett jogügyi csoport előadója lett. A forradalom idején előbb a főosztály Gyorskocsi utcai épületében tartózkodott, majd október 30-án több társával együtt átment az Ócsa és Tököl térségében állomásozó szovjet csapatokhoz. November 10-én tért vissza, és jelentkezett szolgálati helyén. 1957. márciustól a vizsgálati osztály (1957. májustól II/8. Osztály) ideiglenesen megbízott személyzetiségként, 1958. áprilistól a jogügyi alosztály előadójaként, majd főelőadójaként működött, egyúttal kihallgatótisztként is kivette a részét a forradalom utáni megtorlásból. 1960. szeptemberben a II/8-a (kémelhárító vizsgálati) alosztály helyettes vezetője lett. 1962. szeptember 1-jével előbb a III/1-es fedőkódot kapott vizsgálati osztály „a” alosztálya vezetőjévé, december 20-án pedig osztályvezető-helyettesé nevezték ki. 1964-

re elvégezte a BM Idegen Nyelvi Főiskola német szakát, 1968-ban az MSZMP KB Politikai Főiskolája három hónapos továbbképző tanfolyamát. 1972. október 1-jével áthelyezték az Információfeldolgozó és Felügyeleti Csoportfőnökségre csoportfőnök-helyettesnek, egyúttal megbízták az Elemző-Értékelő Osztály vezetésével. 1975. január 1-jén ezredesi rendfokozatban, első számú vezetőként tért vissza a III/1. Osztályra. 1989. július 31-én, két hónappal az osztály megszűnése előtt vonult nyugállományba. – *Fő kitüntetései:* Magyar Partizán Emlékérem (1957), Vörös Csillag Érdemrend (1977), Szocialista Magyarországiért Érdemrend (1983), a Magyar Népköztársaság kardokkal díszített Csillagrendje (1989). – *Források:* ÁBTL 2.8.1. 13987; ÁBTL 2.8.1. állományparancsok; Perek '56 (perek56.hu).

ZAKAR JÁNOS (1928. február 4. Tápiószele – 2008. április 12. Budapest). Apja, Zakar János molnársegéd volt. Anyja neve: Antal Julianna. Az elemi iskolát követően segédmunkásként dolgozott. 1949 végén önkéntesként bevonult katonának, rövidesen hivatásos állományba vették, tiszthelyettes-, majd páncélostisztképzőt végzett. 1951-ben MDP-tag lett. 1952. októberben átvették az ÁVH-hoz, és nyolc hónapos operatív iskolára vezényelték. 1953-tól elhárítótiszt volt a tatai páncélostiszt iskolán, 1955-től Szentendrén a műszaki híradó tiszti iskola elhárítócsoportját vezette. Az 1956-os forradalom idején, október 30-án elhagyta a szentendrei laktanyát, s a városban húzta meg magát. November 5-én visszatért az iskolába, s részt vett a helyi karhatalom megszervezésében. 1957. február 15-én a BRFK vizsgálati alosztályára került vizsgálótisztnek. 1958. márciusi minősítése szerint „a vizsgálati munkában helyesen használta fel az operatív tapasztalatokat”. 1959. januártól az akkor még a katonai elhárításhoz tartozó katonai vizsgálati alosztályon (II/1-c) szolgált, 1962. májusban az alosztály állományának nagy részével őt is áthelyezték a II/8. Osztály „c” alosztályára fővizsgálónak. 1966-ban jogi doktori oklevelet szerzett. 1968-ban részt vett a csehszlovákiai katonai bevonulásban. 1969. március 15-én az őrségi alosztályon lett alosztályvezető-helyettes. 1971. július 1-jétől – az alosztályvezető-helyettesi státusz megszűnése miatt – rövid ideig kiemelt főelőadó volt, 1971. november 1-jén megkapta az alosztály irányítását. 1983. február 28-ával vonult nyugállományba rendőr alezredesi rendfokozatban. – *Fő*

kitüntetése: Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérem (1957). – Források: ÁBTL 2.8.1. 9369; Perek '56 (perek56.hu).

ZALAI PÉTER (1948. február 19. Budapest). Apja neve: Zalai Miklós; anyja neve: Róna Márta. 1974-ben, a Rendőrtiszti Főiskola elvégzése után a Belügyminisztérium állományába került. 1979-ben jogi doktori oklevelet szerzett. Tudjuk, hogy 1986. márciusban rendőr őrnagyi rendfokozatban már ő volt a III/1-a, vagyis a kémelhárító vizsgálati alosztály helyettes vezetője, de valószínű, hogy rögtön Csongrádi József 1984. április 30-i nyugállományba vonulása után megkapta a posztot. 1989. március 1-jén kinevezték a III/1-b – belsőreakció-elhárító vizsgálati – alosztály élére, 1989. októbertől az összevont BM ORFK Vizsgálati Osztályon továbbra is alosztályvezető maradt. – *Forrás: ÁBTL 1.11.9. A III/1. Osztály iratai. Lásd még: <http://www.drzalai.hu/>. Utolsó letöltés: 2020. augusztus 30.*

ZSÓTÉR SÁNDOR (1929. március 7. Kunágota – 2002. július 7. Budapest). Apja, Zemencsik Pál napszámos volt. Anyja neve: Zsótér Juliana. Vasesztergályosnak tanult, de segédlevelet nem szerzett, segédmunkásként, villamoskalauzként, 1949-től a szakszervezeti székház fegyveres őreként dolgozott. 1947-ben belépett az MKP-ba. 1950. októberben behívták katonai szolgálatra. 1951. februárban átvette az ÁVH, a hat hónapos Dzerzsinszkij operatív iskola után a katonai elhárító főosztály vizsgálati osztályára helyezték, s rövid megszakításokkal pályafutása végéig a politikai rendőrség katonai vizsgálati részlegénél szolgált. 1953-ban három hónapos pártiskolát végzett. A Nagy Imre-kormány megalakulása után részt vett a felülvizsgálati eljárásokban. Az 1956-os forradalom alatt kezdetben a vizsgálati osztály épületében tartózkodott, majd október 30-án a szüleihez ment Pestlőrincbe. November 12-én ismét szolgálattételre jelentkezett. 1957–1958-ban tagja volt a Nagy Imre-pert előkészítő úgynevezett különrendezvénynek. 1962. májusban alegysége (II/1-c alosztály) átcsatolása révén az állambiztonsági vizsgálati osztály (II/8., 1962. augusztustól III/1.) ott felállított „c”, vagyis katonai elhárító vizsgálati alosztályára került. 1963-ban jogi doktorátust szerzett. 1968. február 1-jével kinevezték a „c” alosztály vezetőjévé. 1971. július 1-jével székét kénytelen volt átengedni Csillag Györgynek, a megszüntetett népgazdaság-védelmi vizsgálati

alosztály vezetőjének, aki mellett megkapta az alosztályvezető-helyettesi posztot. 1976. november 1-jétől újra ő vezette az alosztályt. 1984. március 31-én vonult nyugállományba alezredesi rendfokozatban. – Zsótér Sándor személyi anyagát végiglapozva komplett „fejlődéstörténet” bontakozik ki előttünk. 1959-es minősítésében szemére vetették, hogy „mivel az előző években túlnyomóan felülvizsgálati ügyekben dolgozott [...], kialakult egy olyan negatív szemlélete, hogy a felmerült ügyekben elsősorban az vizsgálendő, hogy a gyanúsított terhére rótt cselekményből mi nem felel meg a valóságnak”. 1968-ban már megdicsérték a „mind politikai, mind szakmai tekintetben jelentős pozitív irányú fejlődés” miatt, ugyanakkor megrótták, hogy a „fejlődés mellett azonban van még néhány fogyatéka, amely a vizsgálati munkával összefüggő jogi és politikai kérdések esetenkénti merev elválasztásában, az összefüggések felismerésének hiányában mutatkozik”. 1976-ra sikerült megtanulnia a leckét, amelyet felettesei is nyugtáztak: „a korábbi jogcentrikus szemléletével szemben határozottabb törekvés tapasztalható részéről az ügyekből adódó operatív lehetőségek kutatására és hasznosítására.” – *Források: ÁBTL 2.8.1. 9966; Perek '56 (perek56.hu).*

13. TÁBLÁZAT. A TERÜLETI III/1. ALOSZTÁLYOK VEZETŐI, 1962–1989²⁸⁰

BUDAPESTI RENDŐR-FŐKAPITÁNYSÁG	
Sárdi Kálmán, dr. (1926, Korn Etel)	1966. november 22. – 1983. március 28.
Győri László, dr. (1947, Földi Margit)	1983. április – [1984. június 19.]
Kiss Lajos, dr.	[1986. október 23.] – [1987. október 20.]
BÁCS-KISKUN MEGYEI RENDŐR-FŐKAPITÁNYSÁG	
Molnár György (1931, Hegyi Veronika)	1958. november 7. – 1979. február 28.
Pelsőci József (1931, Menyhárt Ilona)	1979. március 1. – 1985. február 28.
Horváth István (1954, Szalai Mária)*	1985. március 1. – 1987. július 31.
Szóllósi Gyula (1959, Bércesi Katalin)*	1987. augusztus 1. – 1989. szeptember 30.
BARANYA MEGYEI RENDŐR-FŐKAPITÁNYSÁG	
Adrián Zsigmond, dr. (1934, Rompos Mária)	1962. július 1. – 1969. január 14.
Major István (1929, Major Julianna)	1969. január 15. – 1984. március 31.
Jankovich András (1955, Bogdán Mária)**	1984. április 1. – 1989
BÉKÉS MEGYEI RENDŐR-FŐKAPITÁNYSÁG	
Sajti Imre, dr. (1927, Jakó Erzsébet)	1960. november 25. – 1970. november 14.
Szabó Béla (1928, Tóth Eszter)	1970. november 15. – 1971. június 30.
BORSOD-ABAÚJ-ZEMLÉN MEGYEI RENDŐR-FŐKAPITÁNYSÁG	
Havas Imre (1920, Semperger Terézia)	1957. július 15. – 1970. szeptember 30.
Kardos László, dr. (1930, Wimmer Mária)	1971. január 1. – 1985. február 28.
CSONGRÁD MEGYEI RENDŐR-FŐKAPITÁNYSÁG	
Dobosi Imre, dr. (1925, Kovács Mária)	1962 – 1980. február 29.
Molnár József, dr. (1935, Zubán Piroska)**	1980. március 1. – 1988. november 19.
Farkas Béla (1955, Zsigovics Piroska)*	1988. december 1. – 1989. április 30.
Tóth Tibor, dr. (1960, Hamar-Gyöngyik Ilona)	1989. május 1. – 1989

280 Az egyes vezetők pályaképei megtalálhatók az ÁBTL honlapján lévő Állambiztonsági archontológiában. Összeállításukban Benefi Géza, Ehrenberger Róbert, Simon István és Tóth Eszter vett részt.

FEJÉR MEGYEI RENDŐR-FŐKAPITÁNYSÁG

Korecz Tibor (1928, Korecz Mária)	1961. augusztus 1. – 1967. július 26.
Serényi Sándor (1930, Zbiskó Anna)	1967. július 27. – 1971. augusztus 31.

GYŐR-SOPRON MEGYEI RENDŐR-FŐKAPITÁNYSÁG

Kungli Sándor (1930, Steiner Janka)	1959. november 6. – 1980. december 31.
Horváth Zoltán (1938, Endrődi Teréz)	1981. január – 1983. július 31.
Takács István, dr. (1939, Kovács Irén)	1983. augusztus 1. – 1989. április 20.

HAJDÚ-BIHAR MEGYEI RENDŐR-FŐKAPITÁNYSÁG

Páll István (1926, Nagy Teréz)	1962. október 1. – 1978. május 31.
Németh János (1931, Csernaburszky Ilona)	1978. június 1. – 1978. október 31.
Kozma János (1929, Fekete Zsófia)	1978. november 1. – 1984. április 30.
Tóth Gábor (1951, Bakucz Eszter)	1984. május 1. – 1985. január 31.

HEVES MEGYEI RENDŐR-FŐKAPITÁNYSÁG

Jerszi Béla (1914, Boros Julianna)	1959. március – 1969. augusztus 31.
Bakos Sándor (1934, Nagy Anna)	1969. október 1. – 1971. április 30.

KOMÁROM MEGYEI RENDŐR-FŐKAPITÁNYSÁG

Turi Kiss Károly (1929, Turi Kiss Margit)	1962. július 15. – 1979. április 30.
Tausch László (1941, Krakó Erzsébet)	1979. május 1. – 1985. január 31.

NÓGRÁD MEGYEI RENDŐR-FŐKAPITÁNYSÁG

Huszár Lajos (1932, Tózsér Ilona)	1962. december 15. – 1964. május 28.
Laczkó László (1932, Somoskői Regina)	1964. május 29. – 1969. október 30.
Nótás István (1925, Ahátz Etelka)	1970. október 1. – 1971. június 30.

PEST MEGYEI RENDŐR-FŐKAPITÁNYSÁG

Lehel Ferenc, dr. (1933, Horváth Mária)	1967. január 3. – 1971. június 30.
Heidrich Lajos, dr. (1937, Simon Apollónia)	1972. június 1. – 1981. október 30.
Ulmann György (1947, Sztaskó Ilona)	1981. november – 1982. december 31.
Sípos István, dr. (1944, Kardos Rozina)	1983–1984

SOMOGY MEGYEI RENDŐR-FŐKAPITÁNYSÁG

Bánfalvi Nándor (1925, Répás Éva)	1957. január 14. – 1976. március 31.
Szalai József, dr. (1940, Kolman Erzsébet)	1976. április 1. – 1977. április 30.
Molnár Ferenc, dr. (1945, Szabó Etel)*	1977. május 1. – 1989. október 31.

SZABOLCS-SZATMÁR MEGYEI RENDŐR-FŐKAPITÁNYSÁG

Pánczél Károly (1922, Kucséber Irma)	1957 – 1963. december 31.
Horváth Ernő (1929, Kocsis Gizella)	1964. június 11. – 1965
Puskás Dezső (1924, Szabó Karolina)	1965 – 1969. január 15.
Horváth Ernő (1929, Kocsis Gizella)	1969. december 15. – 1970. március 31.
Koncz András, dr. (1938, Bán Mária)	1970. április 1. – 1971. június 30.

SZOLNOK MEGYEI RENDŐR-FŐKAPITÁNYSÁG

Kada János (1924, Kálmán Mária)	1958. január 15. – 1971. július 31.
---------------------------------	-------------------------------------

TOLNA MEGYEI RENDŐR-FŐKAPITÁNYSÁG

Németh János, dr. (1924, Szatai Mária)	1961. október 15. – 1963. február 28.
Szabó Imre (1925, Baranyi Julianna)	1963. március 1. – 1969. április 14.
Németh János, dr. (1924, Szatai Mária)	1969. április 15. – 1971. június 30.

VAS MEGYEI RENDŐR-FŐKAPITÁNYSÁG

Tomasits István (1924, Németh Mária)	1957/1958 – 1973. december 31.
Lipták József, dr. (1931, Rákosi Erzsébet)	1974. január 1. – 1979. május 31.
Várnai László (1943, Boda Ilona)	1979. június 1. – 1989. szeptember 30.

VESZPRÉM MEGYEI RENDŐR-FŐKAPITÁNYSÁG

Bazsó Lajos (1931, Böhm Teréz)	1962. szeptember 1. – 1964. július 31.
Szucsik István (1930, Lukács Erzsébet)	1964. augusztus 1. – 1966. december 31.
Matók Miklós (1930, Bajusz Anna)	1967. február 15. – 1978. augusztus 31.
Bíró József (1940, Somoskői Etelka)	1978. szeptember 1. – 1984. december 31.

ZALA MEGYEI RENDŐR-FŐKAPITÁNYSÁG

Németh István (1933, Filipsz Margit)	1961 – 1963. szeptember 30.
Gárdi Gyula (1922, Lukács Julianna)	1963. október 1. – 1965. november 26.
Kovács László (1930, Szili Veronika)	1966. február 22. – 1985. június 30.
Krisztián János, dr. (1938, Horváth Erzsébet)*	1985/1986–1989

*Csoportvezető

**1985-től csoportvezető

Források: ÁBTL Állambiztonsági archontológia; Az állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai (ÁBTL 2.8.1.)

FORRÁSOK, IRODALOM

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

163

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

- 1.1. A Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályának iratai
 - A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztálya vezetőjének 61/1946. (IX. 25.) számú körözhvénye (1. d.)
- 1.2. A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának iratai
 - A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya 52/1947. (III. 6.) és 165/1947. (VII. 26.) számú napiparancsa
- 1.5. Az egyesített Belügyminisztérium államvédelmi szerveinek iratai
 - 101-8252/1953. A belügyminiszter 010/1953. (IX. 21.) számú parancsa és melléklete: 101-10617/1953. Alapelvek az előzetes letartóztatás és az előállítás (őrizetbe vétel) végrehajtására az államvédelmi szerveknél
 - 10-1583/1954. A belügyminiszter-helyettes 8/1954. (XII. 4.) számú parancsa és melléklete: Irányelvek a vizsgálat törvényes lefolytatásához
- 1.6. A BM Politikai Nyomozó Főosztály iratai
 - Sz. n. Beszámoló a[z 1955.] szeptember 24-én tartandó osztályértekezletre (25. d.)
 - Sz. n. Jegyzőkönyv a Vizsgálati Főosztály 1955. szeptember 24-én tartott vezetői értekezletéről (25. d.)
 - Sz. n. Jelentés a BM Vizsgálati Főosztály 1955. évi munkájáról, 1956. január 10. (25. d.)
 - Sz. n. [A Vizsgálati Főosztály által tartott országos vizsgálati értekezlet jegyzőkönyve], 1956. április 12. (25. d.)
 - Sz. n. Jelentés a BM Vizsgálati Főosztály 1956. I. félévi munkájáról, 1956. július 16. (25. d.)
 - Sz. n. Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály elmúlt 20 napos tevékenységéről, 1956. december 17. (1. d.)
 - Sz. n. Javaslat az ORFK Vizsgálati Főosztály szervezeti felépítésére és létszámára, 1957. február 6. (23. d.)

- Sz. n. Jelentés a Vizsgálati Osztály 1956. október 23. óta végzett munkájáról, 1957. április 12. (25. d.)
- Sz. n. Beszámoló a Vizsgálati Osztály 1956. október 23. óta végzett munkájáról és a végrehajtandó feladatokról, [1957. május 25. után] (23. d.)
- 68-7745. Jelentés a II/8. Osztály 1959. évi munkájáról, 1959. december. 31.
- 16-86/1960. [A BM Szervezési Osztály feljegyzése a II/8-g alosztály átszervezéséről], 1961. február 9. (24. d.)
- 16-112/1/1961. [A BM Szervezési Osztály feljegyzése a II/8. Osztály „b” és „c” alosztályainak összevonásáról], 1961. május 19.

1.11.1. Az állambiztonsági miniszterhelyettesi titkárság iratai

- 45-14/25/89. [Pallagi Ferenc rendőr altábornagy, miniszterhelyettes levele Takács Jenő rendőr vezérőrnagynak, az „M” és Szervezési Csoportfőnökség csoportfőnökének], 1989. augusztus (98. d.)

1.11.9. A BM III/1. (Vizsgálati) Osztály iratai

- [A BM III/1. Osztály és az egyes alosztályainak éves, negyedéves munkajelentései, 1962–1989] (5–12. d.)
- 68-324/1962. Jelentés a III. Főcsoportfőnökség 1. Osztály[ának] 1962[.] évi munkájáról, 1962. december 28. (5. d.)
- 34-2397/64. A BM III/1. Osztály öt éves tervtanulmánya az 1965–1970-es évekre, 1964. szeptember 2. (13. d.)
- Sz. n. Jelentés a Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnökség 1. Osztály[ának] 1964. évi munkájáról, 1964. november 6. (10. d.)
- 34-2646/65. Jelentés a belső ellenséges erők tevékenységének alakulásáról vizsgálati adatok alapján, 1965. október 12. (40. d.)
- Sz. n. A BM III/1. Osztály [1965.] évi jelentése, 1966. február 7. (10. d.)
- Sz. n. Észrevételek a BM Ellenőrzési Cs[oport]f[őnök]ség jelentéséhez, 1966. július 30. (13. d.)
- Sz. n. A bűnözés helyzete Magyarországon [az] 1961–1965. években, 1966. december 27. (40. d.)
- 34-19/41/67. Jelentés az osztály pénzügyi szolgálatánál R.-né és K.-né által elkövetett bűncselekményekről, 1967 (14. d.)
- 34-154/1968. A Belügyminisztérium III/1. Osztály ügyrendje, 1968. április 10. (14. d.)
- 34-13-1/1970. Jelentés a BM III/1. Osztály 1969. évi munkájáról, 1970. január 14.
- 34-297/1972, 3-798-55/1973., 34-798-39/1974., 34-798-18/1975. A BM III/1. Osztály értékelő és tájékoztató alosztálya 1971–1974. évi statisztikai jelentései a BM politikai vizsgálati szervek tevékenységéről (42. d.)
- 34-13/561974. Jelentés a BM III/1. Osztály 1973. évi munkájáról, 1974. január 15. (10. d.)
- 34-336/75. A Belügyminisztérium III/1. Osztály Őrszolgálati Szabályzata (16. d.)

- Sz. n. Jegyzőkönyv [...] a[z] 1976. október 13-án jóváhagyott, a BM III/1. Osztályra vonatkozó új állománytáblázatnak megfelelő beosztási és munkaköri változásokról, 1976. december 16. (17. d.)
- 34-137/1977. Javaslat a megyei állambiztonsági alosztályokkal kapcsolatos szervezeti igazításra, 1977. május 4. (17. d.)
- 34-194/1977. Jelentés a BM III/1. Osztály ügyrendjének módosításáról, 1977. június 28. (17. d.)
- Sz. n. Jelentés az MSZMP XI. kongresszusa határozataiból adódó feladatok végrehajtásáról, 1979. november 20. (12. d.)
- Sz. n. Jelentés az állambiztonsági szervek hálózati munkájának alapelveit tartalmazó szabályzat helyzetéről a BM III/1-D alosztályon [1980] (17. d.)
- 34-11-1/1985. A Belügyminisztérium III/1. Osztály vezetőjének 1/1985. (IV. 2.) számú intézkedése a BM III/1. Osztály Börtönelhárító Alosztályán a kisegítő nyilvántartás vezetésének szabályozására
- 34-22-13/86. Jelentés a BM III/1. Osztály hivatásos állományának élet- és munkakörülményeiről, 1986. február 14. (25. d.)
- 34-479/86. A vizsgálati szervek és az operatív szervek együttműködése az ellenséges ellenzéki tevékenységi ügyekben, 1986. november 28. (25. d.)
- 34-371/86. Jelentés a 005/72. számú belügyminiszteri parancs felülvizsgálatáról, 1988. január 22. (26. d.)
- 109-4/1988. A Belügyminisztérium Központi Gazdasági Igazgatósága és a BM III/1. Osztály vezetőjének 1/1988. (V. 24.) számú utasítása a BM III/1. Osztály pénzügyi, anyagi technikai ellátásának szabályozásáról (1. d.)
- 34-47/1989. Jelentés a BM III/1. Osztály 1988. évi munkájáról, 1989. január 12. (12. d.)
- Sz. n. Feljegyzés a vizsgálati egységek szervezetéről, 1989. március 31. (26. d.)
- Sz. n. Feljegyzés az állambiztonsági szervezetről készített jelentéshez, 1989. május 2. (26. d.)

2.1. A volt zárt irattár levéltári anyaga

- XI/4. (V-150342) A[z] Államvédelmi] Hatóság szervezeti formájának lerögzítése. Javaslat, 1948. október 20. 32–35.

2.8.1. Az állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai

Állományparancsok

- A Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága vezetőjének 12/b/1948. (XII. 17.) számú parancsa
- A Belügyminisztérium II. Főosztály vezetőjének 196/1959. (VI. 1.) számú parancsa
- A Pest Megyei Rendőr-főkapitányság vezetőjének B/118/1961. (VIII. 8.) számú parancsa
- A belügyminiszter-helyettes 160/1962. (V. 10.) számú parancsa
- A belügyminiszter 69/1963. (I. 25.) számú parancsa
- A belügyminiszter 747–750/1989. számú állományparancsai

Fegyelmi iratok

- 17-42/1967. R. L.-né és dr. K. J.-né bűnügye

Személyi anyagok

- 9345. Antal József
- 15755. Beck György
- 6882. Blaskó Lajos
- 9482. Bölcsházi Ottó
- 7705. Bruzsa Gábor
- 6637. Csiki István
- 10162. Csillag György
- 7115. Csongrádi József
- 1125. Dornics József
- 12392. Fehér Gyula
- 14188. Gärtner Róbert
- 1907. Halustyik Mihály
- 2041. Hermann István
- 10907. Kása Tibor
- 2630. Kemény Béla
- 12440. Könczöl István
- 3163. Köteles István
- 9269. Kugler Ferenc
- 14459. Kujalek János
- 14753. Orbán Vilmos
- 7096. Pásztor Mihály
- 4761. Rozsnyai László
- 4792. Sas Imre
- 7970. Sepsei György
- 5029. Sótér Antal
- 5198. Szabó Lajos
- 8851. Szenes Ernő
- 5585. Takács István
- 10563. Tóth Imre
- 13888. Varga József
- 13987. Wéber Gyula
- 9369. Zakar János
- 9966. Zsótér Sándor

2.8.2.2. A BM III/II. Csoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak iratai

- 47. Markotán István

3.1.9. Vizsgálati dossziék

- V-147360/1-4. Debreceni Károly
- V-147795/1-2. Holczmeister János és társai
- V-148132/1-3. Polyvás István és társa
- V-149845/1-3. Mészáros G. István és társai
- V-149892. Ladányi Mihály
- V-149935. Drixler Jakab
- V-150651. Magyar Gábor és társai
- V-150823/1-3. Csoma Sándor és társa
- V-151007/1-2. Tófalvi János és társa
- V-151399/1-6. Onozó András és társai
- V-152015. Surányi Nándor
- V-152020/1-4. Hamusics János és társai
- V-153667/1-3. Nagy Sándor
- V-153693/1-13. Kröszl Vilmos és társai
- V-153710/1-4. Vaczkó László és társai
- V-154000/1-6. Egedy Lehel és társai
- V-154219. Wilhelm Alexander Pipal
- V-154231/1-5. Király Béla és társai
- V-154414/1-7. Franz Kása és társai
- V-154419/1-8. Pór György és társai
- V-154925. Regőczy István
- V-154478/1-3. Albert János és társai
- V-155325/1-2. Donáth József és társai
- V-155373/1-15. Schwarcz László és társai
- V-155460/1-5. Batiz Dénes és társai
- V-155491/1-6. Nagy Lajos és társai
- V-155573/1-6. Koronics József és társai
- V-156212. Bíró József
- V-157923/1-7. Fábry Sándor és társai
- V-157980. Zoboki Sándor
- V-158261. Beer Iván és társa
- V-158402/1-2. Haraszti Miklós és társai
- V-158634/1-9. Brunner Tivadar és társai
- V-158699/1-2. Kemény Csaba
- V-158886/1-7. Hagemann Frigyes és társai
- V-159118/1-11. Radnai László és társai
- V-159241/1-8. Szalai Miklós és társai
- V-159248/1-2. Tomity Lajos és társai
- V-159463/1-3. Nagy Lajos és társai
- V-159504/1-4. Pintye László és társai
- V-159532/1-2. Albert István és társai
- V-159602/1-15. Gláz Tibor és társai

- V-159604. Haraszti Miklós és társa
- V-160338/1-12. Dévai István és társai
- V-160493. Konrád György és társai
- V-160592/1-5. Csányi László és társai
- V-160742/1-2. Nagy István és társa
- V-163430/1-5. Rimner Gábor és társai
- V-164140/1-5. Csima Ferenc és társai
- V-164145/1-2. Bárkay Tamás és társai
- V-164155/1-2. Benkő Zoltán és társai
- V-164200/1-20. Görgényi Miklós és társai
- V-164258. Erdős József és társai
- V-164535/1-12. Récsei Józsefné és társai
- V-165079/1-5. Belovai István
- V-166367/1-4. Vadász Miklós és társai
- V-166971/1-6. Szabadits Antal és társai
- V-166994/1-2. Papp Árpád és társa

4.1. Az állambiztonsági munkához készült háttéranyagok

- A-1316. Csoma Sándor és társa kémügye
- A-1318. Asbóth László amerikai kém ügye
- A-1319. Tófalvi János kém ügye
- A-1320. Id. Holczmeister János és társai nyugatnémet kémek ügye
- A-1321. Polyvás István nyugatnémet kém ügye
- A-1326. Dr. Egedy Elemér és fia, dr. Egedy Lehel amerikai kémek bűnügye
- A-2014. Jelentés a BM III. Főcsoportfőnökség vizsgálati szervei által 1961-1972 között terheltként felelősségre vont kapitalista és szocialista országbeli külföldi állampolgárok bűnügyeinek tapasztalatairól, 1973
- A-2083. 916-241/79. Az állambiztonsági vizsgálati szervek feladatai, együttműködése a bűnügyi szervekkel
- A-2087. 399/16/1978. Az operatív úton nyert bizonyítékok jogi erejűvé tételének áttekintése. Tanulmánytervezet, 1978
- A-2139. Dr. Gláz Tibor és társai ügye
- A-3016/50. Blaskó Lajos dr. rendőr alezredes – Varga József dr. rendőr százados: Schwarcz László és társai devizabűnügye. A BM Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség tanulmányai 50/1967.
- A-3016/51. Benedek Endre dr. rendőr őrnagy – Antal József dr. rendőr százados: Kröszl Vilmos és társai. Nyilas tömeggyilkosok ügyének nyomozati tapasztalatai. A BM Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség tanulmányai 51/1967.
- A-3016/52. Csillag György rendőr őrnagy: Egy összeesküvés nyomozásának tapasztalatai. Király Béla és társai összeesküvés bűnügye. A BM Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség tanulmányai 52/1967.
- A-3016/53. Knéz András dr. rendőr alezredes – Csillag György rendőr őrnagy: Összeesküvés, rombolás büntetvének operatív és vizsgálati tapasztala-

latai. Hamusics János és társai bűnügye. A BM Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség tanulmányai 53/1967.

- A-3017/3. 13-41/20-1/1970. Deák József rendőr alezredes: A jogalkalmazás jogpolitikai elveinek érvényesülése az állam elleni bűntettek nyomozása során (Állambiztonsági tanulmányok, 1970/3.)
- A-3017/10. 13-41/8/1972. Az állambiztonsági szervek által 1966–1971 között nyomozott izgatásos ügyek tapasztalatai. Készítette a BM III/1. Osztály munkaközössége. BM Tanulmányi és Propaganda csoportfőnökség, 1972. (Állambiztonsági tanulmányok, 1972/2.)
- A-3017/27. Dr. Csetneki István rendőr alezredes – Szolnoki László rendőr alezredes: Papp Árpád ügye. A BM Tanulmányi és Kiképzési Csoportfőnökség tanulmányai 2/1979.
- A-3036. Állambiztonsági értelmező kéziszótár. BM Könyvkiadó, 1980
- A-3223. 34-398/68. A BM III/1. Osztály jelentése. Az 1964. jan. 1-től 1967. dec. 31-ig terjedő időszakban vizsgált összeesküvés ügyek értékelése, 1968. szeptember 11.

4.2. Parancsgyűjtemény

- 2-3305/1954. A belügyminiszter I. helyettesének 20/1954. (IV. 27.) számú parancsa az államvédelmi osztályok és alosztályok számmal történő ellátásáról a BM megyei főosztályain
- 6-200/1957. A belügyminiszter 8/1957. (IV. 9.) számú parancsa a Politikai Nyomozó Főosztályról
- 6-200/12/1957. A belügyminiszter 12/1957. (V. 3.) számú parancsa a BM Politikai Nyomozó Főosztály osztályainak elnevezéséről és számozásáról
- 6-20/1957. A belügyminiszter I. helyettesének 22/1957. (V. 24.) számú parancsa a büntetés-végrehajtáshoz tartozó házi fogdának (körzeti börtön) átadásáról a BM II. Főosztály Vizsgálati Osztálya számára
- 6/200/1957. A belügyminiszter 57/1957. (XI. 27.) számú parancsa az operatív nyilvántartási szabályzatról
- 10-23/11/1958. A belügyminiszter 11/1958. (III. 29.) számú parancsa a BM Határőrségnél, Kormányőrségnél új felségjelzés bevezetéséről, valamint a rendőrségen belül a rendőrnnyomozó megjelölés megszüntetése a rendfokozat előtt
- 10-21/33/1958. A belügyminiszter 33/1958. (XII. 5.) számú parancsa az állambiztonsági szervek ügynöki munkája alapelveinek módosításáról
- 10-21/34/1958. A belügyminiszter 34/1958. (XII. 19.) számú parancsa a BM II/8. Osztály munkájának javításáról
- 10-23/9/1961. A belügyminiszter-helyettes 009/1961. (XI. 20.) számú parancsa az instruktori alosztályok megszüntetéséről a BM II/2., II/7. és II/8. Osztályán
- 10-23/10/1962. A belügyminiszter-helyettes 0010/1962. (III. 24.) számú parancsa a BM Politikai Nyomozó Főosztály vizsgálati szervei fogdaügynökségének létesítéséről és felhasználásáról szóló szabályzat kiadásáról

- 10-23/06/1962. A belügyminiszter-helyettes 006/1962. (III. 26.) számú parancsa a II/1. Osztályon a katonai vizsgálati alosztály megszüntetéséről és a II/8. Osztályon új létrehozásáról
- 10-27/8/1963. Az igazságügy-miniszter és a belügyminiszter 008/1963. (X. 30.) számú közös utasítása a büntetés-végrehajtás átadásának, illetve átvételének szabályozásáról
- 10-27/10/1963. A belügyminiszter és az igazságügy-miniszter 0010/1963. (XI. 21.) számú közös utasítása a börtönelhárítás megosztásáról a Belügyminisztérium szervei között
- 10-21/31/1963. A belügyminiszter 0031/1963. (XII. 5.) számú parancsa. Szabályzat a III. Főcsoportfőnökség operatív szervei hálózatának nyilvántartására
- 10-23-10/1963. A belügyminiszter-helyettes 0010/1963. (XII. 5.) számú parancsa a társadalomra veszélyes ellenséges személyek kiválasztásáról és ellenőrzéséről
- 10-21/19/1964. A belügyminiszter 0019/1964. (IV. 27.) számú parancsa az idegenforgalom növekedéséből adódó feladatok eredményesebb végrehajtására
- 10-24/34/1964. A belügyminiszter-helyettes 0034/1964. (IX. 25.) számú utasítása. A „K” ellenőrzés során elfogott ellenséges tartalmú postai küldeményekkel kapcsolatos eljárás
- 10-21/46/1964. A belügyminiszter 0046/1964. (XII. 9.) számú parancsa az érvénytelen úti okmánnyal vagy úti okmánnyal nem rendelkező külföldi állampolgároknak a határon történő beléptetésével, illetve a határon történő elfogásával kapcsolatos eljárásról
- 10-21/18/1965. A belügyminiszter 0018/1965. (IV. 12.) számú parancsa az állam elleni izgatást megvalósító írásos anyagok terjesztésének megelőzésével, elkövetőinek felderítésével kapcsolatos operatív és rendőri feladatokról
- 10-21/14/1966. A belügyminiszter 0014/1966. (III. 19.) számú parancsa a belső ellenséges erők tevékenységéről, elhelyezkedéséről, az ellenük folyó harcról szóló 1966. február 1-i párthatározat belügyi feladatainak végrehajtásáról
- 10-21/23/1966. A belügyminiszter 0023/1966 (V. 2.) számú parancsa a népgazdaság területén folyó ellenséges tevékenység elhárításának egyesítéséről
- 10-21/24/1966. A belügyminiszter 0024/1966. (VI. 3.) számú parancsa a Belügyminisztérium szerveinek az imperialisták fellázító politikája elleni harcáról és további feladatairól
- 10-22/9/1966. A belügyminiszter 09/1966. (X. 10.) számú utasítása. A BRFK és a Pest Megyei RFK vizsgálati alosztályának megszervezése és feladatai
- 10-24/1/1967. A belügyminiszter-helyettes 01/1967. (I. 10.) számú parancsa a tiltott határátlépés (Btk. 203. §) miatt elrendelt nyomozások lefolytatásának szabályozásáról
- 10-24/6/1967. A belügyminiszter-helyettes 06/1967. (II. 20.) számú utasítása. A BM III. Főcsoportfőnökség vizsgálati és operatív szerveinek nyomozati tevékenysége

- 10-21-8/1967. A belügyminiszter 08/1967. (IV. 29.) számú parancsa. A III. Főcsoportfőnökség operatív nyilvántartási szabályzata
- 10-21/23/1967. A belügyminiszter 023/1967. (VIII. 7.) számú parancsa a hazatérés-megtagadásokkal, a tiltott határátlépésekkel és az úti okmányokkal való visszaéléssel összefüggő eljárásokról
- 10-21/23/A/1967. A 023/1967. számú belügyminiszteri parancs I. számú végrehajtási utasítása, 1968. július 1.
- 10-24/2/1969. A belügyminiszter-helyettes 02/1969. (III. 4.) számú utasítása az állam elleni és egyéb politikai jellegű bűntettekkel kapcsolatos adatszolgáltatás rendszeréről
- 10-23/4/1969. A belügyminiszter-helyettes 004/1969. (VIII. 27.) számú parancsa a társadalomra veszélyes ellenséges személyek kiválasztásáról és ellenőrzéséről
- 10-21/31/1970. A belügyminiszter 0031/1970. (XII. 24.) számú parancsa. Az MSZMP KB 1969. november 28-i határozatának végrehajtására bizottságok létrehozása, feladatuk, működési rendjük kidolgozása
- 10-21/8/1971. A belügyminiszter 08/1971. (VI. 18.) számú parancsa a Belügyminisztérium struktúrájáról, létszámáról
- 10-23/2/1972. A belügyminiszter-helyettes 02/1972. (III. 28.) számú parancsa. A BM II. és III. Főcsoportfőnökség és a rendőr-főkapitányságok nyomozószervi hatáskörének szabályozása
- 10-21/5/1972. A belügyminiszter 005/1972. (IV. 5.) számú parancsa az állambiztonsági szervek hálózati munkájának alapelveit tartalmazó szabályzat kiadásáról
- 34-13/16/1972. A Belügyminisztérium III/1. Osztály ügyrendje, 1972. április 14.
- 10-21-12/1972. A belügyminiszter 0012/1972. (VII. 31.) számú parancsa. Szabályzat a BM állambiztonsági szervek hálózatának nyilvántartására
- 10-24/21/1973. A belügyminiszter-helyettes 0021/1973. (VIII. 15.) számú utasítása. A börtönelhárítás és fogdai felderítés a Belügyminisztérium állambiztonsági vizsgálati szerveinél
- 10-22/28/1973. A belügyminiszter 28/1973. (XII. 28.) számú utasítása. A katonai büntetőeljárásban a rendőrség hatáskörébe tartozó bűncselekmények megállapítása
- 10-26/1/1974. A belügyminiszter-helyettes 001/1974. (I. 23.) számú utasítása. A „K” ellenőrzés során elfogott, bűncselekmény tárgyi bizonyítási eszközeit képező postai küldemények lefoglalásával kapcsolatos eljárás
- 10-21/2/1974. A belügyminiszter 002/1974. (II. 8.) számú parancsa. A BM állambiztonsági szervek operatív nyilvántartási szabályzatának kiadása
- 10-21/10/1979. A belügyminiszter 10/1979. (VI. 26.) számú parancsa a Belügyminisztérium nyomozó hatóságainak hatásköréről és illetékességéről
- 10-21/13/1979. A belügyminiszter 13/1979. (VII. 20.) számú utasítása a katonai büntetőeljárásban a rendőrség hatáskörébe tartozó bűncselekmények megállapításáról

- 10-27/12/1979. A belügyminiszter állambiztonsági és közbiztonsági helyettesének 12/1979. (VIII. 3.) számú együttes intézkedése a bűnügyeknek az állambiztonsági és a bűnügyi szervek közötti átadási rendjéről
- 10-21/24/1979. A belügyminiszter 24/1979. (IX. 25.) számú utasítása a tiltott határátlépés és a hasonló jellegű bűncselekmények ügyében a felderítő és megelőző intézkedésekről, illetve a nyomozások elrendeléséről
- 10-37/2/1980. A belügyminiszter és az igazságügy-miniszter 2/1980. (VI. 10.) számú közös utasítása a Belügyminisztérium börtönelhárító és az Igazságügyi Minisztérium büntetés-végrehajtási szerveinek együttműködéséről
- 10-27/14/1982. A belügyminiszter állambiztonsági és közbiztonsági helyettesének 14/1982. (VI. 29.) számú együttes intézkedése a budapesti, megyei rendőr-főkapitányságok állambiztonsági vizsgálati alosztályainak hatáskörébe tartozó bűncselekmények nyomozásáról és jelentési rendjéről
- 10-24/9/1982. A belügyminiszter-helyettes 9/1982. (XII. 30.) számú parancsa a társadalomra veszélyes ellenséges személyek kiválasztásáról és ellenőrzéséről
- 10-24/2/1983. A belügyminiszter-helyettes 2/1983. (VI. 8.) számú parancsa a Belügyminisztérium Vizsgálati Osztálya Fogdászabályzatának kiadásáról
- 10-24/4/1983. A belügyminiszter-helyettes 4/1983. (IX. 27.) számú parancsa a Belügyminisztérium III/1. Osztály Őrszolgálati Szabályzatának kiadásáról
- 10-22/3/1984. A belügyminiszter 3/1984. (II. 23.) számú parancsa a Belügyminisztérium operatív nyilvántartási szabályzatáról
- Sz. n. A Belügyminisztérium III/1. Osztály ügyrendje, 1985. június 20. [Tervezet]
- 10-21/41/1987. A belügyminiszter 41/1987. számú utasítása a Belügyminisztérium nyomozó hatóságainak hatásköréről és illetékességéről, 1987. december 17.
- 10-21-/5/1988. A belügyminiszter 5/1988. (II. 26.) számú utasítása a Belügyminisztérium katonai nyomozó hatóságairól és a bűnügyek parancsnoki nyomozásáról
- 10-22/8/1988. A belügyminiszter 8/1988. (III. 21.) számú parancsa a BM IV. (Személyügyi) Főcsoportfőnökség szervezetének módosításáról, valamint a BM III. Főcsoportfőnökség személyzeti osztályának megszüntetéséről
- 12-25/9/1989. A Belügyminisztérium Személyzeti és az „M” és Szervezési Csoportfőnökség 9-es számú közleménye a BM szervezeti és vezetői változásairól, 1989. október 10.
- 12-25/10/1989. A Belügyminisztérium Személyzeti és az „M” és Szervezési Csoportfőnökség 10-es számú közleménye a BM szervezeti és vezetői változásairól, 1989. november 9.
- 10-24/6/1989. A belügyminiszter-helyettes 6/1989. (XII. 19.) számú parancsa a BM ORFK Vizsgálati Osztály ügyrendjének kiadásáról

4.9. Állambiztonsági oktatófilmek és hangfelvételek

- F-20. Ítélet kémügyben
- F-21. Havi 200 márkáért

Oral history archívum

- Interjú dr. Finszter Gézával. Készítette Ehrenberger Róbert és Simon István, 2014

Dokumentumgyűjtemény

- D. Gy. IRM AI 10-37/96/1967. Tájékoztató jelentés a BM III/1. Osztályon elkövetett visszaélés okairól és a megelőzés érdekében teendő intézkedésekről, 1967. november 22.

173

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

M-KS 288. fond 4. csoport. Az MSZMP Központi Bizottságának iratai

- 102-103. őrzési egység. Az 1969. november 26-28-i ülés jegyzőkönyve

M-KS 288. fond 5. csoport. Az MSZMP Politikai Bizottságának iratai

- 298. őrzési egység. Az 1963. április 17-i ülés jegyzőkönyve
- 386. őrzési egység. Az 1966. február 1-i ülés jegyzőkönyve
- 393. őrzési egység. Az 1966. április 26-i ülés jegyzőkönyve
- 529. őrzési egység. Az 1970. október 20-i ülés jegyzőkönyve
- 607. őrzési egység. Az 1973. március 27-i ülés jegyzőkönyve
- 736. őrzési egység. Az 1978. január 24-i ülés jegyzőkönyve
- 764. őrzési egység. Az 1979. január 23-i ülés jegyzőkönyve
- 971. őrzési egység. Az 1986. június 17-i ülés jegyzőkönyve

M-KS 288. fond 40. csoport. A hatáskörbe tartozó káderek anyaga

- 511. őrzési egység. Deák József személyi anyaga

XIX-A-83-b. A Minisztertanács iratai. Előterjesztések és határozatok

- 3221/1963. A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 3221/1963. (V. 30.) számú határozata a jogalkalmazás jogpolitikai elveiről

XIX-B-1-aj. A személyzeti szervek iratai

- 22-6938/1957. Kimutatás a [vizsgálati] osztály állományáról, 1957. augusztus 6. (2. d.)
- Sz. n. Kimutatás a Vizsgálati Osztály beosztottairól, 1957. február 20. (2. d.)
- Sz. n. Javaslat a BM Politikai Nyomozó Főosztály Vizsgálati Osztály státuszára, 1957. május 3. (2. d.)

XIX-B-1-au. A BM „M” és Szervezési Csoportfőnöksége Szervezési Osztályának iratai

- Sz. n. Kimutatás az Államvédelmi Hatóság központi és megyei szervei jelenlegi állományáról kategóriák szerint csoportosítva, 1951. október 12. (I. sorozat 26. d.)
- 95-71-10/1953. Kimutatás az Államvédelmi Hatóság központi szerveinek létszámáról (a határőrség és a belső karhatalom nélkül), 1953. július 13. (I. sorozat 26. d.)
- Sz. n. A Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztályának állománytáblázata, 1954. október 12. (I. sorozat 65. d.)
- 33-439/1955. A Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztályának állománytáblázata, 1955. június 17. (I. sorozat 65. d.)
- 33-493/1956. A Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztályának állománytáblázata, 1956. július 27. (I. sorozat 65. d.)
- 27/125/57–27/144/57. [A Belügyminisztérium területi szerveinek állománytáblázata, 1957] (I. sorozat 88. d.)
- 27-407/57. Javaslat a politikai börtönök és internálótáborok elhárítói létszámára, 1957. október 22. (I. sorozat 28. d.)
- 16-53/1958. A BM II/8. Osztály állománytáblázata, 1957. december 23. (I. sorozat 65. d.)
- 16-431/57. Feljegyzés a vizsgálati szervek létszámcsökkentéséről, 1958. június 6. (I. sorozat 28. d.)
- 16/356/4/1958. Javaslat a BM politikai nyomozó apparátus létszámproblémáinak rendezésére, 1958. június 26. (I. sorozat 26. d.)
- 16-746/1/58. Javaslat a BM II/8. Osztálynál szervezeti módosításokra, 1958. december 28. (I. sorozat 28. d.)
- Sz. n. [1959/1962] A BM II/8. Osztály állománytáblázata, 1959. február 18. (I. sorozat 65. d.)
- 16-19/6/1959. Javaslat a BM II/8. Osztálynál szervezeti módosításokra, 1959. február 19. (I. sorozat 28. d.)
- 16-47/2/1959. A Pest Megyei Rendőr-főkapitányság állománytáblázata, 1959. június 3. (I. sorozat 88. d.)
- 68-45-26. Javaslat a BM II/8. Osztály Börtönelhárító Alosztály átszervezésére, 1960. szeptember 10. (I. sorozat 28. d.)
- 16-112/1961. Javaslat a BM II/8. Osztály szervezetének módosítására, 1961. április 8. (I. sorozat 28. d.)
- 60-1323/61. Javaslat a [BM II/8. Osztálynál] az állománytáblázat módosítására, 1961. június 17. (I. sorozat 28. d.)
- Sz. n. A BM III/1. Osztály állománytáblázata, 1962. szeptember 7. (I. sorozat 65. d.)
- Sz. n. A BM III/1. Osztály állománytáblázata, 1964. március 11. (I. sorozat 65. d.)
- Sz. n. A BM III/1. Osztály állománytáblázata, 1967. január 24. (I. sorozat 65. d.)
- 16-16/1/1967. Javaslat a BM III/1. Osztály létszámának 10 fős növelésére, szervezetének módosítására és új állománytáblázatának jóváhagyására, 1967. január 26. (I. sorozat 28. d.)

- Sz. n. A BM Állambiztonsági Szakbizottság javaslata a megyei állambiztonsági szervek feladatai, működési rendje és struktúrájának kialakítására, 1971. február 11. (I. sorozat 27. d.)
- 38-139/1971. A BM Állambiztonsági Szakbizottság javaslata az állambiztonsági vizsgálati szerv feladatának, működési rendjének és struktúrájának kialakítására, 1971. február. 26. (I. sorozat 27. d.)
- Sz. n. A BM Állambiztonsági Szakbizottság javaslata a Kémelhárító Csoportfőnökség feladatai, működési rendje és struktúrájának kialakítására, 1971. február 27. (I. sorozat 27. d.)
- Sz. n. Emlékeztető a Központi Koordinációs Bizottság 1971. III. 9-i üléséről, 1971. március 11. (I. sorozat 27. d.)
- Sz. n. A BM Állambiztonsági Szakbizottság javaslata a BM önálló vizsgálati osztály feladatának, működési rendjének és struktúrájának kialakítására, 1971. március. 15. (I. sorozat 27. d.)
- 95-4/128-1971. Emlékeztető az 1971. március 22-i kollégiumi ülésről (I. sorozat 27. d.)
- 10-71/7/1971. Jelentés, 1971. április 8. (I. sorozat 27. d.)
- Sz. n. A Belügyminisztérium „M” és Szervezési Csoportfőnökség Mozgósítási Osztálya észrevétele[i] a III/1. Osztályon tervezett létszám, szervezeti és egyéb intézkedésekhez, 1971. április 23. (I. sorozat 27. d.)
- 16-6/1971. Előterjesztés a BM III. Főcsoportfőnökség szervezeti tagozódására, létszámára és a munkaköri besorolások meghatározására, 1971. április 29.
- Sz. n. Javaslát, 1971. június 1. (I. sorozat 27. d.)
- Sz. n. A Belügyminisztérium „M” és Szervezési Csoportfőnökség észrevétele[i] a III/1. Osztály előterjesztéséhez, [1971] (I. sorozat 27. d.)
- 16-11/1971. A Belügyminisztérium III/1. Osztály állománytáblázata, 1971. június 21. (II. sorozat 1. d.)
- 16-401/2/1976. A Belügyminisztérium III/1. Osztály állománytáblázata, 1976. szeptember 16. (II. sorozat 2. d.)
- 16-401/1/1976. Javaslát a BM III/1. Osztály állománytáblázatának módosítására, 1976. szeptember 30. (I. sorozat 50. d.)
- 16-77/84. Javaslát a BM III. Főcsoportfőnökség és a rendőr-főkapitányságok állambiztonsági szervei szervezeti korszerűsítésére, 1984. március (II. sorozat 21. d.)
- 16-35/76/1987. A Belügyminisztérium III/1. Osztály állománytáblázata, 1987. december 16. (II. sorozat 38. d.)
- 16-112/1/1988. A Belügyminisztérium ORFK I. (Bűnügyi) Csoportfőnökségének állománytáblázata, 1988. január 5. (II. sorozat 55. d.)
- 16-77/1/1988. Javaslát az I. kerület Fő utca 70–74. sz. alatt lévő, a BM III/1. (Vizsgálati) Osztály elhelyezésére szolgáló épület üzemeltetői feladatainak a BM Központi Gazdasági Igazgatóság alárendeltségébe történő átadására, valamint a VI. kerület Ó utca 27. sz. alatt lévő objektum üzemeltetői feladatainak biztosítására, 1988. február 3. (II. sorozat 54. d.)

- 16-80/76/1989 A Belügyminisztérium III/1. (Vizsgálati) Osztály állománytáblázata, 1989. április 23. (II. sorozat 70. d.)
- 16-248/1989. A BM ORFK Vizsgálati Osztály állománytáblázatának tervezete, 1989. július 17. (II. sorozat 75. d.)
- 16-248/6/1989. A BM „M” és Szervezési Csoportfőnökség javaslata a BM ORFK Vizsgálati Osztály létrehozására, valamint a kapcsolódó szervezeti változásokra, 1989. szeptember 4. (II. sorozat 75. d.)
- 16-248/10/1989. Az „M” és Szervezési Csoportfőnökség csoportfőnökének levele a BRFK vezetőjének, 1989. szeptember 28. (II. sorozat 74. d.)
- 16-248-19/1989.-16-248-37/1989. [A BM „M” és Szervezési Csoportfőnökség csoportfőnökének levelei a megyei rendőr-főkapitányságok vezetőinek,] 1989. október 4. (II. sorozat 75. d.)
- 111-07/2/1990. [A BRFK vezetőjének levele a BM Szervezési Osztály vezetőjének, 1990. február] (II. sorozat 79. d.)

XIX-B-1-z. A Belügyminisztérium Kollégiumának iratai

- 10-66/7/1966. Jelentés a BM III. Főcsoportfőnökség vizsgálati szervei munkájának ellenőrzéséről, 1966. június 8. (28. d.)

INTERNETES ADATBÁZISOK

ÁBTL Állambiztonsági archontológia (<https://www.abtl.hu/ords/archontologia/f?p=108:1>)

- Csete József
- Galambos József
- Halustyik Mihály
- Harsányi Zoltán
- Karasz Lajos
- Mátyás László
- Mérő Károly
- Philipp Tibor
- Rácz Sándor
- Rajnai Sándor
- Szalma József
- Tömpe András

NEB Tudástár (<https://neb.hu/hu/tudastar>)

- Balácsi Béla
- Benkei András

- Biszku Béla
- Csete József
- Fehér Lajos
- Galambos József
- Halustyik Mihály
- Harsányi Zoltán
- Korom Mihály
- Mátyás László
- Mérő Károly
- Münnich Ferenc
- Philipp Tibor
- Rácz Sándor
- Rajnai Sándor
- Szalma József
- Szénási Géza
- Timár István
- Tömpe András
- Zárt folyosó a gyorskocsi utcában

177

Perek '56 (<https://perek56.hu>)

- Antal József
- Benedek Endre
- Bruzsa Gábor
- Csiki István
- Csillag György
- Csongrádi József
- Fehér Gyula
- Halustyik Mihály
- Kása Tibor
- Kemény Béla
- Könczöl István
- Kugler Ferenc
- Kujalek János
- Sepsei György
- Szabó Lajos
- Szenes Ernő
- Takács István
- Varga József
- Wéber Gyula
- Zakar János
- Zsótér Sándor

HIVATKOZOTT IRODALOM

Bank–Gyarmati–Palasik, 2012

Bank Barbara – Gyarmati György – Palasik Mária: „Állami titok”. *Internáló- és kényszer munkatáborok Magyarországon, 1945–1953*. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó

Bánkuti, 2007

178

Bánkuti Gábor: A jezsuiták 1965-ös „Világszolidarizmus” pere. *Egyháztörténeti Szemle*, 2. sz. 150–179. <https://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/bankuti-jezsuita.htm>. Utolsó letöltés: 2021. január 8.

Baráth, 1999

Baráth Magdolna: Gerő Ernő a Belügyminisztérium élén, 1953–1954. In: Gyarmati György (szerk.): *A Történeti Hivatal évkönyve, 1999*. Budapest, Történeti Hivatal. (Trezor 1.) 147–166.

Baráth, 2008

Baráth Magdolna: A politikai rendőrség újjászervezése 1956 után. *Történelmi Szemle*, 4. sz. 535–563. https://tti.btk.mta.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz2008-4/535-563_barath.pdf. Utolsó letöltés: 2021. január 8.

Baráth, 2010

Baráth Magdolna: Az államvédelem az egységes Belügyminisztériumban. *Betekintő*, 3. sz. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2010_3_barath.pdf. Utolsó letöltés: 2020. augusztus 30.

Baráth, 2012

Baráth Magdolna: Felemás desztalinizáció. A törvénysértések lezárása és az állambiztonsági szervek átszervezése Magyarországon 1962-ben. *Betekintő*, 3. sz. https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2012_3_barath_0.pdf. Utolsó letöltés: 2021. január 11.

Bencsik–Nagy, 2005

Bencsik Péter – Nagy György: *A magyar úti okmányok története, 1945–1989*. Budapest, Tipico Design Kft

Boreczky, 1999

Boreczky Beatrix: Az Államvédelmi Hatóság szervezete, 1950–1953. In: Gyarmati György (szerk.): *A Történeti Hivatal évkönyve, 1999*. Budapest, Történeti Hivatal. (Trezor 1.) 91–114.

Borvendég, 2013

Borvendég Zsuzsanna: A BM II/13. (K-ellenőrzési) Osztály. In: Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962.* Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó. 315–335.

Borvendég, 2017

Borvendég Zsuzsanna: *Az „impexek kora”.* Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága

Borvendég, 2018

Borvendég Zsuzsanna: *A cég megnyertjei – a megnyertek cégei.* Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Nemzeti Emlékezet Bizottsága

Böölöny, 1992

Böölöny József: *Magyarország kormányai, 1987–1992.* Negyedik, bővített és javított kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó

Cseh, 1999

Cseh Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata. In: Gyarmati György (szerk.): *A Történeti Hivatal évkönyve, 1999.* Budapest, Történeti Hivatal. (Trezor 1.) 73–90.

Cseh, 2002

Cseh Gergő Bendegúz: Állambiztonsági helyzetjelentés az 1956-os forradalom tizedik évfordulóján. In: Gyarmati György (szerk.): *A Történeti Hivatal évkönyve, 2000–2001.* Budapest, Történeti Hivatal. (Trezor 2.) 279–301.

Cseh–Okváth, 2013

Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962.* Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó

Cserényi-Zsitnyányi, 2009

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai, 1950–1953. *Betekintő*, 2. sz. https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2009_2-cserenyi-zsitnyanyi.pdf. Utolsó letöltés: 2020. augusztus 30.

Cserényi-Zsitnyányi, 2013

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: A Belügyminisztérium szervezeti változásai, 1953–1956. In: Gyarmati György – Palasik Mária (szerk.): *Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara, 1953–1956.* Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó. 63–127.

Gyarmati–Palasik, 2013

Gyarmati György – Palasik Mária (szerk.): *Trójai faló a Belügyminisztériumban. Az ÁVH szervezete és vezérkara, 1953–1956.* Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó

Herczeg, 2018

Herczeg József: *A Hamusics-ügy.* Pápa, szerzői kiadás

Hetényi Varga, 2002

Hetényi Varga Károly: Az első letartóztatástól az utolsó szabadulásig. Lénárd Ödön piarista szerzetes találkozásai a diktatúra igazságszolgáltatásával. In: Gyarmati György (szerk.): *A Történeti Hivatal évkönyve, 2000–2001.* Budapest, Történeti Hivatal, 2002. (Trezor 2.) 361–380.

Horváth, 2008

Horváth Zsolt: 6749 nap a börtönben Krisztusért. In: Simon István (szerk.): *Hősök. Akik a nemzetért éltek, haltak.* Budapest, Totem. 262–265.

Jobst, 2015

Jobst Ágnes: *A Stasi működése Magyarországon. A keletnémet és a magyar állambiztonság kapcsolata, 1955–1989.* Budapest, Jaffa

Kahler, 2006

Kahler Frigyes: 1956 szellemének megtorlása tíz év után. Vaczkó László és Hamusics János ügye. *Aetas*, 1. sz. 38–56. http://acta.bibl.u-szeged.hu/41248/1/aetas_2006_001_038-056.pdf. Utolsó letöltés: 2021. február 4.

Kajári–Gyarmati–S. Varga, 2001

Kajári Erzsébet (összeáll.), Gyarmati György – S. Varga Katalin (szerk.): *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései, 1953–1956. I. kötet. Az 1953. július 28. és az 1954. június 22. közötti ülések.* Budapest, Történeti Hivatal

Kiss, 2017

Kiss Réka: Újrahasznosítás. A Keresztyén Ifjúsági Egyesület elleni állambiztonsági eljárások. In: Tabajdi Gábor (szerk.): *„Illegális ifjúsági munka.” Cserkészközösségek a diktatúrában.* Budapest, Magyar Cserkészszövetség. 23–31.

Krahulcsán, 2020

Krahulcsán Zsolt: *Pártállambiztonság. Arcképek Kádár titkosszolgálatából.* Budapest, Nemzeti Emlékezet Bizottsága

Krahulcsán–Müller, 2009

Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf: A magyar politikai rendőrség, 1944. december – 1946. október. In: uők (szerk.): *A politikai rendészeti osztályok, 1945–1946.* Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó. (Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 1.) 9–62.

Máthé, 2014

Máthé Áron: *A zuglói nyilasok pere, 1967*. Budapest, Századvég

Mink, 1997

Mink András: A „meggyőződés” rabja. *Beszélő*, 6. sz. 90–92. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-%E2%80%9Emeggyozodes%E2%80%9D-rabja>. Utolsó letöltés: 2021. január 6.

Müller, 2013

Müller Rolf: A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának szervezettörténete (1946. október – 1948. szeptember). *Betekintő*, 3. sz. https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2013_3_muller2.pdf. Utolsó letöltés: 2020. augusztus 30.

Müller, 2017

Müller Rolf: *Az erőszak neve: Péter Gábor. Az ÁVH vezetőjének élete*. Budapest, Jaffa

Müller, 2019

Müller Rolf: A Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága – szervezettörténeti vázlat (1948. szeptember – 1949. december). *Betekintő*, 4. sz. 5–33. https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2019_4_muller_0.pdf. Utolsó letöltés: 2020. augusztus 30.

Okvách, 2013

Okvách Imre: A BM II/1. (Katonai Elhárító) Osztály. In: Cseh Gergő Bendegúz – Okvách Imre (szerk.): *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962*. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó. 19–45.

Orgoványi, 2010

Orgoványi István: A politikai rendőrség hálózati munkájának szabályozása 1954 és 1989 között. *Betekintő*, 3. sz. https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2010_3_orgovanyi.pdf. Utolsó letöltés: 2020. augusztus 30.

Papp, 2013

Papp István: A BM II/8. (Vizsgálati) Osztály. In: Cseh Gergő Bendegúz – Okvách Imre (szerk.): *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962*. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó. 211–236.

Pihurik, 2015

Pihurik Judit: „Vagy ők, vagy mink”. Harminc évvel a csurogi razzia után. In: uő: *Perben és haragban világháborús önmagunkkal*. Pécs – Budapest, Kronosz Kiadó – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára 69–96.

Slachta, 2016

Slachta Krisztina: *Megfigyelt szabadság A keletnémet és a magyar állambiztonsági szervek együttműködése a Kádár-kori Magyarországon, 1956–1990*. Pécs – Budapest, Kronosz Kiadó – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

Slachta, 2020

Slachta Krisztina: „Rokonlátogatók.” *A magyarországi németek kapcsolatainak állambiztonsági ellenőrzése. Egy ellenségkép története. Elemzés és források*. Pécs – Budapest, Kronosz Kiadó – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

Soós, 2017

Soós Viktor Attila: A Regnum Marianum ifjúságnevelő munkája. In: Tabajdi Gábor (szerk.): *„Illegális ifjúsági munka.” Cserkészközösségek a diktatúrában*. Budapest, Magyar Cserkészszövetség. 18–22.

Szombat, 2001

Prés alatt. „Illegális működése állandó veszélyforrás a közbiztonságra.” *Szombat*, 9. sz. 24–26. <https://www.szombat.org/archivum/pres-alatt-illegalis-mukodese-allando-veszelyforras-a-kozbiztonsagra-1352774047>. Utolsó letöltés: 2021. január. 18.

Szőnyei, 2012

Szőnyei Tamás: *Titkos írás. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet, 1956–1990. I–II. kötet*. Budapest, Noran

Tabajdi, 2013

Tabajdi Gábor: Egy tipikus jobboldali összeesküvő: Matheovits Ferenc és a pártállam. In: Ungváry Krisztián (szerk.): *Búvópatakok. A jobboldal és az állambiztonság, 1945–1989*. Budapest, 1956-os Intézet – Jaffa. 221–256.

Tabajdi–Ungváry, 2008

Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon, 1956–1990*. Budapest, Corvina Kiadó

Tóth, 2017

Tóth Eszter Zsófia: Bauer Sándor élete és tűzhalála (1952–1969). In: Ujváry Gábor (szerk.): *Veritas évkönyv 2016*. Budapest, Veritas – Magyar Napló, 2017. 335–346.

Tütő, 1993

Tütő László: A szocialista ellenzékiesség történetéből. Az 1971-es Kemény-per. *Eszmélet*, 18–19. sz. 230–236. https://www.eszmelet.hu/tuto_laszlo-a-szocialista-ellenzesiseg-tortenetebol-az-1971/. Utolsó letöltés: 2021. január 22.

Ungváry, 2007

Ungváry Krisztián: Konceptiós-per a Kádár-rendszerben. A Hagemann-ügy. *Beszélő*, 2. sz. 69–76. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/konceptios-per-a-kadar-rendszerben-a-hagemann-uegy>. Utolsó letöltés: 2021. január 18.

Ungváry, 2010

Ungváry Krisztián: A Kádár-rendszer kémelhárítása In: Tischler János (szerk.): *Évkönyv XVI. 2009. Kádárizmus, mélyfúrások*. Budapest, 1956-os Intézet. 353–409.

Urbán, 2003

Urbán Attila: A magyar állambiztonsági szolgálatok (1962–1980). *Múltunk*, 3. sz. 3–75.

Vaczkó, 2012

Vaczkó László: *Golgotajárás. Bányászballada a Bakonyalján, 1966*. Budapest, Kairosz

Vörös, 2013

Vörös Géza: Sasik a viharban. Egy gyermekmentő pap meghurcoltatásai a diktatúra évtizedeiben. *Betekintő*, 4. sz. https://betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2013_4_voros.pdf. Utolsó letöltés: 2021. május. 11.

Wirthné, 2015

Wirthné Diera Bernadett: *Katolikus hitoktatás és elitképzés a Kádár-korszakban. Az 1961-es „Fekete Hollók” fedőnevű ügy elemzése*. Doktori disszertáció. ELTE BTK. (Kézirat)

Zinner, 2001

Zinner Tibor: *A kádári megtorlás rendszere*. Budapest, Hamvas Intézet

